

Να Μιλήσουμε για τα Κοινά

Αντώνης Μπρούμας

Για τους Μαρξ και Ένγκελς ο κομμουνισμός δεν είναι ένα ιδεώδες αλλά η πραγματική κίνηση, που λαμβάνει χώρα στο τώρα και στη βάση της κοινωνίας. Τα κοινά δεν είναι πράγματα αλλά κοινωνικές σχέσεις για την αναπαραγωγή της ζωής πέρα από το κράτος και την εμπορευματική αγορά μέσα από το μοίρασμα των πόρων και τον συνεργατισμό. Αποτελούν μία τρίτη μορφή κοινωνικής οργάνωσης με κέντρο την αυτοδιοικούμενη κοινότητα και συνθέτουν έναν ολόπλευρο τρόπο ζωής, που επανενώνει τον αστικό θρυμματισμό μεταξύ των σφαιρών της οικονομίας, της πολιτικής και του πολιτισμού. Μολονότι από τον 15^ο αιώνα και έπειτα διαρκώς εξωθούνται σε βίαιη υποχώρηση με την ανάδυση του αγοραίου κράτους και την διείσδυση του κεφαλαίου σε κάθε πτυχή της ζωής, υπολογίζεται ότι σήμερα από τα κοινά περίπου δύο δις ανθρώπων εξαρτούν την υλική τους επιβίωση. Πέραν αυτού, τα κοινά σήμερα αντεπιτίθενται με νέα δριμύτητα απέναντι στον ολοκληρωτισμό κρατών / κεφαλαίου στα πεδία τόσο του κοινωνικού ανταγωνισμού με την μορφή των οριζόντιων κοινωνικών κινημάτων όσο και της διανοητικής εργασίας με την μορφή της κοινοτικής ομότιμης παραγωγής γνώσης και πολιτισμού. Σήμερα τα κοινά συνιστούν το βασικό όχημα για την μετάβαση σε μετακαπιταλιστικές κοινωνίες αποανάπτυξης και ριζοσπαστικής δημοκρατίας.

Τα κοινά είναι ο μεγάλος άλλος της εμπορευματικής αγοράς. Απλώνονται από την κοινή χρήση και διαχείριση των οικοσυστημάτων και του δημοσίου χώρου, στο μοίρασμα και στην κοινή διαχείριση των υλικών πόρων, στις σχέσεις συλλογικότητας, φιλίας και συντροφιάς, στον συνεργατισμό μεταξύ συναδέλφων στην εργασία, και φτάνουν μέχρι τη γλώσσα, την επικοινωνία, την πληροφορία, τις κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος, την ιστορική μνήμη και τον πολιτισμό. Εμπερικλείοντας κάθε κοινωνική σχέση, που αναπαράγεται εκτός

κερδοσκοπικής συναλλαγής, τα κοινά αποτελούν την βασική σφαίρα, πάνω στην οποία τελικά στηρίζεται η υλική, κοινωνική και διανοητική αναπαραγωγή. Τα κυκλώματα των κοινών κυκλοφορούν και συσσωρεύουν τις αξίες της συνεργασίας και της αλληλεγγύης, που σε τελική ανάλυση νοηματοδοτούν και καθορίζουν σε μεσο- μακροπρόθεσμο επίπεδο τις ζωές μας.

Τα κοινά βρίσκονται σε μία ιδιότυπη διαλεκτική αλληλεπίδραση με το κεφάλαιο. Αποτελούν από τη μία την κύρια πηγή άντλησης της κοινωνικής εξουσίας του κεφαλαίου και, από την άλλη, τον βασικό αποδέκτη της απορρόφησης των αρνητικών εξωτερικοτήτων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Έτσι, το κεφάλαιο υπεισέρχεται σε μία θανατηφόρο αδιέξοδη λαβή με τα κοινά, καθώς, όσο επιτείνει την καταστροφή τους, τόσο υπονομεύει τη δυνατότητά του για συσσώρευση κοινωνικής εξουσίας. Φυσικά, δεν θα δαπανούσαμε ούτε στιγμή λύπης για τον «θάνατο» του κεφαλαίου, αν η ανθρωπότητα δεν ήταν εγκλωβισμένη στην ίδια αδιέξοδη αυτή λαβή. Ενώ όμως το κεφάλαιο εξαρτάται από τα κοινά, τα κοινά δεν εξαρτώνται από το κεφάλαιο. Οι κοινωνίες της υπαγωγής στην εξουσία του κεφαλαίου δεν είναι το τέλος της ιστορίας. Αντιθέτως, οι βασισμένες στα κοινά κοινωνίες μετάβασης σημειώνουν την απαρχή της ιστορίας της ανθρωπότητας.

Μέχρι πρότινος τα κοινά έλαμπαν δια της απουσίας τους στις αφηγήσεις του κοινωνικού γίγνεσθαι, που χαράσσονταν τόσο από οικονομολόγους όσο και από μαρξιστές. Ειδομένη από την σκοπιά είτε της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής είτε της εμπορευματικής αγοράς η σφαίρα του κεφαλαίου θεωρούνταν πως μονοπωλεί τη σφαίρα της οικονομίας. Η τελευταία μάλιστα συλλαμβανόταν ως διαχωρισμένη και, συνεπώς, αυτονομημένη από την πολιτική, αναπαράγοντας έτσι τη στρατηγική του κεφαλαίου ακόμη και ανάμεσα σε ετερόδοξους πολιτικούς οικονομολόγους. Ένα πρώτο ρήγμα στην ιδεολογία του οικονομισμού επήλθε με την ριζοσπαστική ματιά του Καρλ Πολάνυι, που έτεινε πως η οικονομική δραστηριότητα είναι αδιάσπαστα ενσωματωμένη στις εκάστοτε κοινωνικο-ιστορικά προσδιορισμένες μορφές κοινωνικής ζωής, πως η κοινωνική εξουσία του κεφαλαίου δεν συγκροτείται

μόνο σε ένα αυτονομημένο οικονομικό πεδίο αλλά συγκροτεί ολόπλευρους κοινωνικούς σχηματισμούς με ιδιαίτερα πολιτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά και πως το κεφάλαιο δεν μονοπωλεί την κοινωνική αναπαραγωγή αλλά αναμετράται διαρκώς με άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Εντούτοις, τα κοινά εμφανίστηκαν ανάγλυφα όχι από τον κλονισμό της κυρίαρχης σύλληψης του κόσμου αλλά από τις σύγχρονες μετατοπίσεις κοινωνικής εξουσίας. Έτσι, η διείδυση του κεφαλαίου και του κράτους σε όλο και περισσότερες πτυχές κοινωνικής δραστηριότητας αποκάλυψε ότι τέτοιες πτυχές μέχρι πρότινος αναπαράγονταν μέσα από μία σφαίρα «άτυπης οικονομίας», που βρίσκεται σε εξωτερική σχέση με την εμπορευματική αγορά.

Στη σύγχρονη θεωρία η επεκτατική τάση κρατών / κεφαλαίου και η ακτινογράφηση του μεγάλου άλλου των κοινών έχει τύχει διαφορετικών προσλήψεων. Από τη μία, οι οικονομολόγοι διαβλέπουν έναν ορίζοντα όχι πια τυπικής αλλά πραγματικής υπαγωγής των κοινωνιών στην εξουσία του κεφαλαίου. Επεκτείνοντας τις παραδοχές και τις κατηγορίες της οικονομικής επιστήμης στην ερμηνεία και καθοδήγηση όλων των κοινωνικών φαινομένων, προτείνουν υπό τον τίτλο «θεωρία της λογικής επιλογής» [rational choice theory] μία πρακτική φιλοσοφία, σύμφωνα με την οποία κάθε πεδίο ανθρώπινης δραστηριότητας εκλαμβάνεται ως αγορά, κάθε διαθέσιμη επιλογή ως έχουσα μια συγκεκριμένη τιμή και κάθε δρων παίκτης ως έλλογος καταναλωτής, που διαθέτει έναν προϋπολογισμό και αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση του ιδιωτικού του οφέλους. Με όπλο την ερμηνεία του κόσμου μέσα από το αγοραίο αυτό πρίσμα διατείνονται ότι είναι δυνατή η κατάρτιση εφαρμοσμένων πολιτικών μεγιστοποίησης του κοινωνικού οφέλους όχι μόνο στην αυτονομημένη σφαίρα της οικονομίας αλλά σε πεδία μέχρι πρότινος ανέγγιχτα από την λογική του κεφαλαίου, όπως στη διαχείριση πληθυσμών, σε αγορές παρένθετων μητέρων, σε χρηματιστήρια εκπομπών ρύπων ή ακόμη και ειδών ζωής υπό εξαφάνιση, στη διαχείριση του γενετικού υλικού, αλλά μέχρι και στους ίδιους τους μηχανισμούς λήψης των πολιτικών αποφάσεων.

Από την άλλη, οι ετερόδοξοι θεωρητικοί εκτείνουν τις κλασικές μαρξικές κατηγορίες της κριτικής πολιτικής οικονομίας σε μία προσπάθεια να υπάγουν τις νέες μορφές, που παίρνει η κοινωνική εξουσία του κεφαλαίου, στα νοητικά τους σχήματα. Έτσι, η παραγωγή γίνεται κοινωνική αναπαραγωγή, η εργασία εκτείνεται στο να συμπεριλαμβάνει κάθε κοινωνική δραστηριότητα, που γίνεται εισδοχή στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, η εκμετάλλευση καταλαμβάνει κάθε μορφή απαλλοτρίωσης και συγκέντρωσης κοινωνικής εξουσίας από το κεφάλαιο και, γενικότερα, το πρίσμα της αστικής ανάλυσης περί μιας αυτονομημένης σφαίρας της οικονομίας, αντεστραμμένο αυτή τη φορά από την εργασία της ανατροπής, εκτείνεται σε βαθμό ρήξης ώστε να συμπεριλάβει όλες τις κοινωνικές σχέσεις.

Υπάρχει εντούτοις κάτι εξαιρετικά προβληματικό στο να αποδεχόμαστε λόγω χάρη μία ανάλυση των ερωτικών μας σχέσεων με όρους ιδιοκτησίας του εαυτού μας και κόστους-οφέλους διαθέσιμων επιλογών, ακόμη και αν εισάγουμε στην ανάλυσή μας το στοιχείο της δήθεν εργασίας μας ως ερωτικοί σύντροφοι και της εκμετάλλευσης αυτής. Μία ριζοσπαστική θεώρηση της κοινωνίας δεν μπορεί να εκλαμβάνει ως μη αναστρέψιμο το γεγονός ότι το κεφάλαιο υπάγει όλο και περισσότερες κοινωνικές δραστηριότητες στη λογική του και την πρότερη αναπαραγωγή τους μέσα από την σφαίρα των κοινών ως μια ευχάριστη ανάμνηση. Υπάρχουν ορισμένες παραδοχές στη βάση του οικοδομήματος της κριτικής πολιτικής οικονομίας, που είναι εγκλωβισμένες στον κοινωνικό-ιστορικό ορίζοντα της αστικής κοινωνίας και εμποδίζουν το έργο της με κάθε μέσο ανατροπής της. Η πιο καταστροφική όμως από αυτές τις παραδοχές είναι ότι δεν υπάρχει κάτι εξωτερικό στην κυριαρχία του κεφαλαίου και ότι οι δυνάμεις της ανατροπής αναδύονται αναπαραγόμενες μέσα από τις αντιφάσεις της κυριαρχίας αυτής. Πρέπει να σπρώξουμε και να σπρωχθούμε όσο πιο βαθιά μπορούμε στον κόσμο του κεφαλαίου, για να βγούμε από την άλλη μεριά.

Υπάρχει όμως εναλλακτική πρόσληψη της πραγματικότητας πέρα από τις κυρίαρχες ή τις ετερόδοξες κριτικές προσεγγίσεις της

πολιτικής οικονομίας; Μολονότι εκκινούσε από την πίστη του για την κεντρικότητα της παραγωγής στη διάρθρωση κάθε κοινωνίας, ο Μαρξ αποπειράθηκε να καταστρώσει στην ουσία της μία ανάλυση της αστικής κοινωνίας με επίκεντρο τις σχέσεις και τις δυνάμεις κοινωνικής εξουσίας, που αναπτύσσονται σε αυτή. Σήμερα που το κεφάλαιο μεταβολίζει όλο και περισσότερο τις κοινωνίες σύμφωνα με την λογική του μία μεθοδολογία για την δυναμική ανάλυση των σχέσεων και των δυνάμεων κοινωνικής εξουσίας καθίσταται εξαιρετικά πολύτιμη. Μέσα από αυτήν είναι δυνατό να γίνει αντιληπτό ότι υπάρχει κυριαρχία και εκμετάλλευση όχι επειδή έτσι απλώς αναπαράγεται από τις αντιφάσεις του κεφαλαίου αλλά μόνο στον βαθμό και στο μέτρο που οι κυριαρχούμενοι εκλαμβάνουμε την κυριαρχία και την εκμετάλλευση ως κάτι καταστροφικό για εμάς. Και υπάρχει οικονομική μεγέθυνση, που καταστρέφει οικοσυστήματα και κοινότητες, μόνο στον βαθμό και στο μέτρο που οι κυριαρχούμενοι αντιλαμβανόμαστε την καταστροφή αυτή ως τέτοια. Η τοποθέτηση στον κόσμο του κεφαλαίου των από κάτω ως εν δυνάμει ενάντια και πέρα από τον κόσμο αυτόν είναι δυνατή, γιατί ο μεγάλος άλλος των κοινών καθιστά δυνατή αυτή την εναλλακτική πρόσληψη της πραγματικότητας. Είναι συνεπώς η εξάρτησή της συλλογικής υλικής, κοινωνικής και διανοητικής μας αναπαραγωγής όχι μόνο από την σφαίρα του κεφαλαίου αλλά και από τη σφαίρα των κοινών, που μας καθιστά εν δυνάμει ικανούς για την ανατροπή.

Αν λοιπόν παραμένουμε πιστοί στον στόχο της ριζοσπαστικής κοινωνικής αλλαγής, η παραδοχή αυτή μας αναγκάζει, πέρα από την εμμονή στην πολιτική οικονομία του κεφαλαίου, να στραφούμε σε μία κριτική ανάλυση του τρόπου κυκλοφορίας και συσσώρευσης της δικής μας αντιεξουσίας και να συναντηθούμε έτσι με τον κόσμο των κοινών.

Η Αναβίωση της Αίρεσης στη Δύση: Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις ενός Θρησκευτικού Φαινομένου

Ανδρέας Κοφινάκης

Η ιστορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού είναι σύμφυτη με την ιστορία του δυτικού χριστιανισμού. Τα ευρωπαϊκά φιλοσοφικά, πολιτικά και λοιπά ρεύματα σκέψης συγκροτήθηκαν εντός ενός χριστιανικού πλαισίου και ως εκ τούτου κουβαλάνε πάνω τους ίχνη αυτής της πραγματικότητας. Το συχνότερο παράδειγμα προς επίρρωση των σχέσεων μεταξύ πολιτικής και θρησκείας είναι η ριζοσπαστικοποίηση του πολιτικού λόγου μέσα από την κοσμογονία της Μεταρρύθμισης. Ο Πόλεμος των Χωρικών (1524/1525) και η Αγγλική Επανάσταση (1640–1660) μετέφεραν τα θρησκευτικά αιτήματα στο πεδίο της πολιτικής προσφέροντας μας τα συνεπέστερα δείγματα της παραπάνω σύνθεσης. Σταδιακά και με το πέρασμα στη νεωτερικότητα η κυριαρχία του θρησκευτικού Λόγου υποχωρεί μπροστά στα εκκοσμικευμένα συστήματα σκέψης, ενώ η κεντρικότητα του χριστιανισμού αμφισβητείται. Ωστόσο η σύζευξη μεταξύ θρησκείας και πολιτικής στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι παραμένει ισχυρή και οδήγησε τον Κ. Σμιτ στην *Πολιτική Θεολογία* να περιγράψει τις μεν θεολογικές έννοιες ως θεολογικοποιημένες πολιτικές έννοιες και τις δε νεωτερικές πολιτικές έννοιες ως εκκοσμικευμένες θεολογικές έννοιες.

Τι ισχύει όμως για την προγενέστερη περίοδο της Ευρώπης; Εκείνη την αχανή, γεωγραφικά και χρονικά ιστορική περίοδο που έχουμε συνηθίσει να αποκαλούμε Μεσαίωνα και στην οποία αποδίδουμε μύθους και στερεότυπα, που όπως συνήθως συμβαίνει είναι λανθασμένα και παραπλανητικά. Χωρίς να επιχειρήσουμε εδώ την απόρριψη της φαντασιακής καταγραφής του Μεσαίωνα ως εποχής σκοταδισμού και προλήψεων, επιδημιών, κοινωνικής αδικίας και

καταπίεσης, βίας και πολέμων οφείλουμε εν τούτοις να τονίσουμε ένα θεμελιώδες σημείο. **Ο Μεσαίωνας αποτελεί όρο τεχνητό και κατασκευασμένο, που δημιουργήθηκε από τους Ιταλούς ουμανιστές της Αναγέννησης κατά τον 15^ο αι..** Πιο συγκεκριμένα, ο Λεονάρντο Μπρούνι φαίνεται να υπήρξε ο πρώτος που μεταχειριζόμενος την έννοια του Πετράρχη (Φραντσέσκο Πετράρκα) περί Εποχής του Σκότους διακρίτης από το ένδοξο πολιτισμικά παρελθόν της Εποχής του Φωτός, εισήγαγε την τριμερή διαίρεση της ιστορίας της ανθρωπότητας σε Αρχαιότητα, Μέσους Χρόνους και Σύγχρονη Εποχή.

Αρκετά σύντομα οι ουμανιστικοί κύκλοι υιοθέτησαν το τριμερές σχήμα και επιθυμώντας την ανάδειξη της σύζευξης τους με τον κλασικό πολιτισμό της αρχαιότητας, συκοφάντησαν αβίαστα μία χιλιετή περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας και πολιτισμού. Ο Μεσαίωνας νοηματοδοτήθηκε ως η ενδιάμεση εκείνη περίοδος πνευματικού και πολιτισμικού σκότους μεταξύ των δύο περιόδων πολιτισμικής άνθησης και δημιουργίας, ενώ μέχρι τις μέρες μας χρησιμοποιείται κατά κόρον ως κακόσημος χαρακτηρισμός.

Το αν η αξιακή κρίση των Ιταλών ουμανιστών ανταποκρίνεται στην ιστορική πραγματικότητα δεν δύναται να απαντηθεί μέσα σε τόσο μικρό χώρο. Ωστόσο, η ανιστορικότητα της είναι κάτι παραπάνω από προφανές, καθώς όχι απλώς επιχειρεί να αποδώσει ενιαία χαρακτηριστικά στα φαινόμενα μίας χιλιετούς περιόδου, αλλά ταυτόχρονα αποπειράται τη γεωγραφική τους ενοποίηση. Εν ολίγοις, η έκταση του Μεσαίωνα στο χρόνο και στον χώρο είναι τόσο εκτεταμένη που a priori καθιστά ανέφικτες τις απόπειρες διατύπωσης καθολικών κρίσεων. Στη Σικελία του Φρειδερίκου Β΄ των αρχών του 13^{ου} αι., στη Γαλλία του Καρλομάγνου το 800 μ.Χ. και στην Ιρλανδία του 5^{ου} αι., εποχή δράσης του άγιου Πατρικίου, μπορούμε να παρατηρήσουμε κοινά στοιχεία, κυρίως όμως εντοπίζουμε διαφορές και αποκλίσεις τόσο σε επίπεδο πολιτισμού όσο και πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης. Επομένως οφείλουμε να έχουμε πάντα κατά νου σχετικά με τον Μεσαίωνα, πως δεν πρόκειται για μία ενιαία περίοδο με κοινά

χαρακτηριστικά στο χρόνο και στο χώρο.[1]

Ωστόσο αυτό δεν συνεπάγεται την απουσία ορισμένων θεμελιωδών χαρακτηριστικών της περιόδου. Ένα από αυτά, ίσως το πλέον αδιαμφισβήτητο, είναι η κεντρικότητα της θρησκείας στη ζωή των ανθρώπων και η σταδιακή συγκρότηση της Εκκλησίας σε φορέα πολιτικής εξουσίας, που επιχείρησε την πολιτισμική ενοποίηση του συνόλου του χριστιανικού κόσμου. Αν, δε, υιοθετήσουμε την άποψη επιφανών ιστορικών του Μεσαίωνα, αυτή η καθολική διεκδίκηση εποπτείας του συνόλου των ψυχών καθιστά την Καθολική Εκκλησία στη μοναδική αληθινή υπερεθνική δύναμη της ευρωπαϊκής ηπείρου. Πότε όμως η Εκκλησία εδραιώθηκε ως κραταιός μηχανισμός εξουσίας στη Δύση;

Μετά την κατάρρευση της αυτοκρατορίας των Καρολιδών στις αρχές του 10^{ου} αι. για τις πιο ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές περιοχές (νότια και δυτική Γαλατία, Λομβαρδία), η Καθολική Εκκλησία θωρακισμένη εντός των φεουδαρχικών δομών του πρώιμου Μεσαίωνα και εκμεταλλευόμενη το πλεόνασμα αγροτικής παραγωγής που της προσέφερε η εκτεταμένη κατοχή αγροτικών γαιών, άνθησε οικονομικά, επικράτησε πολιτισμικά και ισχυροποιήθηκε πολιτικά. Η ανάδειξη της σε ηγετικό πολιτισμικό, οικονομικό και πολιτικό παράγοντα της δυτικής ιστορίας αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο με σύνθετες επιπτώσεις.

Μπορούμε να πούμε ότι έως τον 11^ο αι. η Καθολική Εκκλησία σταδιακά απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο από την αρχική πνευματική της αποστολή, μετατρέπόμενη σε πόλο διοικητικής, πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Στην ουσία οι ανώτεροι εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι συνιστούσαν πρωτίστως φεουδάρχες, βασιλικούς ή αυτοκρατορικούς βασάλους και δευτερευόντως λειτουργούς του χριστιανικού ποιμνίου.

Επιγραμματικά και όσον αφορά τις πολιτικές αρμοδιότητες και διεκδικήσεις της Εκκλησίας, ας σημειώσουμε, ότι η αφετηρία τους εντοπίζεται αρκετά νωρίτερα, στην περίοδο του ποντιφικάτου του πάπα Λέοντα Α΄ (440-461) και του πάπα

Γελάσιου Α΄ (492-496), που πρώτος αυτοανακηρύχθηκε σε pontifex maximus, δηλαδή σε εκπρόσωπο της βασιλείας του Θεού επί της γης, επιχειρώντας να αντικαταστήσει τον πάλαι ποτέ Ρωμαίο αυτοκράτορα. Εδώ εντοπίζεται η γενέθλια πράξη της ιδέας της Εκκλησίας ως Αυτοκρατορίας και της Ρώμης, έδρας του πάπα, ως της «αγίας πόλης» που διαδεχόταν το τέταρτο κοσμικό βασίλειο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και εγγυούταν τον χρυσό αιώνα της βασιλείας του Χριστού, σύμφωνα με το προφητικό παλαιοδιαθηκικό βιβλίο του Δανιήλ. Πυροδοτήθηκε έτσι ένας παροντικός εκκλησιαστικός χιλιασμός, που σταδιακά θα αξίωνε οικουμενική υπακοή διακηρύττοντας την αδιαμφισβήτητη παπική πληρότητα εξουσιών στη γη, την περίφημη plenitudo potestatis, έναν όρο που πρώτος επισημοποίησε πολύ αργότερα ο πάπας Ιννοκέντιος Γ΄ (1198-1216).

Είναι στους μεταβατικούς 10^ο και 11^ο αι., ωστόσο, που εντοπίζεται η εποχή αποθέωσης των κοσμικών επιδιώξεων και πολιτικών διεκδικήσεων της Καθολικής Εκκλησίας. Συνδέεται δε με τα μεταρρυθμιστικά εκκλησιαστικά κινήματα της περιόδου. Αρχικά το μοναστικό κίνημα του Κλουνύ (έτος ιδρύσεως 910 μ.Χ.) και έπειτα το μεγάλο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του πάπα Γρηγορίου Ζ΄ (1073-1085) και των διαδόχων του, επιχειρήσαν να βάλουν ένα τέρμα στα εκτεταμένα φαινόμενα πνευματικής παρακμής του συνόλου του κλήρου, απότοκο αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης του εκκλησιαστικού μηχανισμού στο φεουδαρχικό σύστημα. Όμως πέρα από την απόπειρα θρησκευτικής μεταρρύθμισης επιχειρήθηκε παράλληλα η επιβολή της παπικής υπεροχής. Στην ουσία ειλικρινής στόχος της μεταρρύθμισης υπήρξε η επικράτηση της πνευματικής εξουσίας απέναντι στην κοσμική στο πλαίσιο μίας ενιαίας χριστιανικής κοινοπολιτείας.

Η παλαιότερη εκκλησιολογία, λοιπόν, που θεωρούσε τη ρωμαϊκή εκκλησία ως ενσάρκωση της πραγμάτωσης του αποκαλυπτικού οράματος για τη χιλιετή βασιλεία του Θεού επί της γης με τον ιδιαίτερο ρόλο που αναγνώριζε στον επικεφαλής της πάπα, χρησιμοποιήθηκε για τον θεσμικό διαχωρισμό των κληρικών από τους λαϊκούς και την ανάδειξη της Εκκλησίας σε αυτόνομο θεσμό,

που θα αντικαθιστούσε τον βασιλιά-ιερέα (rex sacerdos) των πρώτων μεσαιωνικών αιώνων, ως εγγυητή της τάξης και λυτρωτή της χριστιανικής κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο το γρηγοριανό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα αμφισβήτησε εκ βάθρων τη συνολική παράσταση της κοινωνίας που είχε κυριαρχήσει στη συλλογική συνείδηση της Καρολίγγειας περιόδου, οπότε και βασιλιάς συνιστούσε το κέντρο του θεϊκού σχεδίου.

Ως εκ τούτου οι παπικές επιδιώξεις υπεροχής και ανεξαρτησίας απέναντι στην κοσμική εξουσία του αυτοκράτορα και των βασιλέων, επιδιώξεις που προκάλεσαν τις πολύχρονες συγκρούσεις που είναι γνωστές στην ιστοριογραφία ως *έριδα της περιβολής*, είχαν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του αισθήματος πολιτικής ανεξαρτησίας της Καθολικής Εκκλησίας και συνεπακόλουθα την επέκταση των κοσμικών της επιδιώξεων. Άρα και για να απαντήσουμε στο ερώτημα που θέσαμε παραπάνω, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι στον 11^ο αι. εντοπίζεται η κρίσιμη περίοδος μετασχηματισμού της Καθολικής Εκκλησίας σε ανεξάρτητο θρησκευτικό και πολιτικοδικαιικό μηχανισμό εξουσίας, διαδικασία που θα ολοκληρωθεί μέσα στους επόμενους τρεις υστερομεσαιωνικούς αιώνες, μία εποχή που έχει περισσότερα κοινά με την περίοδο της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης παρά με τους πρόδρομους της μεσαιωνικούς αιώνες.

Η Γρηγοριανή Μεταρρύθμιση του 11^{ου} αι. είχε, όμως, μία απρόβλεπτη συνέπεια, που έμελλε να τροφοδοτήσει τα σημαντικότερα φαινόμενα λαϊκής αμφισβήτησης της Καθολικής εξουσίας μέχρι και τη Μεταρρύθμιση του 16^{ου} αι.. Η εκκλησιαστική παραίνεση προς τον μεσαιωνικό άνθρωπο για ενεργότερη συμμετοχή στα θρησκευτικά πράγματα, καθώς και η επακόλουθη απογοήτευση των λαϊκών για την αθέτηση των κληρικών υποσχέσεων για μία καινή τάξη πραγμάτων, οδήγησε σε μία περίοδο πνευματικής αφύπνισης του χριστιανικού ποιμνίου με αποτέλεσμα την αναβίωση της θρησκευτικής ετεροδοξίας και της αίρεσης· φαινομένων που σύμφωνα με τις διασωθείσες πηγές είχαν εκλείψει στη Δύση μετά τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες και τις

μεγάλες δογματικές αιρέσεις, όπως ο Αρειανισμός. Ο υστερομεσαιωνικός άνθρωπος, μέσω της αίρεσης και της αμφισβήτησης της επίσημης θρησκείας επιχείρησε να καλύψει τα πνευματικά κενά που οι εκκλησιαστικές αρρυθμίες είχαν δημιουργήσει. Μολαταύτα η πνευματική αφύπνιση του υστερομεσαιωνικού ανθρώπου που προκάλεσαν τα γρηγοριανά κελεύσματα, δεν αρκεί από μόνη της για να ερμηνεύσει την αναβίωση της αίρεσης.

Η αίρεση ως επιλογή αντίδρασης στην ορθοδοξία, συνιστά μία πράξη βαθύτατα πολιτική, δεδομένου ότι έρχεται σε σύγκρουση με μία ορθοδοξία, δηλαδή με μία εγκατεστημένη τάξη πραγμάτων τόσο σε επίπεδο σκέψης-δόγματος όσο και σε επίπεδο καθημερινής δραστηριότητας.

Οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, εν τούτοις, ότι η υστερομεσαιωνική αίρεση αποτελεί πρωτίστως και θεμελιωδώς ένα θρησκευτικό φαινόμενο. Πρόκειται για την απόπειρα οργάνωσης της καθημερινής ζωής στη βάση των εντολών ενός θρησκευτικού κειμένου, της Αγίας Γραφής. Εσχάτως αλλά και παλαιότερα έχει επιχειρηθεί η ανάδειξη των κοινωνικοπολιτικών διαστάσεων του φαινομένου στη Δύση. Ωστόσο, πρέπει να κινούμαστε με μεγάλη προσοχή έχοντας πάντα κατά νου ότι πρόκειται για προνεωτερικές κοινωνίες, που εννοιοδοτούσαν με ριζικά διαφορετικό τρόπο μία σειρά από έννοιες, όπως εξουσία και θρησκεία, συγκριτικά με το νεωτερικό τους περιεχόμενο.

Είναι δελεαστικό να αναζητήσουμε στο αιρετικό υστερομεσαιωνικό παρελθόν ή και ακόμα παλαιότερα τις εξεγερσιακές ρίζες των σύγχρονων πολιτικών ανατρεπτικών κινήματων. Ταυτόχρονα βέβαια κάτι τέτοιο είναι βαθειά ανιστορικό. Τα αιρετικά φαινόμενα του ύστερου μεσαίωνα δεν μπορούν να ερμηνευθούν εξολοκλήρου με τα μαρξικά αναλυτικά εργαλεία. Επιπλέον, δεν εκφράζουν συνολικά τα πολιτικά ή οικονομικά αιτήματα κάποιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Αυτό δεν συνεπάγεται μία απόλυτη στάση και συμπεριφορά από πλευράς αιρετικών. Απλούστατα οι αιρετικές δράσεις δεν μπορούν να ερμηνευθούν ολιστικά με τους πολιτικούς

όρους της συγχρονίας. Εν τούτοις μπορούμε μέσα από την εμβριθή μελέτη των αιρετικών φαινομένων να αναδείξουμε τις κοινωνικές συμπεριφορές και την ακατέργαστη πολιτική σκέψη των ανθρώπων εκείνων, που επέλεξαν στο δικό τους ιστορικό πλαίσιο το όχημα της αίρεσης, ως απάντηση απέναντι στην εγκαθιδρυμένη θεολογική, οικονομική, πολιτική, αλλά και πολιτισμική ηγεμονία της Καθολικής Εκκλησίας.

Στην κατεύθυνση αυτή θα επιχειρήσουμε εδώ να αναφερθούμε εν τάχει σε ορισμένα χαρακτηριστικά, που προδίδουν τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις του φαινομένου, επιτρέποντας σχετικές ερμηνείες.

Σημαντικό στοιχείο, που ενθαρρύνει παρόμοιες προσεγγίσεις είναι ο πανταχού παρών **αντιπλουτοκρατισμός** των αιρετικών. Ξεκινώντας από το πρώτο διασωθέν περιστατικό, εκείνο του χωρικού Λιουτάρδου στη βόρεια Γαλλία στις αρχές του 11^{ου} αι. και μέχρι τα ύστερα κινήματα των Λολλαρδών και των Χουσιτών σε Αγγλία και Βοημία τον 14^ο και 15^ο αι. αντίστοιχα, ο αιρετικός αντιδρά στο συσσωρευμένο πλούτο της επίσημης Εκκλησίας εκφράζοντας με τον πιο δυναμικό τρόπο τη γενικευμένη επιταγή πενίας της υστερομεσαιωνικής κοινωνίας ως αντίδραση στις ηθικές επιπτώσεις του γενικού πολιτισμού και της οικονομικής ευμάρειας του αστικού πολιτισμού, που εδραιώνεται την ίδια περίοδο.

Η στέρηση του πλούτου φαντάζει ως ιδιαίτερα σωτήρια πράξη, η μόνη που μπορεί να αποζημιώσει για μία ευμάρεια που βιώνεται ως αμαρτία. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που πολλά από τα αιρετικά φαινόμενα θα συνδεθούν με το επαιτικό τάγμα των Φραγκισκανών και τη ριζοσπαστική θέαση της ευαγγελικής πενίας του Χριστού και των Αποστόλων. Αυτή η ενστικτώδης αμφισβήτηση του πλούτου, ωστόσο, εμφανίζεται σε εκπροσώπους όλων των κοινωνικών ομάδων της περιόδου και μετατρέπεται σε ριζική αμφισβήτηση της Καθολικής ιεραρχίας μόνο στις περιπτώσεις εκείνες, που συνδυάζεται με έναν ακραιφνή **αντικληρικαλισμό**, όπως συμβαίνει στην οριακή περίπτωση του αδελφού Ντολτσίνο και των οπαδών του

στις αρχές του 14^{ου} αι..

Η δράση των τελευταίων στα βουνά της Λομβαρδίας χαρακτηρίστηκε παραπάνω ως οριακή, επειδή πρόκειται για ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα *ένοπλης αντίστασης* για την επιβίωση της αίρεσης. Πιο διάσημη σε αυτήν την κατεύθυνση είναι η μεταγενέστερη αίρεση των θαβωριτών, που ξεπήδησε μέσα από τους Χουσίτικους πολέμους και στηρίχθηκε στη ριζοσπαστική θεολογία του Γιαν Χους, ο οποίος με τη σειρά του είχε βασιστεί στον ομόλογο του Τζων Γουίκλιφ. Οι δύο μεγάλες αυτές αιρέσεις των Λολλαρδών και των Χουσιτών διεκδίκησαν και κατόρθωσαν στη δεύτερη περίπτωση τη συγκρότηση *εθνικής εκκλησίας*, συνδέοντας για πρώτη φορά το ακατέργαστο εθνικό συναίσθημα με το θρησκευτικό δόγμα. Ωστόσο η ένοπλη δράση αποθαρρύνεται και στο σύνολο των αιρέσεων κηρύττεται η αγάπη για την *ειρήνη και τη μη βία*.

Αυτή η τάση μαρτυράει την αντίδραση μέρους της κοινωνίας της εποχής για τη διαρκή άσκηση βίας απέναντι στο ανθρώπινο σώμα. Οφείλουμε πάντως να σημειώσουμε, ότι παρόλο που στην πλειοψηφία τους τα αιρετικά φαινόμενα μοιράζονται μία ειρηνιστική προσέγγιση παθητικής αντίστασης και ανυπακοής, δεν διστάζουν να χρησιμοποιήσουν βία απέναντι στα σύμβολα της επίσημης θρησκείας. Ο Τανχέλμος της Αμβέρσας, περιπλανώμενος αιρετικός ιεροκήρυκας των αρχών του 12^{ου} αι. θρυμματίζει τους σταυρούς και κομματιάζει τα άμφια.

Παρόμοια και άλλοι αιρετικοί σε ολόκληρη την περίοδο αποκαθλώνουν σύμβολα, προχωρώντας σε μία *αποιεροποίηση* της θρησκείας, πράξεις που φανερώνουν τη λαϊκή επιθυμία για επιστροφή σε *απλούστερες μορφές λατρείας*. Το τελευταίο αποδεικνύεται και από τη συχνά εμφανιζόμενη απόρριψη της ιερότητας μυστηρίων, όπως ο γάμος, η βάφτιση και η ταφή που επιχειρούσαν να οριοθετήσουν με κανονιστικό τρόπο τον ανθρώπινο χρόνο. Ο αντικληρικαλισμός και η επιθυμία εκλαϊκευμένων μορφών λατρείας αποδεικνύεται περίτρανα στις αιρετικές εκείνες περιπτώσεις, όπως οι Βάλδιοι του 12^{ου} και 13^{ου} αι., που διεκδίκησαν το λαϊκό δικαίωμα στο μη αδειοδοτημένο

θρησκευτικό κήρυγμα, ενώ ταυτόχρονα και για πρώτη φορά στη Δύση, μετέφρασαν στην καθομιλουμένη την Αγία Γραφή ώστε να γίνεται κατανοητή από τους απλούς λαϊκούς.

Η **αναβαθμισμένη θέση των γυναικών** μέσα σε πολλά από τα αιρετικά κινήματα της περιόδου, είναι ακόμα ένας τομέας πρωτοπορίας της αιρετικής σκέψης, που αντανακλά την ίδια στιγμή τις αμείλικτες πραγματικότητες των έμφυλων ρόλων της περιόδου. Στην περίπτωση της αίρεσης των Μπεγκίνων στη νότια Γαλλία των αρχών του 14^{ου} αι. άνδρας και γυναίκα από κοινού δημιουργούν δίκτυα «οίκων πενίας» που χρησιμεύουν για την απόκρυψη και τη φυγάδευση αποστατών Πνευματικών Φραγκισκανών και φυγάδων κατάδικων αιρετικών, προσφέροντας ένα πρώιμο παράδειγμα κινήματος αλληλεγγύης αντιφρονούντων στην εξουσία, γεγονός που μας μεταφέρει πιο κοντά στις πολιτικές συνεπαγωγές της αίρεσης. Οι τελευταίες εμφανίζονται δυναμικά στο εξαιρετικό παράδειγμα του Αρνόλδου της Μπρέσιας και της εξέγερσης του ρωμαϊκού λαού στα μέσα του 12^{ου} αι., το μοναδικό συμβάν που προσφέρει μία ξεκάθαρη σύζευξη αιρετικής παρέκκλισης και πολιτικού αιτήματος πριν τον Λούθηρο.

Τα αιρετικά φαινόμενα της περιόδου από τον 11^ο μέχρι τον 15^ο αι. μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη σκιαγράφηση των κοινωνικοπολιτικών προσδοκιών των μελών τους. Σύγχρονα πολιτικά οράματα, όπως η **κοινοκτημοσύνη** και η **οριζόντια κοινοτική οργάνωση** μεταξύ ίσων, εμφανίζονται στους κόλπους των αιρετικών παρασυναγωγών και θεμελιώνονται πάνω σε ευαγγελικές περικοπές της Αγίας Γραφής, που η επίσημη Εκκλησία είχε επιλέξει να αγνοήσει. Και πάλι όμως πρέπει να σημειώσουμε και να έχουμε διαρκώς κατά νου, ότι δεν εκφράζουν τις επιθυμίες της κοινωνικής πλειοψηφίας, ούτε επιχειρούν τον μετασχηματισμό της κοινωνίας στη βάση των παραπάνω μοντέλων. Εξάλλου η σημαντικότερη και μεγαλύτερη αίρεση της περιόδου, οι διάσημοι Καθαροί, οργανώνονται κάθετα, συγκροτώντας μία παράλληλη εκκλησιαστική ιεραρχία στα πρότυπα της Καθολικής Εκκλησίας, σχηματίζοντας ένα οργανωμένο δίκτυο επισκοπών με

διαβαθμισμένους ρόλους εντός της κοινότητας των πιστών.

Οι αιρέσεις στην πλειοψηφία τους παραμένουν μειοψηφικά φαινόμενα των κοινωνιών, όπου δραστηριοποιούνται. Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις εκείνες που αριθμητικά κυριαρχούν, όπως οι Καθαροί εντός πολλών νοτιογαλλικών κοινοτήτων του Λανγκντόκ, δεν φαίνεται να πολιτικοποιούν τη θεολογική τους διαφοροποίηση.

Αξιόλογο στοιχείο που προσφέρει τη δυνατότητα πολιτικής πλεύρισης και ερμηνείας του αιρετικού φαινομένου είναι ο ένθερμος **αντιπαπισμός** ορισμένων αιρετικών, ιδίως όσων εδράζεται σε μία χιλιαστική ανάγνωση του ιστορικού χρόνου και σε μία αποκαλυπτική ερμηνεία του ρόλου του επισκόπου της Ρώμης ως Αντίχριστου, διώκτη της αληθινής θρησκείας. Ο εσχατολογικός χιλιασμός των αιρετικών, που εμπνέονται από τα διδάγματα του Ιωακείμ της Φιόρε, ευαγγελίζεται μία θεολογία της ελπίδας που προσβλέπει σε έναν χρυσό αιώνα επίγειας ανθρώπινης βασιλείας και όχι ουράνιας, όπως πολύ συχνά και λανθασμένα αναφέρεται· μίας βασιλείας που θα αποκαταστήσει τις αδικίες και τις ανισότητες του παρόντος.

Έτσι, το κείμενο της Αποκάλυψης του Ιωάννη μετατρέπεται σε εργαλείο πολεμικής εναντίον των ανίερων εξουσιών που αξιώνουν καθολική υποταγή. Οι αιρετικοί χιλιαστές μπορεί να μην είναι αντάρτες παρτιζάνοι ωστόσο είναι αμφισβητίες της πολιτικής εξουσίας και το κάλεσμα τους δεν απευθύνεται σε φυγόπονους αναχωρητές που θέλουν να αποχαιρετήσουν τον κόσμο και να αναληφθούν στον ουρανό, αλλά σε όσους οραματίζονται την αντιστροφή του παρόντος. Αν και η ιστορία της χριστιανικής εσχατολογίας αμφιταλαντεύεται διαρκώς μεταξύ καταγγελίας και παραίτησης, οι αιρετικοί του ύστερου μεσαίωνα με χιλιαστικό υπόβαθρο, αντιλαμβάνονται μέσω της εσχατολογίας την πραγματικότητα ως ιστορία με έναν τελικό σκοπό στον οποίον έχουν πίστη και έτσι αναγνωρίζουν στους εαυτούς τους έναν ξεκάθαρο ιστορικό ρόλο από τον οποίο αντλούν δύναμη. Θεωρώ την εξέλιξη αυτή ως το πρώτο βήμα για την μετατροπή του ανθρώπου σε υποκείμενο της ιστορίας του και συνάμα ως το σημαντικότερο

πολιτικό δάνειο της υστερομεσαιωνικής αίρεσης στη σύγχρονη πολιτική σκέψη.

Εν κατακλείδι, θα αναφέρουμε ότι για να έχουμε *αίρεση* χρειαζόμαστε αναγκαστικά μία *ορθοδοξία* και ως τέτοια δεν εννοούμε μόνο τη θρησκευτική ορθοδοξία, αλλά και την κοινωνική, δηλαδή την υπαγωγή του ατόμου στα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς που επιβάλλονται από τους πολιτισμικά κυρίαρχους θεσμούς, ένας από τους οποίους υπήρξε για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό η Καθολική Εκκλησία. Όσο δε ισχυροποιούνται οι θεσμοί αυτοί και διαμορφώνουν τις ορθοδοξίες τους, τόσο αυξάνονται και τα φαινόμενα αίρεσης ή προτιμότερα οι κατηγορίες για αίρεση.

Έτσι, η ισχυροποίηση της Καθολικής Εκκλησίας, η σαφέστερη οριοθέτηση των εξουσιών της και του επιτρεπτού δόγματος, όχι μόνο σε θεολογικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο κοινωνικής συμπεριφοράς, πυροδοτεί την έκρηξη των αιρετικών φαινομένων. Τα τελευταία παύουν να είναι απλές δογματικές αποκλίσεις και μεταφράζονται από την ισχυροποιημένη εξουσία ως απείθαρχες συμπεριφορές. Διαθέτουν θετικό πρόσημο, όμως, καθώς δεν αποτελούν απλή αντίδραση, αλλά ενεργή δράση και επιθυμία για ανακαίνιση της ισχύουσας τάξης πραγμάτων, ακόμα και όσες από αυτές περιορίζονται στον τομέα της θρησκείας. Ως εκ τούτου διαθέτουν εκ προοιμίου κοινωνικό και πολιτικό -με μία σχηματική έννοια του όρου- πρόσημο.

Ωστόσο και χωρίς να αμφισβητείται η δυνατότητα προσέγγισης της αίρεσης ως πεδίου ενστικτώδους απάντησης του συλλογικού υποκειμένου στην επιβαλλόμενη από τα πάνω εξουσία, οφείλουμε να είμαστε πολύ προσεκτικοί στις κρίσεις μας σχετικά με τον ακριβή χαρακτηρισμό της, ιδίως όταν την προσεγγίζουμε από την σκοπιά της πολιτικής θεωρίας.

Αντιπλουτοκρατισμός, αντικληρικαλισμός, ένοπλη αντίσταση, δίκτυα αλληλεγγύης, θεωρήσεις της βίας, σύνδεση δόγματος και εθνικής συνείδησης, αποϊεροποίηση των θρησκευτικών συμβόλων, εκλαϊκευμένες μορφές πίστης, έμφυλοι ρόλοι, κοινοκτημοσύνη,

αντιπαπισμός και χιλιαστική εσχατολογία είναι κάποια από τα επαναλαμβανόμενα ή εξαιρετικά θέματα που εντοπίζουμε στις υστερομεσαιωνικές αιρέσεις, προδίδοντας τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις που μπορεί να λάβει η προσέγγιση της θρησκείας και δη της αίρεσης στην περίοδο του ύστερου μεσαίωνα.

[1] Εξίσου δύσκολος και προβληματικός είναι ο σαφής προσδιορισμός της αφετηρίας και του τέλους του Μεσαίωνα, που τροποποιούνται ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τους στόχους του εκάστοτε μελετητή. Εντελώς συμβατικά ως αφετηρία του Μεσαίωνα δίνουμε το 476, έτος εκθρόνισης του τελευταίου Ρωμαίου αυτοκράτορα, Ρωμύλου Αυγουστύλου και ως τέλος την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453.

Εμπρός για τα επόμενα 31 χρόνια – το Café Klatsch στο Βίζμπαντεν θα μείνει!

Ralf Dreis (Χάφη)*

Όποτε έβλεπες τις τελευταίες δεκαετίες σε γερμανικές πόλεις το σύνθημα “... θα μείνει!” σε τοίχους, αφίσες ή αυτοκόλλητα, ήξερες ότι κάποια κατάληψη, κάποιο αυτόνομο στέκι ή αναρχική κολεκτίβα απειλείται με εκκένωση, πώληση ή χρεοκοπία. Συνήθως μετά από λίγο καιρό το απειλούμενο εγχείρημα αποτελούσε παρελθόν. Γνωστές εξαιρέσεις του κανόνα είναι τα πρώην κατείλημμενα και νυν συνεταιριστικά σπίτια της Hafenstrabe και η ακόμη κατείλημμενη Rote Flora στο Αμβούργο ή η Köpi στο Βερολίνο.

Μια παρόμοια σπουδαία επιτυχία για τα αναρχικά/αυτόνομα/εναλλακτικά κινήματα μπορεί να γνωστοποιηθεί για την νέα χρονιά στο Βίζμπαντεν. Στην πρωτεύουσα του κρατιδίου της Έσσης η επιτυχία αυτή δεν καταφέρθηκε με αποφασισμένες μάχες στα οδοφράγματα ή μεγάλες διαδηλώσεις αλλά με τους τοπικούς συσχετισμούς δυνάμεων, με τη συλλογική αγορά του Café Klatsch που λειτουργεί από το 1984 σαν κολεκτίβα στο ίδιο μέρος. Παρ' όλα αυτά, το αποτέλεσμα της καμπάνιας υπεράσπισης του καφέ Κλατς είναι εντυπωσιακό.

Από το κίνημα – για το κίνημα

Τέλος Σεπτεμβρίου του 2015 ο τότε ιδιοκτήτης των χώρων όπου στεγάζεται το καφέ Κλατς, ανακοίνωσε την πρόθεσή του να το πούλησει κάτι που θα σήμαινε τον άμεσο κίνδυνο ένας καινούργιος ιδιοκτήτης να διώξει την κολεκτίβα για να ανοίξει ένα κυριλέ μαγαζί στη θέση του καφέ Κλατς. Σε μόλις δυο μήνες οι ακτιβιστές και ακτιβίστριες κατάφεραν – με μια πρωτίστως τοπική – αλλά και πανγερμανική εκστρατεία, να μαζέψουν τα απαραίτητα 270.000 ευρώ για την αγορά των χώρων του κάφε Κλατς, τους συμβολαιογράφους και τους φόρους μεταβίβασης ακινήτων. Τέλος Δεκεμβρίου του 2015 ο σύλλογος Linksroom e.V. που ιδρύθηκε μόνο για αυτό το λόγο, υπέγραψε το συμβόλαιο αγοράς του ακινήτου. Περίπου 220 δωρητές και δωρήτριες, κολεκτίβες και συνδικάτα βάσεως δώσανε περίπου 35.000 ευρώ. 25 δανειστές και δανείστριες, ανάμεσά τους μερικά σπίτια-εγχειρήματα στα οποία μένει κόσμος συλλογικά μαζί (Wohnprojekte) δάνεισαν 225.000 ευρώ και σε δύο συναυλίες αλληλεγγύης, λαϊκές κουζίνες και συνελεύσεις μαζεύτηκαν άλλα 10.000 ευρώ. Η αποπληρωμή των δανείων ξεκίνησε ήδη από τον Ιανουάριο του 2016. Ο σύλλογος Linksroom e.V. είναι ο καινούργιος ιδιοκτήτης των χώρων του κάφε Κλατς και το νοικιάζει στην κολεκτίβα. Ο σύλλογος που αποτελείται από συντρόφους, συντρόφισσες και μέλη της κολεκτίβας δεν έχει το δικαίωμα να επέμβει στις αποφάσεις της κολεκτίβας, απλά αποπληρώνει με το νοίκι τα δάνεια. Έτσι εξασφαλίζεται από τη μια η αυτονομία της κολεκτίβας και ταυτόχρονα αποσύρεται το

ακίνητο από την καπιταλιστική αγορά ακινήτων επειδή η κολεκτίβα δεν έχει δικαιώματα πάνω στο ακίνητο και στον σύλλογο δεν επιτρέπεται η πώλησή του χωρίς την έγκριση της κολεκτίβας.

Η ιστορία του Café Klatsch



Η κολεκτίβα του καφέ Κλατς είναι μια από τις πλέον παλαιότερες κολεκτίβες του εναλλακτικού κινήματος της τότε δυτικής Γερμανίας και λειτουργεί από το 1984. Στο πλούσιο και μικροαστικό Βίζμπαντεν το καφέ Κλατς ακόμα και σήμερα είναι μοναδικό.

Στο αντιδραστικό κλίμα που επικρατούσε στις αρχές της δεκαετίας του '80 στο Βίζμπαντεν, μια ομάδα ακτιβιστών και ακτιβίστριων αποφάσισε να ανοίξει έναν χώρο αντίστασης στην πόλη. Γνωρίζονταν από τις μάχες ενάντια στο διάδρομο απογείωσης του αεροδρομίου της Φρανκφούρτης (Startbahn West) και την διοργάνωση της αντίστασης ενάντια στη διεθνή έκθεση στρατιωτικού οπλισμού (MEDE) που έλαβε χώρο στο Βίζμπαντεν εκείνα τα χρόνια. Σιγά-σιγά δημιουργήθηκε μια σταθερή ομάδα. Το 1984 κατάφεραν να νοικιάσουν ένα άδειο γωνιακό μαγαζί σε μια όμορφη κεντρική γειτονιά της πόλης, το Rheingauviertel. Με τη βοήθεια συντρόφων και συντροφισσών ανακαίνισαν το μαγαζί. Και μετά κάνει μπαμ στην πόλη.

Από τα εγκαίνια κιόλας και όλες τις επόμενες εβδομάδες και τους επόμενους μήνες στο καφέ Κλατς γίνεται το «έλα να δεις».

Ο κατακλυσμός επισκεπτών, πελατών, συντρόφων είναι κάτι πρωτοφανές. Η αρχική κολεκτίβα των 11 ατόμων διευρύνεται γρήγορα σε 33 άτομα. Τα ακόλουθα χρόνια το Κλατς εξελίσσεται και πέρα από το Βίζμπαντεν σε ένα γνωστό μέρος αντιπληροφόρησης, εκθέσεων, μουσικής, θεάτρου, πάρτυ και πολιτικών εκδηλώσεων. Στο μαγαζί υπάρχουν πολλές αναρχικές, αυτόνομες και ακροαριστερές εφημερίδες και περιοδικά, προκηρύξεις, αφίσες και ο ημερήσιος τύπος.

Η κολεκτίβα συμμετέχει στη διοργάνωση δράσεων αλληλεγγύης στη μεγάλη απεργία των βρετανών μεταλλωρύχων το 1984/85 όταν φιλοξενούνταν τα παιδιά των απεργών για έξι εβδομάδες στη Γερμανία. Μέλη της κολεκτίβας διοργανώνουν με άλλους το μποϊκοτάζ της πανγερμανικής απογραφής πληθυσμού το 1987 (Volkszählungsboykott) στην πόλη. Αργότερα το Κλατς ξεκινάει την εκστρατεία “Όπλα για το Ελ Σαλβαδόρ”. Διοργανώνει εκδηλώσεις υπεράσπισης για τον απελευθερωτικό αγώνα στην Λατινική Αμερική και αυξάνει για τρεις μήνες τις τιμές του μαγαζιού για ένα δέκα τοις εκατό. Τα μαζεμένα λεφτά στέλνονται στους αντάρτες στο Ελ Σαλβαδόρ το 1988. Την ίδια χρονιά άλλοι κολεκτιβιστές βρίσκονται στη Νικαράγουα για να υπερασπίσουν την επανάσταση των Σαντινίστας ενάντια στον πόλεμο των ακροδεξιων κόντρας και των ΗΠΑ.

Μέλη της κολεκτίβας συμμετέχουν στη διοργάνωση των “Ημερών της Αναρχίας” το 1987 και 1993 στη Φρανκφούρτη, δραστηριοποιούνται στο αντιπυρηνικό κίνημα και αποτελούν ενεργό κομμάτι του κινήματος καταλήψεων ή της αντιφά.

Άλλα τοπικά εναλλακτικά εγχειρήματα όπως το συνεδριακό και πολιτισμικό κέντρο στο Ραουεντάλ (Kultur- und Tagungshaus Rauenthal), έξω από το Βίζμπαντεν ή το κέντρο υγείας γυναικών Σιρόνα (Frauengesundheitszentrum Sirona) ξεφύτρωσαν από το Κλατς ή ξεκίνησαν με την οικονομική – και όχι μόνο – υποστήριξη της κολεκτίβας.

Τα τελευταία δέκα, δεκαπέντε χρόνια στο Κλατς γίνονται τακτικά εκδηλώσεις ενημέρωσης και αλληλεγγύης σχετικά με τις πολιτικές

εξελίξεις στην Ελλάδα και τα ανταγωνιστικά κινήματα που αντιστέκονται στην καπιταλιστική λεηλασία των τελευταίων χρόνων. Μαζευτήκανε λεφτά για την οικονομική ενίσχυση διάφορων αυτοδιαχειριζόμενων εγχειρημάτων της Θεσσαλονίκης όπως η Βιο.Με, το Μικρόπολις, το Sabot, το Σχολείο, το ΚΙΑ κ.α.

Εδώ και τρεις δεκαετίες ο κόσμος κλείνει ραντεβού στο Κλατς για να πάει σε πορείες ή συναυλίες. Αντιρατσιστικές και αντισεξιστικές κινητοποιήσεις ανήκουν το ίδιο στο πρόγραμμα όπως και η παγωμένη μπύρα μετά την πετυχημένη δράση και το καλό φαγητό σε προσιτές τιμές, συνήθως από παραγωγούς που καλλιεργούν με βιολογικό τρόπο.

Εδώ και 31 χρόνια το Κλατς λειτουργεί χωρίς αφεντικά. Όλες οι αποφάσεις παίρνονται από τη συνέλευση, όλες οι δουλειές (μπαρ, κουζίνα, σέρβις, καθαρισμός, ψώνια, γραφείο) πληρώνονται το ίδιο. Η συνέλευση κάθε Δευτέρα κανονίζει τις βάρδιες του εστιατορίου/μπαρ/καφέ, αποφασίζει για την υποστήριξη άλλων πρωτοβουλιών και εξασφαλίζει καλές συνθήκες εργασίας. Κανένας άνθρωπος που μπαίνει στην κολεκτίβα δεν πληρώνει οτιδήποτε, όποιος φεύγει από την κολεκτίβα φεύγει χωρίς λεφτά. Με αυτό τον τρόπο τα τελευταία 31 χρόνια έχουν δουλέψει και έχουν βγάλει τα λεφτά τους περίπου 200 άτομα στην κολεκτίβα. Πολλοί και πολλές συνεχίζουν με διάφορους τρόπους και μετά την αποχώρησή τους να δραστηριοποιούνται σε διάφορα κινήματα.

Για άλλα 31 χρόνια Café Klatsch, για άλλες επαναστατικές προσπάθειες, ατελείωτες συνελεύσεις και εξτατικά γλέντια δεν υπάρχουν εμπόδια...

**Ο γράφων ήταν μέλος της κολεκτίβας από το 1986 μέχρι το 1996.*

Η Εξαρχής Δημιουργία του Δημόσιου Χώρου

Νίκος Ιωάννου

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα ο Κορνήλιος Καστοριάδης πίστευε πως διανύαμε μια μοναδική περίοδο με χαρακτηριστικά αποσύνθεσης του παραδοσιακού θρησκευτικού κόσμου αλλά ταυτόχρονα σημείωνε με έμφαση την απουσία δημιουργίας νέων κοινωνικών σημασιών που να είναι κοινωνικά επικυρωμένες. Υποστήριζε ότι η κρίση του σύγχρονου κόσμου πηγάζει ακριβώς από αυτή την έλλειψη κοινωνικών σημασιών. Μιλούσε για την αυξανόμενη ολική κυριαρχία, για την απεριόριστη επέκταση της ορθολογικής κυριαρχίας, μιλούσε για την άνοδο της ασημαντότητας. Οι σύγχρονοί του διανοούμενοι του καταλόγιζαν πεσιμισμό όσον αφορά την απουσία νέων σημασιών. Έλεγαν πως τις έβλεπαν να αναδύονται και είχανε σχέση με την αλλαγή της θέσης του ατόμου στην κοινωνία. Όμως ο Καστοριάδης μιλά για αυτές ήδη από το 1970. Διαφεύγει από τη σκέψη όλων ότι ο Καστοριάδης μιλά για την απουσία νέων σημασιών που να αμφισβητούν ριζικά το υπάρχον όταν αναφέρεται στην ασημαντότητα. Επιπλέον αναφέρεται στην απώλεια κάποιων θεσμισμένων λειτουργιών, μια απώλεια που εκτός των άλλων εξέφρασε και την κρίση του προτάγματος της ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας.

Οι νέες λοιπόν κοινωνικές σημασίες που εμφανίζονται στα τέλη του 20^{ου} αι. δεν αμφισβητούν κεντρικές σημασίες του υπάρχοντος κοινωνικού και πολιτικού κατεστημένου. Πάμε σε ένα παράδειγμα από εκείνη την εποχή για να δούμε μέχρι πού φτάνει εκείνο το καινούργιο. Στα τέλη της δεκαετίας του '70 ο ρόκερ Δημήτρης Πουλικάκος μέσα από τη διασκευή ενός λαϊκού τραγουδιού θρυμματίζει το σύμβολο του φαλλοκρατικού συναισθηματισμού που δέσποζε μέχρι τότε: το «Υπάρχω» του Καζαντζίδα. Είναι η εποχή που η ελληνική νεολαία αλλάζει πολιτισμική σελίδα. Η

διεισδυτική κριτική του Πουλικάκου αφουγκράζεται τη δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού η οποία αποκαθλώνει παλιά σύμβολα και δημιουργεί νέες σημασίες. Αυτές οι σημασίες αφορούν τη θέση της γυναίκας, τη θέση του ατόμου και τη θέση της αστυνομίας σε μια κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα που μετά τη χούντα ονομάσαμε μεταπολίτευση, δεν αμφισβητούν όμως ριζικά το υπάρχον. Αφομοιώνονται από την οικονομία της αγοράς. Όσον αφορά τη θέση της αστυνομίας, αυτή μετά το 1981 «συμφιλιώνεται με τον λαό». Είναι σημασίες που έγιναν φρέσκο υλικό για την αναζωογόνηση του καπιταλισμού επειδή δεν εναντιώθηκαν -δεν θα μπορούσαν ίσως να εναντιωθούν- στα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του: στην απεριόριστη επέκταση της ορθολογικής κυριαρχίας, στην ολική κυριαρχία, στον παραγωγισμό, τον οικονομοκεντρισμό και τον καταναλωτισμό. Αντιθέτως, αποτέλεσαν ένα νέο πεδίο ανάπτυξης και καταναλωτισμού.

Το χειραφετημένο άτομο του 20^{ου} αιώνα μετατρέπεται το ίδιο σε εμπόρευμα, εμπορευματοποιείται η ίδια η ύπαρξη για να ζήσουμε στη συνέχεια τον πιο άγριο καπιταλισμό. Φαίνεται όμως ότι τα πράγματα δεν τελείωσαν εκεί. Στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, το έθνος-κράτος μεταλλάσσεται, η ανάπτυξη ψάχνει πρόσημο για να υπάρξει, το πολιτικό σύστημα καταρρέει ενώ εμφανίζεται μια νέα κοινωνική κίνηση με χαρακτηριστικά που για πρώτη φορά παρατηρούμε. Σήμερα, τρεις-τέσσερις δεκαετίες από τη θρυλική διασκευή του '79 ο Δ. Πουλικάκος συμμετέχει με τη μουσική του σε κορυφαίες δραστηριότητες νέων πολιτικών και κοινωνικών δικτυώσεων, φορείς νέων νοημάτων και σημασιών για την πολιτική, για τη συλλογικότητα, την εργασία, την οικονομία, φορείς νέων νοημάτων για τον δημόσιο χώρο. Εκείνο το παρελθόν των νέων μεν, αφομοιώσιμων δε, σημασιών συνδέεται με το παρόν το οποίο φέρει νέες σημασίες που αμφισβητούν το υπάρχον και έχουν να κάνουν με τις ανθρώπινες δραστηριότητες δημιουργίας του δημόσιου χώρου, του δημόσιου/ιδιωτικού και του καθαυτό δημόσιου χώρου, εκεί δηλαδή που παίρνονται οι αποφάσεις.

Αυτή η σύνδεση παρελθόντος και παρόντος γίνεται μέσα από την αδιάκοπη δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού, την παρακολούθηση της οποίας μόλις τώρα είναι που αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε. Αυτό συμβαίνει επειδή τώρα είναι η εποχή όπου διαλύεται το πέπλο της ασημαντότητας μέσα από δριμύτατες κοινωνικές συγκρούσεις, μέσα από την ανάδυση νέων κοινωνικών δικτυώσεων, νέων μορφών επικοινωνίας. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον η σκέψη του Καστοριάδη, επιβεβαιωμένη από τα φαινόμενα μας βοηθά να διακρίνουμε το φυτό μιας νέας περιόδου. Σε αυτή τη νέα περίοδο το πρόταγμα της αυτονομίας βρίσκει νέες θεσμίσεις έκφρασής του. Αναδύονται νέες θεσμίσεις που υποκαθιστούν τις παλαιές. Ποιες είναι όμως οι παλιές θεσμίσεις που χάνονται και ποιες είναι οι νέες που τις υποκαθιστούν; Και επίσης γιατί σήμερα το νέο αμφισβητεί ριζικά το παλιό όπως εμείς υποστηρίζουμε;

Οι παλιές θεσμίσεις που χάνονται μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

Το άτομο υπερβαίνει τη συλλογικότητα του 20^{ου} αιώνα για την πραγμάτωση των σκοπών του. Αυτοπεριορίζεται στην ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου τον οποίο αντιλαμβάνεται πλέον ως εμπορευματικό προϊόν. Εμπορευματοποιείται το ίδιο το άτομο ενώ καταρρέει ο συνδικαλισμός και κάθε θεσμική μορφή που στηρίζεται στην αντιπροσώπευση, με το πολιτικό σύστημα γενικά να χάνει βασικά στοιχεία νοηματοδότησής του. Η απώλεια της πολιτικής αντιπροσώπευσης γίνεται ορατή ήδη από τη δεκαετία του 1980 και τη συναντάμε σε πολλά κείμενα διανοητών της εποχής εκείνης. Όμως μόνο σήμερα μπορούμε να δούμε το μέγεθος αυτών των μεταλλαγών. Βλέπουμε τον θάνατο όχι μόνο του παραδοσιακού πολιτικού συστήματος αλλά και το θάνατο του παραδοσιακού πολιτικού κινήματος και έχουμε σαφώς το προνόμιο σε σχέση με τους προγενέστερους να τα βλέπουμε αυτά όλα από χρονική απόσταση ασφαλείας.

Έχουμε λοιπόν την υποχώρηση και σε κάποιες περιπτώσεις την εξαφάνιση θεσμισμένων λειτουργιών που αφορούν: τον

συνδικαλισμό, το πολιτικό κόμμα, την πολιτική οργάνωση, το πολιτικό κίνημα όπως το γνωρίσαμε στο παρελθόν (π.χ. σοσιαλιστικό κίνημα, αναρχικό κίνημα κ.λπ.).

Αυτές είναι κάποιες από τις βασικές απώλειες στο επίπεδο των λειτουργιών που έχουν να κάνουν με τον δημόσιο χώρο και οι οποίες στο παρελθόν προσανατολίστηκαν ή στη διεκδίκηση και κατάληψη του ήδη θεσμισμένου ή στη διεκδίκηση τμήματος της υπάρχουσας θέσμησης ή στην αντίσταση απέναντι στις καταπιεστικές εκδοχές της.

Ακριβώς εδώ σε αυτό το σημείο εντοπίζουμε τη διαφορά με τις νέες θεσμίσεις λειτουργιών που έρχονται στο προσκήνιο και έχουν σαφώς έναν άλλο προσανατολισμό. Αυτός ο προσανατολισμός έχει να κάνει με την εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου.

Αλλάζει η συλλογικότητα η οποία πλέον συγκροτείται πάνω στη βάση της ενσυνείδητης συμμετοχής του ατόμου αλλά και στη βάση της πρότασής του προς το άτομο και την κοινωνία. Έχουμε λοιπόν μια συλλογικότητα-δίκτυο ατόμων που μοιάζει πιο πολύ με κοινότητα αφού ασχολείται με τα κοινά αγαθά, τον δημόσιο χώρο. Η σύγχρονη συλλογικότητα δηλαδή συγκροτείται στη βάση ενός περιεχομένου που έχει να κάνει με τη δημιουργία του δημόσιου χώρου μέσα από τη δραστηριότητα της ίδιας της συλλογικότητας. Αμφισβητεί ριζικά το υπάρχον εφόσον αυτό που εκκινεί τη δραστηριότητα δεν είναι το οικονομικό κίνητρο αλλά η διαφυγή από την άγρια οικονομικοκεντρική οργάνωση της ζωής και επίσης αμφισβητεί τις αυθεντίες, την ιεραρχία, τη γραφειοκρατία, την πολιτική ποδηγέτηση παράγοντας η ίδια η δραστηριότητα έναν σύγχρονο πολιτικό λόγο για τα κοινά αγαθά. Αυτή η κοινωνική κίνηση βρίσκεται εκτός του πλαισίου της καπιταλιστικής οικονομίας και εκτός κρατικής κηδεμονίας και επιπλέον αποφεύγει την ανάθεση στο επίπεδο της διαχείρισης.

Αν επιθυμούμε σαν πολιτικά όντα την πολιτική μας παρέμβαση δεν θα μπορέσουμε ποτέ να την πραγματοποιήσουμε έξω από την -άπαξ και εμφανίστηκε- εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου.

Γιάννενα, 9/12/2015 (Ομιλία στο «θυμωμένο πορτραίτο» με θέμα: Παρουσίαση του βιβλίου «Μετά τον Καστοριάδη. Δρόμοι της αυτονομίας στον 21^ο αιώνα» Αλ. Σχισμένος/Ν. Ιωάννου, εκδ. Εξάρχεια)

Πεκλάρι: Ένα παράδειγμα εξισωτισμού και αλληλέγγυας οικονομίας

Βασίλης Νιτσιάκος, *Πεκλάρι: Κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας*, Ιονάφι, Αθήνα 2015, σελ. 110.

Νίκος Κατσιαούνης

Το βιβλίο του Βασίλη Νιτσιάκου *Πεκλάρι: κοινωνική οικονομία μικρής κλίμακας* αποτελεί μια ανθρωπολογική μελέτη μιας περιοχής στην ανθρωπογεωγραφική και πολιτισμική ενότητα των Μαστροχωρίων της Κόνιτσας, μια ενότητα χωριών που βρίσκεται στην κοιλάδα του Σαραντάπορου, παραπόταμου του Αώου. Αλλά θα μπορούσε κάποιος να πει ότι αποτελεί και μια προσπάθεια έρευνας και κατανόησης ενός μοντέλου κοινωνικής λειτουργίας και θέσμισης που, κατά κάποιον τρόπο, παρέκκλινε από τους κυρίαρχους κανόνες που η νεωτερικότητα καθιέρωσε στο κοινωνιστορικό πεδίο.

Το πέρασμα στη νεωτερικότητα, εκτός βέβαια από τις θετικές νοηματοδοτήσεις, δημιούργησε σταδιακά την έκπτωση του Ορθού Λόγου σε εργαλειακή ορθολογικότητα, εγκαθιδρύοντας μια νέα κυριαρχία τόσο πάνω στον άνθρωπο όσο και πάνω στη φύση. Η διχοτομία μεταξύ φύσης και πολιτισμού, περιβάλλοντος και κοινωνίας, εξακολουθεί να είναι κυρίαρχη και στους μετανεωτερικούς αστερισμούς. Από αυτή τη διάκριση δεν κατάφεραν να

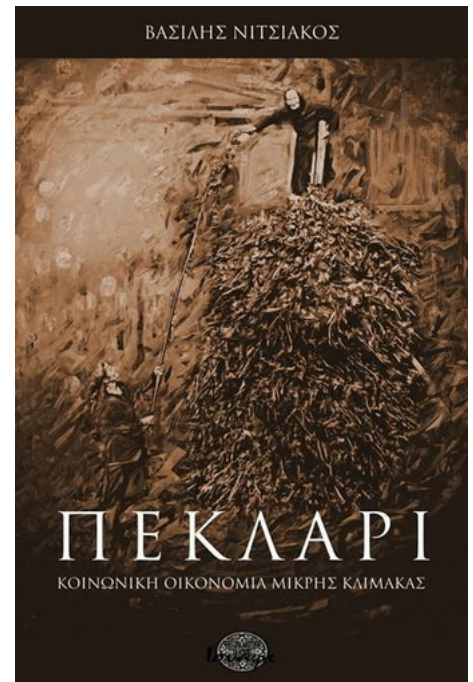
απεγκλωβιστούν ούτε και οι επαναστατικές και χειραφετησιακές θεωρίες, οι οποίες, στην προσπάθεια αποτύπωσης των εννοιολογικών τους εκφράσεων, παρέμειναν σε αρκετές περιπτώσεις δέσμιες του κυρίαρχου φαντασιακού που προσπάθησαν να αποδομήσουν. Ο Νιτσιάκος εντοπίζει αυτή την προβληματική και επισημαίνει ότι η αντικειμενοποίηση του περιβάλλοντος, δηλαδή ο διαχωρισμός του από την κοινωνία στη βάση ενός θετικιστικού πρίσματος οπτικής, αποτελεί μια βασική παρέκκλιση της νεωτερικότητας με αρνητικά αποτελέσματα.

Το Πεκλάρι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας κοινότητας της Πίνδου που η οικονομία του βασίζεται σε έναν συνδυασμό γεωργίας και κτηνοτροφίας, αλλά και σε άλλες δραστηριότητες, όπως η υλοτομία και η τροφουσυλλογή, αναπτύσσοντας παράλληλα μια τεχνική ειδίκευση που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της κοινότητας. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της κοινότητας, το οποίο επισημαίνεται και από τον συγγραφέα, είναι η σχέση της με τον χώρο και το περιβάλλον. Το περιβάλλον δεν αποτελεί ένα εμπορευματοποιημένο και προς εκμετάλλευση πεδίο αλλά αντίθετα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κοινότητας. «Ο φυσικός χώρος μετατρέπεται σε ανθρωπογενές τοπίο, αποτυπώνοντας τη διαχρονική παρουσία της ανθρώπινης δραστηριότητας γενικά αλλά και ειδικότερα στοιχεία της οικονομίας, των κοινωνικών δομών και της πολιτισμικής έκφρασης», αναφέρει ο συγγραφέας. Και αυτή η σχέση καθορίζεται και επαναξιολογείται ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες και συγκυρίες.

Σε αυτό που ο συγγραφέας ονομάζει «ανθρωπογενή οικοδυναμική», δηλαδή την προσαρμοστικότητα της τοπικής κοινωνίας στα δεδομένα του περιβάλλοντος ώστε να υπάρχει μια αρμονική συνύπαρξη, τα όρια του χωριού με το φυσικό περιβάλλον δεν είναι διαχωρισμένα. Υπάρχει μια αλληλοδιείσδυση των ορίων ανάμεσα στο δάσος –αξίζει να σημειωθεί ότι στο παρόν βιβλίο επιχειρείται ένας πολύ ενδιαφέρων εννοιολογικός επαναπροσδιορισμός του όρου δάσος–, τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις και τους βοσκότοπους, τα οποία συνδέονται με ένα

είδος πολύ-λειτουργικότητας ανάλογα με τις ανάγκες και τις δυναμικές που προκύπτουν ή απαιτούνται.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της κοινότητας που συζητάμε είναι η ασάφεια αναφορικά με την ιδιοκτησία. Με εξαίρεση τα σπίτια και τα κηπάρια, υπάρχει μια έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους των χωριανών για τις ιδιοκτησίες τους. Αυτή η κατάσταση στο πλαίσιο των σχέσεων παραγωγής μπορεί να γίνει κατανοητή στα ιστορικά καθορισμένα πλαίσια, σε συλλογικές νοοτροπίες συνυφασμένες με την κοινωνία της αυτάρκειας, όπως αυτή κατέστη δυνατή στη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και συνέχισε να λειτουργεί υπό περιπτώσεις μέχρι τα μέσα περίπου του προηγούμενου αιώνα. Αλλά αυτό που βλέπουμε στο Πεκλάρι είναι ότι οι τρόποι παραγωγής καθορίζονται από τις αξίες χρήσης κι όχι από την ιδιοκτησία και οι φυσικοί πόροι έχουν το χαρακτηριστικό των κοινών αγαθών με σκοπό την εξυπηρέτηση των αναγκών της κοινότητας. Έτσι, μπορούμε να μιλάμε για ένα είδος κοινωνικού εξισωτισμού, «καθώς η χρήση των φυσικών πόρων υπακούει σε ένα σύστημα ανοικτό και ελαστικό, που δεν καθορίζεται από την κυριότητα της γης αλλά από τη νομή της και που βασίζεται στην ισότιμη πρόσβαση όλων στους κοινοτικούς πόρους, σύμφωνα με τις ανάγκες του καθένα. Αποτέλεσμα μια ισοκατανομή στους οικειοποιούμενους πόρους με την αρχή της νομής και βάση την επιβίωση και αναπαραγωγή τόσο της εστιακής ομάδας όσο και της κοινότητας», όπως παρατηρεί ο συγγραφέας. Υπάρχει μια απουσία της εμπορευματοποίησης των σχέσεων παραγωγής που, σε συνδυασμό και με τα παραπάνω, δημιούργησαν ένα σύστημα κοινωνικής οικονομίας που άντεξε στον χρόνο και ικανοποιούσε τις ανάγκες της κοινότητας και των ανθρώπων της.



Σε αυτή την ανθρωπολογική και εθνογραφική μελέτη του Βασίλη

Νιτσιάκου για το Πεκλάρι αναδεικνύονται ζητήματα που αφορούν ευρύτερα θεωρητικά αλλά και πραξολογικά ερωτήματα του κοινωνικού πεδίου. Μέσα από την έρευνα των ορεινών τοπικών κοινοτήτων, αναδεικνύονται ζητήματα όπως η συγκρότηση και η ανασυγκρότηση του χώρου και του χρόνου στη βάση μιας πιο βιώσιμης συνύπαρξης της κοινότητας, ζητήματα που έχουν να κάνουν με τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το περιβάλλον, όχι στη βάση της ολοκληρωτικής εκμετάλλευσης αλλά σε αυτή της «βιώσιμης αειφορίας», δηλαδή της λελογισμένης χρήσης με σκοπό την επιβίωση της κοινότητας και του περιβάλλοντος, αλλά και ζητήματα που έχουν να κάνουν με μια διαφορετική θέσμιση της κοινωνικής ζωής και της παράστασης που έχουν τα άτομα και οι κοινότητες για τον εαυτό τους.

Βρισκόμαστε σε μια περίοδο που η πολιτική και σημασιολογική κρίση έχει οδηγήσει σε τεράστια αδιέξοδα τις κοινωνίες. Και για αυτό τον λόγο βλέπουμε τα τελευταία χρόνια να επιχειρούνται προσπάθειες μιας διαφορετικού τύπου οργάνωσης της κοινωνικής ζωής, παρόλο που ακόμη βρισκόμαστε στην αρχή. Η τοποθέτηση της οικονομίας στο κέντρο του νοηματικού περιεχομένου των κοινωνικών σχέσεων αποδεικνύεται πλέον καταστροφική. Ο Νιτσιάκος με αυτό το βιβλίο δεν προσπαθεί να παρουσιάσει έναν παλαιό Κήπο της Εδέμ. Εξάλλου επισημαίνει ότι δεν μιλάμε για ιδανικές καταστάσεις αλλά για φαινόμενα προσαρμογής κι στρατηγικές επιβίωσης και αναπαραγωγής σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Ούτε φυσικά προτείνει μια επιστροφή στις ρίζες και στις εθνοκεντρικές αφηγήσεις της παράδοσης. Αντίθετα, κατά τη γνώμη μου, αυτό που δείχνει μέσα από την μελέτη των ορεινών κοινοτήτων είναι ότι όταν υπάρχει βούληση και επιθυμία, τα άτομα και οι κοινωνίες μπορούν να λειτουργήσουν σε μια διαφορετική βάση. Ότι η αλληλεγγύη και ο εξισωτισμός δεν αποτελούν αφηρημένες διακηρύξεις αλλά μπορούν να βρουν εφαρμογή στο κοινωνικοιστορικό πεδίο, ότι μια διαφορετικού τύπου οικονομία που βάζει στο επίκεντρο τον άνθρωπο και τις ουσιαστικές του ανάγκες μπορεί να πραγματοποιηθεί, ακόμη και μέσα σε συνθήκες ακραίας βαρβαρότητας.

Ο Νιτσιάκος, μέσα από την παρουσίαση των κοινοτήτων του Πεκλαρίου, βάζει τα δικά του ερωτήματα αναφορικά με μια τάση της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας που ενισχύει την άποψη περί κοινωνικής και πολιτισμικής κατασκευής του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά, πέρα από το πλούσιο επιστημονικό του ενδιαφέρον, βιβλία σαν και αυτό, ειδικά στη σημερινή συγκυρία, μπορούν να λειτουργήσουν ως σπέρμα γονιμοποιό για όσους αναζητούν μια άλλου τύπου κοινωνική θέσμιση και να συμβάλλουν στον διάλογο που έχει ανοίξει για το κατά πόσον οι κοινωνίες και τα άτομα είναι σήμερα ικανά να ξεπεράσουν τον εαυτό τους και να τολμήσουν ουσιαστικές ρήξεις με στόχο μια πιο ελεύθερη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων και μια άλλου τύπου κοινωνία.

Το Συνολοταυτιστικό και το Μάγμα (εισαγωγικές παρατηρήσεις)

Αλέξανδρος Σχισμένος – Γιάννης Κτενάς

I.

Όπως ελπίζουμε ότι θα φανεί στη συνέχεια αυτού του κειμένου, δεν είναι υπερβολή να ισχυριστεί κανείς ότι η οντολογία του Καστοριάδη αποτελεί την πιο σημαντική παραμελημένη φιλοσοφία του 20ου αιώνα. Πρόκειται για μια πραγματική τομή στην ιστορία της φιλοσοφίας, η οποία όχι μόνο δεν έχει προσεχτεί όσο έπρεπε, αλλά επιπρόσθετα δεν έχει προσεχτεί σχεδόν καθόλου. Αυτή η σοβαρή παράλειψη οφείλεται μάλλον στο εξής: ο Καστοριάδης είναι κατεξοχήν γνωστός ως πολιτικός φιλόσοφος· έτσι, όσοι διαφωνούν με το πολιτικό του πρόταγμα της αυτονομίας (πράγμα που σημαίνει, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, ότι πρόκειται για ανθρώπους είτε αντιδραστικούς

είτε κομματικούς, που θίγονται από την κριτική του στη γραφειοκρατία των κομμάτων και στην απάτη της αντιποσώρευσης), δεν μπαίνουν καν στον κόπο να εξετάσουν τις πιο φιλοσοφικές πλευρές του έργου του.

Βέβαια, είναι αλήθεια ότι ο ίδιος ο Καστοριάδης πάντα υπήρξε υπερασπιστής της ιδέας της επανάστασης, νοούμενης ως συλλογικού ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας και πάντα συνέδεε με αξιοθαύμαστο τρόπο της φιλοσοφικές του έρευνες με τον πολιτικό αγώνα για τη αυτόνομη κοινωνία. Αυτό καθίσταται ίσως φανερό από το γεγονός ότι ακόμη και σε ένα από τα πιο “βαριά” φιλοσοφικά του δοκίμια, στο οποίο θα επανέλθουμε, δίνει τον τίτλο *Η λογική των μαγμάτων και το ζήτημα της αυτονομίας*, συσχετίζοντας έτσι την οντολογία με την πολιτική σκέψη και πράξη[1]. Παρόλ’ αυτά, και παρόλο που οι ίδιοι συμφωνούμε και πολιτικά μαζί του, νομίζουμε ότι είναι απολύτως δυνατό κάποιος να μη δέχεται το πρόταγμα του φιλοσόφου, αλλά να αναγνωρίζει τη γονιμότητα των οντολογικών του παρατηρήσεων ή, για να δώσουμε ένα άλλο παράδειγμα, του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιεί την ψυχαναλυτική θεωρία προς όφελος της πολιτικής φιλοσοφίας. Δυστυχώς, όμως, αυτό δεν συμβαίνει σχεδόν ποτέ. Οι εχθροί του προτάγματος γίνονται, με περισσή άνεση, και εχθροί της φιλοσοφίας.

Σκοπός, λοιπόν, αυτού του κειμένου είναι να φωτίσει, όσο είναι δυνατόν μέσα στο περιορισμένο του πλαίσιο, κάποιες πλευρές αυτής της αδίκως παραγνωρισμένης φιλοσοφίας.

Θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε λέγοντας ότι ο Καστοριάδης εντοπίζει ένα σημαντικό ελάττωμα στη μέχρι αυτόν κληρονομημένη σκέψη, οσοδήποτε ιδιοφυή. Οι φιλόσοφοι παραγνώρισαν δύο βασικά στοιχεία: πρώτον, την *οντολογική δημιουργία* (η οποία, όταν μιλάμε για ανθρώπους, έχει να κάνει με τη δημιουργική δύναμη της φαντασίας) και δεύτερον, την *ύπαρξη διάφορων στιβάδων του Είναι*, στις οποίες δεν ισχύουν αναγκαστικά οι ίδιοι κανόνες. Ας εξηγήσουμε με συντομία τι σημαίνουν αυτές οι διατυπώσεις.

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη, το Είναι είναι δημιουργία, διαρκής αλλοίωση και ανάδυση μορφών και ειδών ριζικά καινούριων, δηλαδή μη αναγόμενων στις προϋπάρχουσες συνθήκες. Ο φιλόσοφος συλλαμβάνει εδώ κάτι παράδοξο: αφού το πραγματικά καινούριο δεν παράγεται ούτε “εξηγείται” από τα προηγούμενα, αφού για την οντολογική δημιουργία υπάρχουν αναγκαίες, αλλά όχι ικανές συνθήκες, η δημιουργία κατά κάποιον τρόπο προϋποθέτει τον εαυτό της[2]. Πράγματι, για να υπάρξει το πρώτο κύτταρο, προϋποτίθενται οι λειτουργίες αναπαραγωγής του. Για να υπάρξει μια κοινωνία, πρέπει να υπάρχει πρώτα μια γλώσσα, η οποία όμως είναι ήδη κοινωνικός θεσμός. Βλέπουμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υπάρχει συνέχεια, αλλά ρήξη, τομή. Δεν μπορούμε να πούμε, λόγω χάρη, ότι υπήρξε αρχικά μισό κύτταρο και σταδιακά παρήχθη το όλο: το κύτταρο ή υπάρχει ή δεν υπάρχει. Με αυτή την έννοια ο Καστοριάδης υπογραμμίζει ότι η οντολογική δημιουργία συνίσταται στην ανάδυση όντων ριζικά νέων.

Αυτές οι παρατηρήσεις συνδέονται, όταν θέλουμε να μιλήσουμε για τις ανθρώπινες κοινωνίες, με την απερίσταλτη δημιουργικότητα της φαντασίας, νοούμενης τόσο ως ατομικής φαντασίας, όσο και ως κοινωνικού φαντασιακού: μία από τις πιο θεμελιώδεις ιδέες του φιλοσόφου, είναι ότι, μέσα στην ιστορία, οι κοινωνίες διαμορφώνουν τους θεσμούς τους ανάλογα με τη φαντασιακή παράσταση του κόσμου που έχουν· την παράσταση, δηλαδή, που ντύνει τον κόσμο και τη ζωή με νόημα, που ορίζει τι αξίζει και τι ισχύει στη δεδομένη κοινωνία, που θέτει σκοπούς και αξίες και ούτω καθεξής. Αυτό το νόημα είναι πάντα στην ουσία του αυθαίρετο, δηλαδή μη αναγόμενο στις υλικές συνθήκες, στον ορθολογισμό, στη γεωγραφική θέση της κοινωνίας κλπ: είναι προϊόν της αδάμαστης ανθρώπινης φαντασίας. Έτσι καταλαβαίνουμε και γιατί το νόημα του τίτλου του βασικού έργου του φιλοσόφου είναι η *Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*. Αυτό που θεσμίζει, αυτό που κάνει να δημιουργούνται οι ριζικά καινούριοι κοινωνικοί θεσμοί δεν είναι το DNA, ο ορθολογισμός, το πεπρωμένο του Είναι, οι νόμοι της Ιστορίας: είναι το θεσμίζον κοινωνικό φαντασιακό.

Αυτά όσον αφορά στην οντολογική δημιουργία. Αναφορικά, τώρα με την ύπαρξη διαφορετικών περιοχών του Είναι, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Καστοριάδης συλλαμβάνει το Είναι ως διαστιβαδωμένο. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, το Είναι δεν είναι ενιαίο και αδιαίρετο, αλλά διαρθρώνεται σε στιβάδες, καθεμία από τις οποίες ενδέχεται να αναπτύσσει μια δικιά της οντολογία. Ο Καστοριάδης στρέφεται εδώ στη γλώσσα, στην κβαντική φυσική και στην ψυχαναλυτική θεωρία για το ασυνείδητο, προκειμένου να μας δώσει παραδείγματα οντολογιών που ξεφεύγουν από τις κλασικές “λογικές” συλλήψεις μας.

Αγνοώντας, λοιπόν, ή, εν πάση περιπτώσει, μην παίρνοντας στα σοβαρά τα σημεία της δημιουργίας και της στιβάδωσης του Είναι, οι προγενέστεροι στοχαστές επεξέτειναν, σύμφωνα με τον Καστοριάδη, σε όλα τα πεδία τον τρόπο σκέψης που μπορούμε να ονομάσουμε *συνολοταυτιστικό*. Δηλαδή έναν τρόπο σκέψης που βλέπει το Είναι ως είναι-καθορισμένο, το ον ως μια δεδομένη ενότητα για πάντα σταθερή (ον και εν ταυτό, γράφει ο Αριστοτέλης). Όπως το θέτει ο Καντόρ, με τον περίφημο -κυκλικό- ορισμό του για τα σύνολα: “Ένα σύνολο είναι μία συλλογή σε ένα όλον ορισμένων και καλώς διαχωρισμένων αντικειμένων της εποπτείας μας ή της σκέψης μας” [3]. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η λογική των συνόλων αντιμετωπίζει τα όντα ως δεδομένες, παγιωμένες και διακριτές οντότητες. Φυσικά, αυτή η λογική δεν είναι τρελή ή αυθαίρετη, καθώς πράγματι αντιστοιχεί σε μια στιβάδα, σε ένα κομμάτι της πραγματικότητας. Για να μπορούμε να συνολίσουμε, σημαίνει ότι το “υλικό” μας είναι, σε έναν βαθμό τουλάχιστον, συνολίσιμο. Παραδείγματος χάρη, μπορούμε βλέποντας στον δρόμο κάποια ζώα να δηλώσουμε ότι βλέπουμε τρεις γάτες και αυτή η δήλωση να είναι επαρκώς σαφής και μάλιστα ορθή. Αυτό, όμως, που ο Καστοριάδης χρεώνει στους προηγούμενους στοχαστές είναι ότι θέλησαν να εφαρμόσουν τις κατηγορίες αυτής της λογικής παντού, ακόμη και εκεί που δεν ταίριαζαν: λόγου χάρη στο ασυνείδητο, στην ανθρώπινη ιστορία, στην τέχνη, στη μελέτη της γλώσσας. Θα επανέλθουμε.

Αυτό που δεν υπακούει στην τυπολογία Είναι=Είναι-καθορισμένο,

ο Καστοριάδης το ονομάζει μάγμα: είναι “αυτό από το οποίο μπορούμε να εξαγάγουμε (ή: μέσα στο οποίο μπορούμε να κατασκευάσουμε) συνολικές οργανώσεις απροσδιόριστου αριθμού, αλλά που δεν μπορεί ποτέ να ανασυγκροτηθεί ιδεατά με συνολιστική (πεπερασμένη ή άπειρη) σύνθεση αυτών των οργανώσεων.”[4] Ας σκεφτούμε εδώ ως παράδειγμα τι μας έρχεται στο μυαλό όταν σκεφτόμαστε τη μητέρα μας: Είναι μόνο εικόνες και παραστάσεις; Όχι. Είναι μόνο συναισθήματα και επιθυμίες; Όχι. Είναι μόνο αναμνήσεις; Όχι. Είναι μάλιστα παραπάνω απ’ ό,τι όλα αυτά μαζί και, ενώ μπορούμε να φτιάξουμε ένα σύνολο με κάποιες αναμνήσεις της μητέρας μας από ένα συγκεκριμένο καλοκαίρι ή ένα σύνολο με κάποιες από τις φορές που της θυμώσαμε, δεν μπορούμε να πούμε ότι αν προσθέταμε αυτά τα σύνολα (και τα αντίστοιχα με τις αναμνήσεις από ένα άλλο καλοκαίρι και ούτω καθεξής) θα είχαμε στην ολότητά του αυτό που είναι η μητέρα μας για τον ψυχικό μας κόσμο.

Ας συνεχίσουμε. Ο Καστοριάδης επισημαίνει ότι στα μάγματα ισχύουν ιδιαίτεροι οντολογικοί κανόνες. Δεν μπορούμε να πούμε εκ των προτέρων ποιοι είναι αυτοί οι κανόνες (και κυρίως δεν μπορούμε να το πούμε σε αυτό κείμενο). Εξάλλου δεν είναι ανάγκη αυτή η ιδιαίτερη οντολογία να είναι παντού η ίδια. Όπως σημειώνεται στη *Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*, το ότι τόσο το ασυνείδητο όσο και τα κβαντικά φαινόμενα ξεπερνούν τα όρια της συνολοταυτιστικής λογικής, δεν σημαίνει καθόλου ότι πρέπει να υπακούν και τα δύο στην ίδια λογική. Γι’ αυτό είναι προτιμότερο προς το παρόν να δείξουμε αυτό που θέλουμε να πούμε μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων και αντιπαραβολών με τη συνολοταυτιστική λογική. Λόγου χάρη, στο όνειρο, που είναι για τον Φρόιντ η βασιλική οδός για το ασυνείδητο, που με τη σειρά του είναι για τον Καστοριάδη ένα μάγμα, στο όνειρο, λοιπόν, δεν ισχύει ένας από τους πιο βασικούς κανόνες της συνολοταυτιστικής λογικής, αυτός της μη αντίφασης. Ο Φρόιντ λέει ότι στο ασυνείδητο συμβαίνει ό,τι και στο ανέκδοτο με τη χύτρα, σύμφωνα με το οποίο, ένας άνθρωπος είχε δανειστεί μια χύτρα και την επέστρεψε τρυπημένη. Όταν ο ιδιοκτήτης τού ζήτησε αποζημίωση, αυτός απάντησε: Πρώτον, την επέστρεψα χωρίς

τρύπα. Δεύτερον, όταν την δανείστηκα ήταν ήδη τρύπια. Και τρίτον, ποτέ δεν τη δανείστηκα”[5].

Το ανέκδοτο μάς δείχνει ότι ο άνθρωπος αυτός δίνει απαντήσεις που από μόνες τους θα έστεκαν, συμπαρατιθέμενες όμως αναιρούν η μία την άλλη. Κάτι τέτοιο για τη γρηγορούσα λογική είναι απαράδεκτο και αντιφατικό, όμως ο θεμελιωτής της ψυχανάλυσης βεβαιώνει ότι τέτοιες “αντιφάσεις” συναντάμε συνεχώς μέσα στο ασυνείδητο. Είναι τέτοιος ο τρόπος του Είναι του ασυνειδήτου, που μπορούν κάλλιστα να συνυπάρχουν στοιχεία αδιανόητα για τη συνολοταυτιστική σκέψη. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι δεν πρέπει να προσπαθούμε να εφαρμόσουμε τις ίδιες κατηγορίες σκέψης παντού, είναι λάθος να επινοούμε διαπεριοχιακές κατηγορίες, με την ελπίδα ότι μπορούν να ισχύσουν για όλα τα πεδία και όλους τους τόπους του Είναι. Κάθε στιβάδα έχει την ιδιαίτερη οντολογία της – μπορούν, μάλιστα, σύμφωνα με τα προηγούμενα, να δημιουργηθούν και νέες στιβάδες με τη δική τους ξεχωριστή λογική.

Ο συνολοταυτιστικός και ο ποιητικός-φαντασιακός, λοιπόν, είναι οι δύο τρόποι του όντος για τον Καστοριάδη. Στο δοκίμιο που αναφέραμε στον πρόλογο, γράφει: “Ό,τι δεν είναι μάγμα είναι σύνολο ή είναι τίποτε”[6]. Ας δούμε τώρα πώς διαπλέκονται αυτοί οι δύο τρόποι του Είναι μέσα στην κοινωνική θέσμιση. Ας πάρουμε το παράδειγμα της γλώσσας. Η γλώσσα έχει πάντοτε μια λειτουργική, συνολοταυτιστική πλευρά: πρέπει να μπορούμε να μετρήσουμε, να συνεννοηθούμε, να δώσουμε οδηγίες στον άλλον. Η γλώσσα όμως έχει και σημασίες, και η σημασία είναι μάγμα. Όλες οι πιθανές έννοιες μιας λέξης δεν είναι ένα καλώς ορισμένο σύνολο (πράγμα που όμως δεν σημαίνει ότι είναι χάος: μια λέξη δεν είναι το οτιδήποτε) και οι μεταξύ τους σχέσεις χαρακτηρίζονται από ένα καθεστώς ακαθοριστίας, όχι τόσο με την έννοια ότι δεν μπορούν να εγκαθιδρυθούν καθορισμοί, αλλά κυρίως με την έννοια ότι μπορούν πάντα να αναδυθούν και καινούριοι. Αυτό γίνεται όταν δημιουργείται μια καινούρια έννοια της λέξης (λόγου χάρη, ας σκεφτούμε τη λέξη “καίγομαι” στη σημερινή γλώσσα ή την ιστορική εξέλιξη της σημασίας

“τύραννος”), μια καινούρια έκφραση και ούτω καθεξής. Το ίδιο συμβαίνει και με τους συνειρμούς, γλωσσικούς ή άλλους, όπου όπως παρατηρεί ο Καστοριάδης, κάθε όρος βρίσκεται ταυτόχρονα μακριά και κοντά σε κάθε άλλον. Σημαντικό είναι άλλωστε να σημειώσουμε ότι αυτές οι δύο διαστάσεις της γλώσσας συνυπάρχουν, συνυφαίνονται και δεν μπορούν να υπάρξουν η μία χωρίς την άλλη. Ήδη εμείς, αυτή τη στιγμή, γράφοντας αυτές τις γραμμές και υποστηρίζοντας ότι η γλώσσα δεν είναι απλός κώδικας, χρησιμοποιούμε τη γλώσσα ως κώδικα: χρησιμοποιούμε ψηφία που ξεχωρίζουν μεταξύ τους, λέξεις που είναι, σε μεγάλο βαθμό, σαφείς. Όμως παράλληλα, το κάνουμε αυτό αναφερόμενοι σε σημασίες, χωρίς τις οποίες ο κώδικας δεν θα είχε απολύτως κανένα νόημα, δεν θα υπήρχε καν.

Το ασυνείδητο, η ψυχή, η γλώσσα, συνιστούν προνομιακά πεδία για ανα ελέγξουμε τη γονιμότητα των ισχυρισμών του Καστοριάδη. Δεν είναι, όμως τα μόνα. Αυτές οι παρατηρήσεις μάς επιτρέπουν να συλλάβουμε με πρωτότυπο τρόπο και την έννοια του Χρόνου, στην οποία, λόγω της ιδιαίτερης σημασίας της, θα αφιερώσουμε τις επόμενες παραγράφους.

II.

Ο Καστοριάδης, όπως είδαμε, προχώρησε σε μία ριζική κριτική της παραδοσιακής θεωρησιακής οντολογίας και λογικής κατηγορώντας την ότι δέσμευσε τη σκέψη σε κατηγορίες ταυτοτικές βάσει του αιτήματος της αποκλειστικής ταυτότητας του αντικειμένου της σκέψης με τον εαυτό του.

Επιπλέον, η παραδοσιακή φιλοσοφία αγνόησε την συνυποστατότητα του κοινωνικού και του ιστορικού καθώς και παρέβλεψε την πραγματικότητα του Χρόνου.

Η όλη συνολοταυτιστική φιλοσοφία και προοπτική θεμελιώνεται σε ένα υπόρρητο αίτημα της σταθερής ομοιογένειας του Είναι, αίτημα που το διαρκές Γίγνεσθαι των φαινομένων δεν μπορεί να καλύψει, οπότε διακλαδώνεται σε δύο υποαιτήματα: είτε ότι το αληθώς-Είναι δεν ταυτίζεται με το Γίγνεσθαι, οπότε η αλήθεια

τίθεται εκτός Ιστορίας, είτε ότι ταυτίζονται, οπότε δεν μπορεί να υπάρξει καμία γνώση ούτως ή άλλως. Και οι δύο στάσεις υποβαθμίζουν την έννοια του Χρόνου, η οποία σε μία ταυτοτική προοπτική διακλαδώνεται με τη σειρά της σε μία αντικειμενική και μία υποκειμενική προσέγγιση, είτε σαν αέναη επανάληψη είτε σαν εκτύλιξη. Το επίμαχο ζήτημα είναι ο ίδιος ο Χρόνος. Ο Καστοριάδης επιμένει στην ετερογένεια του Είναι, στην οντολογική δημιουργία με την διαρκή ανάδυση νέων απερίσταλτων στους υπάρχοντες καθορισμούς όντων, στην ύπαρξη του όντος δι'εαυτό, μορφές του οποίου αποτελούν το έμβιο, η ψυχή, η κοινωνία, με διαφορετικά κατηγορήματα και ιδιότητες, στην διαρκώς γιγνόμενη Ιστορία εντός του κοινωνικοϊστορικού πεδίου.

Η διάκριση που κάνει ο Καστοριάδης, ανάμεσα στον Χώρο και τον Χρόνο είναι, αρχικά, η διάκριση ανάμεσα στη *διαφορά* και την *ετερότητα*. Ο Χώρος θεωρείται καταρχάς ως η δυνατότητα της διαφοράς του ταυτού από το ταυτό[7]. Αυτή η δυνατότητα της διαφοράς βασίζεται πάλι στην συνολοταυτιστική διάσταση της πραγματικότητας, και θα περιελάμβανε και την διαφορά βαθμού και την διαφορά φύσεως, διότι για να μπορεί το ταυτό να τεθεί ως διάφορο, να λάβει άλλη τιμή ανάλογα προς τη *θέση* του σε μία διάταξη ή συνύπαρξη θα πρέπει το διάφορο να τεθεί ως ταυτό.

Αργότερα όμως, ο φιλόσοφος επανέρχεται για διευκρινήσεις[8]. Θεωρεί ότι η διάκριση ανάμεσα σε Χρόνο και Χώρο βάσει της ετερότητας και της διαφοράς δεν επαρκεί, όταν μιλάμε για την πραγματικότητα.

Αυτή η δυνατότητα της διαφοράς του ταυτού αντιστοιχεί στον Χώρο στην αφηρημένη, καθαρή, μαθηματική του διάσταση, στην συνολοταυτιστική διάσταση του Είναι. Ο πραγματικός χώρος όμως, η καλύτερα ο *φυσικός χώρος*, βρίσκεται *εν τω χρόνω*, δηλαδή αναδύεται *εντός του χρόνου* ως **συγκεκριμένος** χώρος. Και εδώ αναδύεται μία ετερότητα, μία μορφή που δεν είναι απλώς διαφορετική, αλλά εντελώς καινούρια, μη αναγώγιμη στο παρελθόν. Έτσι, ο οντολογικός ορίζοντας του χρόνου φαίνεται να περιλαμβάνει και αυτόν του χώρου.

Έτσι λοιπόν, η διαφορά μετατίθεται, καθώς και ο Χρόνος και ο Χώρος περιλαμβάνουν μορφές ετερότητας και διαφοράς. Όμως η προοπτική του Χρόνου είναι πλήρης, περιλαμβάνει και τον Χώρο, ενώ η προοπτική του Χώρου ελλειμματική, δεν δίνει λόγο για τον Χρόνο. Ενώ περιλαμβάνει μορφές έτερες, δεν περιλαμβάνει την ανάδυση της ετερότητας που είναι έγχρονη ανάδυση. Τι είναι λοιπόν ο Χρόνος;

“Χρονος είναι, όταν φιγούρες άλλες αναδύονται”[9]. Η απόφαση του Καστοριάδη θέτει την ετερότητα σαν το εντελώς καινούργιο, που αναδύεται *ex nihilo*, όχι όμως *cum nihilo* ούτε *in nihilo*. Εκ του μηδενός, όχι όμως μαζί με το μηδέν ούτε εντός του μηδενός. Αναδύεται δηλαδή, ως εκδήλωση της δημιουργικής, ποιητικής-φαντασιακής διάστασης του Είναι, το οποίο θεωρείται ουσιαστικά Προς-Είναι, συνεχής ανάδυση, αλλοίωση και κατάρρευση νέων φιγούρων και μορφών. Έτσι λοιπόν, αντί του ‘χωροποιημένου’ Χρόνου της σύγχρονης κοσμολογίας, της 4^{ης} διάστασης δηλαδή, στην οντολογία του Καστοριάδη ο Χρόνος εμφανίζεται ως *μάγμα μαγμάτων* και Είναι στην ουσία του, αέναη δυνατότητα δημιουργίας.

Στη θέση του Μοναδικού, Ενιαία βιωμένου ή βιώσιμου Χρόνου, ο Καστοριάδης αντιπαραθέτει έναν Χρόνο μη κανονικά στιβαδωμένο, ετερογενή και κατηγορικά περιοχικό, έναν Χρόνο *μαγματικό*. Ως τέτοιος, ο Χρόνος δεν αφήνει καμία δυνατότητα συνύπαρξης του παρελθόντος και του μέλλοντος, καθώς αυτό θα προϋπέθετε την συνύπαρξη δύο ετεροχρονισμένων μορφών, των οποίων ωστόσο ο χρονικός προσδιορισμός αποτελεί ειδολογικό χαρακτηριστικό, μία συνύπαρξη λογικά αδύνατη και στερούμενη κάθε νοήματος. Οφείλουμε να διακρίνουμε μία μορφή και από μία αναπαράσταση αυτής της μορφής, παρότι και η πρώτη μορφή ήδη έχει *παρασταθεί* κοινωνικά. Έτσι μπορούμε να διακρίνουμε την *ανάμνηση* ή την αναπαράσταση του παρελθόντος από αυτό που αυτό το παρελθόν *πραγματικά υπήρξε*. Υπό αυτή την έννοια, μονάχα το παρόν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το πραγματικό ον, ωστόσο η συνεχής ροή του Χρόνου δεν αφήνει τόπο του καθαρού παρόντος, αφού η παροντική πραγματικότητα σχηματίζεται κοινωνικά ως συνύπαρξη

της κοινωνικής μνήμης ενός (μάλλον επίπλαστου) παρελθόντος και την κοινωνική βλέψη ενός (μάλλον υποθετικού) μέλλοντος. Καθώς το κοινωνικό παρόν είναι κοινωνικοϊστορικό, θα μπορούσαμε εξίσου να θεωρήσουμε κάποια εννοιολογική προτεραιότητα του παρελθόντος, και της κατηγορίας της αιτιότητας. Αν θυμηθούμε πως ο Χρόνος αποτελεί, σύμφωνα με τον Καστοριάδη, ένα *Προς-Είναι*, από την άλλη, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε κάποια αξιολογική προτεραιότητα του μέλλοντος, και της κατηγορίας της τελικότητας. Είναι το αξίωμα της καθοριστικότητας που περιπλέκει τον νου. Στην πραγματικότητα, οι έννοιες του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος μπορούν να θεωρηθούν απλές περιγραφικές κατηγορίες, χωρίς ουσιαστική ισχύ, καθώς το μάγμα του Χρόνου δεν μπορεί να διαχωριστεί εγκάρσια.

Για τον Καστοριάδη ο οντολογικός τύπος κάθε κοινωνικοϊστορικής δημιουργίας είναι το μάγμα. Εδώ το ον παρουσιάζεται ως *‘πεπερασμένο- άπειρο’* [10], ως συγχώνευση και συνάμα απροσδιοριστία. Απροσδιοριστία μη αναγώγιμη σε πλήρεις συνολοταυτιστικούς καθορισμούς, δίχως να καταλήγει σε κενή ακαθοριστία.

Η οντολογική ετερογένεια του Καστοριάδη διακρίνει διαφορετικές στιβαδώσεις αναμεσα στον φυσικό Χρόνο, τον Χωρόχρονο της μοντέρνας φυσικής, στον υποκειμενικό ιδιόχρονο, και στον κοινωνικό ιδιόχρονο ως το πεδίο συνύφανσης και νοηματοδότησης των προηγούμενων.

Η έννοια της ετερότητας που αναπτύσσει ο Καστοριάδης, θέτει εκ νέου το ζήτημα του Μη-Όντος. Η *ex nihilo* δημιουργία προϋποθέτει οντολογικά κενά, τόπους όπου η οντολογική τάξη του Κόσμου συμφύεται με το Χάος ή την Άβυσσο, όπως ο Καστοριάδης ονομάζει την *‘αντεστραμμένη’* όψη του Κόσμου, την αέναη πηγή της ποιητικής δημιουργίας σε κοσμολογικό επίπεδο. Η έννοια του μη-όντος υπερβαίνει τους ταυτολογικούς τύπους της ύπαρξης ως καθοριστικότητας [11]. Στο κοινωνικοϊστορικό, *‘η ύπαρξη είναι σημασία’* [12], και εδώ η λέξη *‘σημασία’* εκφράζει το συνανήκειν ενός όρου και των παραπομπών που αναδύονται αναφορικά προς τον

όρο αυτό κατά τρόπο ανοιχτό, ώστε να διατηρείται η δυνατότητα της διαρκούς ανάδυσης νέων παραπομπών ή ιδιοτήτων που να τροποποιούν κατά ποιοτικό τρόπο τον σημαίνοντα όρο, δίχως αυτό να μπορεί να προβλεφθεί μέσα από κάποια κατηγορία προκαθορισμού. Οι κοινωνικά θεσμισμένες σημασίες ενός σημείου είναι ουσιαστικά αυθαίρετες, υπό την έννοια ότι συγκροτούν ένα δικό τους αξιωματικό κώδικα απόδοσης και σήμανσης του κοινωνικού αντικειμένου, που προβάλλεται αναγκαστικά στον χρόνο.

Στο κοινωνικοϊστορικό αναδύεται η διάκριση ανάμεσα στον ταυτιστικό θεσμισμένο χρόνο και τον φαντασιακό θεσμισμένο χρόνο[13]. Η διάκριση αυτή είναι με τη σειρά της σχηματική και δεν ισοδυναμεί με κάποιον πραγματικό διαχωρισμό, καθώς μεταξύ της συνολοταυτιστικής πλευράς και της σημασιακής, φαντασιακής πλευράς του χρόνου υπάρχει μία σχέση κυκλικής συνεπαγωγής ή αμοιβαίας σύμφυσης η οποία εντοπίζεται ανάμεσα στις δύο αντίστοιχες διαστάσεις κάθε κοινωνικής θέσμησης. Ο ταυτιστικός χρόνος αντλεί το σημασιακό του περιεχόμενό από τον φαντασιακό, υπάρχει δηλαδή ως χρόνος βάσει της κοινωνικής σημασίας της έννοιας του χρόνου, ενώ ο φαντασιακός χρόνος θα ήταν πλήρης ακαθοριστία, αν δεν μπορούσε να επισημανθεί και να μετρηθεί συνολοταυτιστικά, αν δεν επιδέχονταν δηλαδή τις συνολοταυτιστικές κατηγορίες επιφανειακής κατάτμησης και επισήμανσης.[14]

Καθώς όμως ο Χρόνος παρουσιάζεται ως κοινωνικά θεσμισμένος, τότε δεν μπορεί να είναι Μοναδικός, ούτε Ενιαίος σαν υπόσταση, παρά μόνο σαν μάγμα το οποίο δεν μπορεί να συνολιστεί απαγωγικά, ούτε να εποπτευθεί εξωτερικά καθώς δεν υπόκειται στα σχήματα της καθοριστικότητας. Έτσι επιλύει το αίνιγμα της συνοχής της πολλαπλότητας, καθώς, ως πεπερασμένο-άπειρο περιλαμβάνει ταυτόχρονα σαθρές πολλαπλότητες και σύνολα, συνεχή και ασυνεχή. Ο 'φυσικός' αντικειμενικός χρόνος νοηματοδοτείται από τον κοινωνικό που συνυπάρχει με τον υποκειμενικό με τρόπους διαρκούς σύμφυσης, συμπλήρωσης και παραπομπής. Το μη-ον εμφανίζεται λοιπόν ως όριο

απροσδιοριστίας και όχι ανυπαρξίας, ως ακαθόριστη απειρία παραστάσεων και σημασιών από την οποία προκύπτει το εκάστοτε νόημα ως κοινωνικοϊστορικά καθορισμένο.

III.

Η περιοχικότητα των κατηγοριών και η άρση της κλασικής αντίθεσης ατόμου-κοινωνία με την μετάθεση της έντασης στην αντίθεση ψυχή-κοινωνία, όπου το άτομο νοείται σαν έννοια διαζευκτική και θεσμισμένη κοινωνικά, στην φιλοσοφία του Καστοριάδη παρουσιάζουν το κοινωνικοϊστορικό σαν οντολογικό πεδίο του ανθρώπινου πράττειν, που επιτρέπει όμως την απελευθερωτική ανθρώπινη πράξη, που θέτει το πολιτικό ζήτημα του κοινωνικού μετασχηματισμού, το ζήτημα της απελευθέρωσης και της κοινωνίας και της ανθρωπότητας, το ζήτημα της αυτονομίας.

Έπειτα, λοιπόν, από όλη αυτή τη φιλοσοφία, ας προσπαθήσουμε να ξανασυνδεθούμε με την πολιτική πράξη και να κλείσουμε το κείμενο με αναφορά σε αυτή, όπως πιθανότατα θα έκανε και ο ίδιος ο Καστοριάδης. Πώς μπορούμε να συνδέσουμε όλες αυτές τις παρατηρήσεις με το πολιτικό πρόταγμα της ρητής αυτοθέσμησης της κοινωνίας; Είναι μια σύνδεση που δεν επιβάλλεται (δεν μπορεί κανείς από το είναι να περάσει στο δέον), αλλά την κάνουμε επειδή είναι για εμάς δυνατή και επιθυμητή. Όλα όσα είπαμε, μας δείχνουν ότι δεν είναι απαραίτητο να ψάχνουμε για μια αιτιότητα μέσα στην Ιστορία, γιατί αυτή η αιτιότητα είναι μια κατηγορία κακώς δανεισμένη από μια άλλη οντολογική περιοχή. Μέσα στην ιστορία οι ίδιοι οι άνθρωποι δημιουργούν τους νόμους τους. Δεν υπάρχει εξωκοινωνική νόρμα, δεν υπάρχει νόμος του νόμου. Υπό αυτή την έννοια ο μαρξισμός, που ακριβώς προσπάθησε να βρει τον Νόμο της Ιστορίας, είναι η πλήρης εφαρμογή της συνολοταυτιστικής σκέψης στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο. Αυτή ήταν και η αποτυχία του. Εμείς, όμως, που αναγνωρίζουμε και τη λογική των μαγμάτων, κατανοούμε ότι η ιστορία δεν υπόκειται στη συνολοταυτιστική λογική, ότι είναι δυνατό μέσα από τη μαγματική φαντασία των ανθρώπων να γεννηθούν θεσμοί ριζικά νέοι. Γι' αυτό και αγωνιζόμαστε.

Σημειώσεις:

[1] όπως θα φανεί και στη συνέχεια, η σύνδεση που επιχειρεί ο Καστοριάδης μεταξύ της οντολογίας και της πολιτικής δεν έχει τον τύπο της *αιτιότητας*, αλλά της *δυνατότητας*. Δεν λέει: επειδή το Είναι είναι α, πρέπει η κοινωνία να είναι β, αλλά: αφού το Είναι είναι α, μπορούμε να συλλάβουμε μια κοινωνία που να δημιουργεί τον εαυτό της ως β.

[2] Κ.Καστοριάδης, *Η ελληνική πόλις και η δημιουργία της δημοκρατίας*, στον τόμο *Χώροι του ανθρώπου*, σελ 180

[3] όπως παρατίθεται από τον Καστοριάδη στο Κ.Καστοριάδης, *Η λογική των μαγμάτων και το ζήτημα της αυτονομίας*. στον τόμο *Χώροι του Ανθρώπου*, σελ 310

[4] Κ.Καστοριάδης, *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*, σελ 479

[5] S. Freud, *Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο*

[6] Κ.Καστοριάδης, *Η λογική των μαγμάτων και το ζήτημα της αυτονομίας*. στον τόμο *Χώροι του Ανθρώπου*, σελ 310

[7] Κ.Καστοριάδης, *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*, σελ. 283

[8] Βλ. *Χρόνος και Δημιουργία*, στον τόμο *Ο θρυμματισμένος κόσμος*, σελ. 237

[9] ο.π. σελ. 281

[10] *‘Επιλεγόμενα σε μια θεωρία της ψυχής που μπόρεσαν να την παρουσιάσουν σαν επιστήμη’*, στον τόμο *‘Τα σταυροδρόμια του Λαβύρινθου’*, σελ. 53

[11] *Το Φαντασιακό: Η δημιουργία στο κοινωνικό- ιστορικό πεδίο’*, στον τόμο *‘Χώροι του ανθρώπου’*, σελ.122

[12] ο.π. σελ. 122

[13] *‘Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας’*, σελ. 304

[14] *‘...οι αρθρώσεις του φαντασιακού χρόνου φοδράρουν ή παχύνουν τα αριθμητικά σημάδια του ημερολογιακού χρόνου’*, γράφει ο Καστοριάδης, *‘Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας’*, σελ. 304

Το κείμενο δημοσιεύτηκε επίσης στο kaboomzine.gr.

Από το Κίνημα στην Κοινωνική Αυτοθέσμιση

Αντώνης Μπρούμας

Σήμερα βιώνουμε μία σύγκρουση, που διαχέεται σε όλες τις πτυχές του κοινωνικού. Στον έναν πόλο της σύγκρουσης, τον κυρίαρχο, βρίσκεται ο κόσμος των κρατών και του κεφαλαίου. Στον αντίπαλο πόλο τοποθετούνται τα κινήματα, οι σύγχρονες κοινωνίες σε κίνηση. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο αυτών κόσμων θα καθορίσει σε ποιες κοινωνίες θα ζήσουμε τον 21ο αιώνα, αν αυτές θα είναι καπιταλιστικές, αν θα είναι απελεύθερες ή αν θα έχουν εξωκείλει στον ολοκληρωτισμό. Έχουμε λοιπόν κάθε λόγο να είμαστε σήμερα με τα πληθυντικά κοινωνικά κινήματα, γιατί είναι τα υπαρκτά συλλογικά υποκείμενα που αποτελούν τον σύγχρονο αντικαπιταλιστικό πόλο και προωθούν την ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή.

Χαρακτηριστικά των Σύγχρονων Κοινωνικών Κινήματων

Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα δομούνται γύρω από δύο κοινά χαρακτηριστικά : (α) την αντίθεση στη σύγχρονη δομή του συμπλέγματος κρατών – κεφαλαίου αλλά και σε όλες τις άλλες μορφές καταπίεσης, και (β) στην προαγωγή της άσκησης της κοινωνικής εξουσίας όχι ως διαχωρισμένης αλλά ως εμμενούς μέσα στην κοινωνία. Τα σύγχρονα κινήματα συγκροτούνται λοιπόν ως αντιεξουσιαστικά. Ενυπάρχουν ως δυνατότητα στην κοινωνία, όπως το αυτεξούσιο ενυπάρχει ως δυνατότητα στα άτομα. Είναι ροή, όχι καθεστώς. Το υποκείμενό τους είναι το αυτεξούσιο άτομο.

Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα παίρνουν διάφορες επιμέρους μορφές συλλογικής οργάνωσης, όπως τη “μορφή – κίνημα”, τη “μορφή – σωματείο”, τη “μορφή – πλήθος”, τη “μορφή – κοινότητα”, τη “μορφή – παραγωγική δομή”, τη “μορφή – κοινά”.

Έχουν τα χαρακτηριστικά κοινοτήτων αγώνα ή καλύτερα κοινωνικών κομματιών σε κίνηση. Αποπειρώνται τη συγκρότηση εναλλακτικών κοινωνικοτήτων, που προεικονίζουν τις κοινωνικές σχέσεις του αύριο. Διαρρηγνύουν τις ταυτότητες, που συγκροτούνται μέσα από το υπάρχον πλαίσιο κυριαρχίας, και μέσω αυτών αναδύονται νέα συνεκτικά συλλογικά νοήματα, τα οποία δίνουν λιγότερο έμφαση σε ιδεολογίες και περισσότερο έμφαση σε κουλτούρες, κοινωνικότητες, αξίες και τρόπους ζωής. Οργανώνονται με τη μορφή οριζόντιων δικτύων στον χώρο και ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες και δεν παρουσιάζουν τη λειτουργική διαφοροποίηση ανάμεσα σε αντιπρόσωπους και αντιπροσωπευόμενους. Διαφοροποιούν τις δομές τους και καταμερίζουν εργασίες, συγκροτώντας συντονιστικά, επιτροπές, ομάδες εργασίας με κανόνες αποθεσμοποίησης της εξουσίας, όπως μικρή διάρκεια θητείας σε καίριες θέσεις, εναλλαγή των ρόλων, λογοδοσία, ανακλητότητα. Επικεντρώνουν στην αποδόμηση της συμβολικής διάστασης της κυριαρχίας και στη δημιουργία χώρων αυτονομίας.

Κινήματα & Κοινωνική Αυτοθέσμιση

Αν τα κοινωνικά κινήματα είναι το μέσο, η κοινωνική αυτοθέσμιση είναι ο σκοπός. Ωστόσο, κινήματα και κοινωνική αυτοθέσμιση δεν ταυτίζονται. Τα κινήματα μπορούν να αυτοπροσδιορίζονται και να έχουν δράση στο μέτρο που διατηρούν κάποια σχετικά όρια σε σχέση με το κοινωνικό σώμα, μολονότι τέτοια όρια είναι πολύ πιο ισχνά από ό,τι σε άλλες μορφές κοινωνικής εξουσίας. Η οριοθέτηση όμως οποιασδήποτε κοινωνικής εξουσίας από το κοινωνικό σώμα ανοίγει την πόρτα στην πιθανότητα δόμησης σχέσεων κυριαρχίας. Συνεπώς, το γκρέμισμα κάθε οριοθέτησης μεταξύ κινήματος και κοινωνίας είναι το βασικό ζητούμενο. Εντούτοις, η ύπαρξη των ορίων κινήματος / κοινωνίας δεν είναι δομικό στοιχείο των κινήματος. Τα κινήματα αποτελούν ουσιαστικά τις μηχανές, που θέτουν ολόκληρες κοινωνίες σε κίνηση. Διαθέτουν το σπέρμα της κοινωνικής αυτοθέσμισης και με αυτό μπολιάζουν ολόκληρο το κοινωνικό σώμα. Ως κοινωνική αντιεξουσία είναι η πιο «ανθρώπινη» μορφή κοινωνικής εξουσίας, καθώς έχει ως καταστατικό σκοπό και τρόπο

λειτουργίας την τελική αναίρεσή της, την εμμένεια στο κοινωνικό. Εφόσον συγκροτούν τους όρους για πανκοινωνικές θεσμίσεις υλικά αυτόνομης άμεσης δημοκρατίας, τα κινήματα χάνουν το νόημά τους και αυτοδιαλύονται μέσα στο σώμα της κοινωνίας, μέχρι να δημιουργηθούν νέα κινήματα με ακόμη πιο προοδευτικό χαρακτήρα.

Η Κοινότητα Αγώνα ως το Κύτταρο της Κοινωνικής Αυτοθέσμησης

Όταν μιλάμε για μορφές κοινωνικής αυτοθέσμησης, συζητάμε για κοινωνικές σχέσεις. Τέτοιες σχέσεις δεν μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως αυστηρά οικονομικές, πολιτικές ή πολιτιστικές αλλά πρέπει να ειπωθούν ως καθολικές κοινωνικότητες και τρόποι ζωής, που έχουν τις δικές τους ιδιαίτερες οικονομικές, πολιτικές ή πολιτιστικές διαστάσεις. Στην κοινωνική αυτοθέσμηση οι κοινωνικές σχέσεις είναι κοινοτικές, δηλαδή δομούνται σε ανθρώπινες κοινότητες. Στον καπιταλισμό τέτοιες κοινότητες συγκροτούνται εξ ανάγκης ως κοινότητες αγώνα για την υπεράσπιση των κοινοτικών τρόπων ζωής ενάντια στο σύμπλεγμα κρατών – κεφαλαίου. Σε αυτές τις σύγχρονες κοινότητες δομούνται οι σχέσεις εμπιστοσύνης, συνεργασίας και αλληλεγγύης, που είναι απαραίτητο θεμέλιο για τους αντικαπιταλιστικούς αγώνες.

Το Δημόσιο ως Κρατικό / Αγοραίο σε Κρίση

Ιστορικά, οι κοινότητες έπαιζαν τον πρωταρχικό, σε σχέση με το κράτος και την αγορά, ρόλο για τη διαχείριση των απαραίτητων για την κοινή ζωή πόρων και για την οργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού και του νεωτερικού αστικού κράτους κατέστρεψε με τη βία τις κοινοτικές αυτές σχέσεις, προκειμένου να καταστήσει τους άλλοτε κοινούς πόρους αλλά και τα πρόσωπα απλές εισδοχές (input) στην παραγωγή εμπορευμάτων. Όμοια αντιμετώπιση επεφύλαξαν στις κοινότητες τα κομμουνιστικά κόμματα και ο κρατικιστικός σοσιαλισμός (Μπρ στη Ρωσία, Ζατρούγκα στην Ελλάδα). Στο επίπεδο των ιδεών το κυρίαρχο ιδεολόγημα της ανάπτυξης (οικονομικής / των παραγωγικών δυνάμεων) χρησιμοποιήθηκε για τον χαρακτηρισμό των

κοινοτήτων των ανθρώπων ως ανασχετικού μοχλού της κοινωνικής προόδου, που έπρεπε συνεπώς να εξαλειφθεί, ώστε οι υλικές ανάγκες των ανθρώπων να καλύπτονται με πιο αποτελεσματικό τρόπο από τους θεσμούς της καπιταλιστικής αγοράς ή/και του κράτους.

Σήμερα είμαστε υποχρεωμένοι να αναστοχαστούμε πάνω σε αυτή την επελθούσα κοινωνική αλλαγή. Η καταστροφή των αυτοθεσμιζόμενων ανθρώπινων κοινοτήτων και η όλο και μεγαλύτερη εξάρτηση του κοινωνικού (και πλανητικού) μεταβολισμού από το κράτος και το κεφάλαιο δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Το δημόσιο, που είναι αναγκαίος όρος αναπαραγωγής του κοινωνικού, όπως επανανοηματοδοτήθηκε και κατασκευάστηκε με υλικούς όρους ως κρατικό ή ως λειτουργικό στοιχείο του ιδιωτικού, βρίσκεται σε κρίση. Η κρίση αυτή αντανακλάται πια με απειλητικούς όρους στη σχέση των ανθρώπινων κοινωνιών με τα οικοσυστήματα.

Το Δημόσιο ως Κοινό

Σε αυτό ακριβώς το κενό κοινωνικής (ανα)παραγωγής, δηλαδή στις ρωγμές και στις αντιφάσεις του κυρίαρχου παραδείγματος, αναδύονται τα σύγχρονα κινήματα και οι κοινότητες (ανα)παραγωγής κοινών αγαθών, για να πειραματιστούν με νέες μορφές κοινωνικής αυτοθέσμησης και να ανοίξουν για τις κοινωνίες προοπτικές εξόδου από τον καπιταλισμό. Μέσα από τα κινήματα και τους κοινωνικούς αγώνες αναδεικνύεται ένα νέο νόημα του δημοσίου, το δημόσιο ως Κοινό, δηλαδή ως αυτό που μοιραζόμαστε και συνδιαχειριζόμαστε. Μία τέτοια σύλληψη του δημοσίου είναι εντελώς διάφορη του κρατικού / αγοραίου ψευδεπίγραφου δημοσίου, που κυριαρχεί. Είναι κοινωνικά δίκαιη, γιατί επιβάλλει την ίση πρόσβαση των πολιτών στα κοινά αγαθά. Είναι χειραφετητική, επειδή αναθέτει καθήκοντα για την (ανα)παραγωγή από τους πολίτες των κοινών αγαθών. Είναι (αμεσο)δημοκρατική, διότι προϋποθέτει την άμεση συμμετοχή των πολιτών στη διαχείριση των κοινών αγαθών. Είναι οικολογική, καθώς υπερτονίζει τη σχέση αμοιβαίας εξάρτησης όλων από τα κοινά αγαθά και, συνεπώς, προωθεί τη χρηστή διαχείρισή τους για τις παρούσες και μελλοντικές γενιές σε αντιδιαστολή με την

σήμερα κυρίαρχη τραγωδία της εξάντλησης των κοινών αγαθών από το κεφάλαιο με σκοπό το κέρδος.

Κοινά Κοινωνικής (Ανα)παραγωγής

Όταν μιλάμε για κοινότητες (ανα)παραγωγής κοινών αγαθών δεν αναφερόμαστε απλώς σε πόρους αλλά σε κοινωνικές σχέσεις. Τρία χαρακτηριστικά έχει κάθε θεσμοποίηση Κοινών :

- Συσσώρευση ενός κοινού πόρου, υλικού, κοινωνικού ή διανοητικού.
- Συσσώρευση κοινωνικοποιημένης εργασίας, βασιζόμενη δηλαδή στη συνεργασία.
- Συγκρότηση μίας κοινότητας ανθρώπων, που αναπαράγει και διαχειρίζεται τον κοινό πόρο.

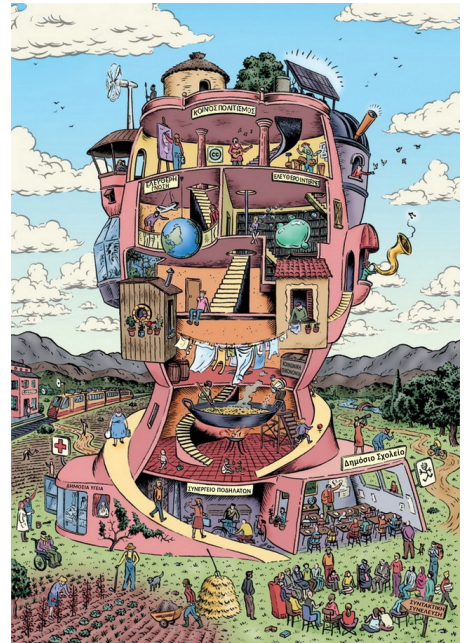
Σε μία εποχή που το σύμπλεγμα κρατών – κεφαλαίου αδυνατεί να διασφαλίσει την κοινωνική αναπαραγωγή για μεγάλες κοινωνικές ομάδες και καταστρέφει τις δημιουργικές δυνάμεις του κόσμου της εργασίας μέσα από σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, παρατηρούμε την επιστροφή των Κοινών στην πρώτη γραμμή της σύγκρουσης :

- Καλλιεργήσιμες εκτάσεις (Κίνημα Ακτημόνων Αγροτών – Βραζιλία).
- Αρδεύσεις (acequias – Νέο Μεξικό, ΗΠΑ).
- Ψαρότοποι (Maine, ΗΠΑ).
- Δάση (2,5% των Δασών της Σουηδίας).
- Σπόροι (Πελίτι, Αιγίλοπας).
- Αστικός δημόσιος χώρος (καταλήψεις, κοινωνικοί χώροι, κοινοτικά πάρκα).
- Κινήματα κοινοτικής στέγασης (Λατινική Αμερική, Ισπανία, Βέλγιο).
- “Κοινοποίηση” δημοσίων υπηρεσιών (Κίνηση 136 για το Νερό, Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Διαχείριση των Απορριμάτων).
- Εξεγερμένοι δήμοι, κομμούνες και άλλες μορφές λαϊκής εξουσίας (Ροτζάβα, Τσιάπας, Βενεζουέλα).

- Ασύρματα κοινοτικά δίκτυα επικοινωνιών (Guifi – Ισπανία, AWMN – Ελλάδα, Sarantaporo.gr – Ελλάδα).
- Ραδιοφωνικοί Κοινοτικοί Σταθμοί (98FM, 1431, ΈντασηFM – Ελλάδα)
- Ανοιχτά Πρότυπα και γλώσσες προγραμματισμού (TCP / IP, ODF, http).
- Ελεύθερο Λογισμικό (Apache, Linux κτλ).
- Wikipedia.
- Δίκτυα Ομότιμης Ανταλλαγής Αρχείων.
- Ψηφιακό Περιεχόμενο με Άδειες Copyleft.
- Βιβλιοθήκες και επιστημονικά περιοδικά ανοιχτής πρόσβασης.
- Ομότιμη Χρηματοδότηση (Πλατφόρμες Crowdsourcing).

Για την κατανόηση της σημασίας των Κοινών στη ζωή μας μπορούμε να κάνουμε ένα μικρό τεστ, κατατάσσοντας όποιες ανάγκες μας καλύπτουμε μέσα από αχρήματες κοινότητες στη σφαίρα των Κοινών. Υπολογίζεται ότι παγκοσμίως 2 δις ανθρώπων εξαρτούν μέρος της επιβίωσής τους από τα Κοινά. Ωστόσο, οι παραγόμενες αξίες χρήσης από τέτοιες κοινότητες δεν καταμετρώνται από την οικονομική ψευδοεπιστήμη, γιατί δεν παράγουν κέρδος, κατατάσσονται στην άτυπη (informal) οικονομία και επιβάλλονται ως άορατες για τον δημόσιο διάλογο. Η τάση απεξάρτησης από τα Κοινά και εξάρτησης αυξανόμενων πλευρών της ζωής μας από το κεφάλαιο και το κράτος δεν είναι χωρίς επιπτώσεις. Όσο πιο πολύ υπάγονται στον μεταβολισμό του κεφαλαίου, τόσο περισσότερο οι κοινωνίες βιώνουν τις κρίσεις του κεφαλαίου ως δικές τους κρίσεις, όπως και τελικά πράγματι είναι. Μπορούμε να αντιστρέψουμε την τάση αυτή, απεξαρτούμενοι σταδιακά από το κεφάλαιο και το κράτος. Θα γνωρίζουμε ότι κερδίζουμε όταν καλύπτουμε όλο και περισσότερες ανάγκες μας μέσα από τα Κοινά.

«Κοινοποίηση» Δημόσιων Υπηρεσιών



Ως δημόσια χαρακτηρίζονται όσα αγαθά είναι αναγκαία για την αξιοπρεπή διαβίωση των ανθρώπων. Στις σύγχρονες αστικοποιημένες κοινωνίες η πρόσβαση της πλειοψηφίας των ανθρώπων στα δημόσια αγαθά δεν είναι άμεση αλλά διαμεσολαβείται από κρατικούς οργανισμούς ή ιδιωτικές επιχειρήσεις και εμπλέκει τη χρήση πολύπλοκων υποδομών και επιστημονικά εξειδικευμένου προσωπικού. Αν συμφωνούμε ότι η διαχείριση τέτοιων αγαθών πρέπει να γίνεται από κοινότητες (ανα)παραγωγής Κοινών, όπως περιγράφηκε παραπάνω, τότε θα πρέπει να αποδεχθούμε ότι και οι κρατικά παρεχόμενες υπηρεσίες για την πρόσβαση στα δημόσια αγαθά θα πρέπει να μετασχηματιστούν με βάση την λογική των Κοινών. Ιδιωτικά ή κρατικά παρεχόμενες υπηρεσίες, που “κοινοποιούνται”, φέρουν τα εξής χαρακτηριστικά:

- Απουσία ιδιωτικού κέρδους, λειτουργία με αποκλειστικό σκοπό την κοινή ωφέλεια.
- Καθολική πρόσβαση.
- Προστασία του κοινού αγαθού με όρους αειφορίας.
- Χαρακτηρισμός του κοινού αγαθού και των υποδομών της δημόσιας υπηρεσίας ως πραγμάτων “κοινής χρήσης”, εκτός ανταλλαγής και εκτός αγοράς.
- Θεσμοποιημένες οδοί συμμετοχής των πολιτών – χρηστών στη διαχείριση της δημόσιας υπηρεσίας.

Ζούμε στη χώρα, που επί πολλούς μήνες η πρώην κρατική τηλεόραση παρήγαγε πρόγραμμα με όρους κοινότητας αναπαραγωγής του κοινού της πληροφόρησης και με την ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας. Η καθολική επανακρατικοποίησή της αναίρεσε τον χαρακτήρα της ως “κοινοποιημένης” υπηρεσίας και αποτέλεσε οπισθοδρόμηση από την εντυπωσιακή αυτή κατάκτηση των εργαζομένων στην ΕΡΤ και των κινημάτων. Αποτελεί λοιπόν σοβαρό διακύβευμα για τα κινήματα να επιβάλλουν την επαναλειτουργία της ΕΡΤ με πολύ συγκεκριμένους και θεσμοποιημένους τρόπους συμμετοχής των πολιτών τόσο στη διαχείριση του οργανισμού όσο και στην παραγωγή του ίδιου του προγράμματός της. Αντίστοιχα, οι εργαζόμενοι της ΕΡΤ πρέπει να αντιληφθούν πως, πέρα από το αναφαίρετο δικαίωμα να εξασφαλίζουν τα προς το ζην μέσα από την εργασία τους, παρέχουν στην κοινωνία το θεμελιώδες αγαθό της πληροφόρησης, το αγκάλιασμα του οποίου από τα κινήματα και τους ενεργούς πολίτες αποτελεί εχέγγυο ότι το αποτέλεσμα της εργασίας τους θα το καρπώνεται η κοινωνία και δεν θα υπηρετεί αλλότρια συμφέροντα ισχυρών ιδιωτών – παικτών ή της εκάστοτε κρατικής γραφειοκρατίας ή ακόμη της διοικητικής γραφειοκρατίας του οργανισμού. Η ανάδειξη άλλωστε της αξίας της εργασίας τους έγινε μέσα από τους κοινωνικούς αγώνες από τους ίδιους, τα κινήματα και την κοινωνία. Η διαδικασία «κοινοποίησης» της πρώην κρατικής τηλεόρασης πρέπει να συνεχιστεί.

Όπως δείχνει η εμπειρία, η “κοινοποίηση” των κρατικών υπηρεσιών παροχής δημόσιων αγαθών είναι μια συγκρουσιακή διαδικασία, που επιβάλλεται από τα κάτω. Αποτελεί την απάντηση της κοινωνίας στην αντίρροπη διαδικασία απαλλοτριωτικής συσσώρευσης από το κεφάλαιο κάθε δημοσίου αγαθού. Πρόκειται για αγώνα επιβίωσης των κοινωνιών ενάντια σε μία μετάλλαξη του κεφαλαίου, που θέτει υπό αμφισβήτηση την ίδια την κοινωνική αναπαραγωγή. Η διαδικασία της «κοινοποίησης» πρώην κρατικών υπηρεσιών οφείλει να καταλαμβάνει με επιθετικούς όρους όσα κενά αφήνει πίσω της η υποχώρηση του κράτους πρόνοιας και η ιδιωτικοποίηση των κρατικών δομών.

Τέτοια παραδείγματα από τα κάτω πρωτοβουλιών για την

«κοινοποίηση» δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα είναι τα κοινωνικά ιατρεία, που δομούνται με τέτοιους πολιτικούς όρους και σκοπούς «κοινοποίησης» της δημόσιας υγείας, κοινωνικές και συνεταιριστικές δομές εκπαίδευσης, η «Κίνηση 136» για το νερό της Θεσσαλονίκης, ο συνεταιρισμός “ΜΟΙΚΟΝΟΣ» για την κοινωνική διαχείριση των απορριμμάτων της Μυκόνου, το ασύρματο κοινοτικό δίκτυο «SARANTAPORO.GR» στην Ελασσόνα κ.α. Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν πως η επιστροφή στο παρελθόν της εναπόθεσης των ελπίδων κοινωνικής σωτηρίας στο κράτος όχι μόνο δεν είναι δυνατή αλλά δεν είναι ούτε και επιθυμητή. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν το αντίπαλο δέος στην ιδιωτικοποίηση των δημοσίων αγαθών και τη βάση για βαθιούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς πέρα από τον καπιταλισμό.

Αντιεξουσιαστική Οικονομία

Οι κοινότητες (ανα)παραγωγής Κοινών και τα εγχειρήματα “κοινοποίησης” δημοσίων υπηρεσιών δεν επαρκούν για την εξασφάλιση της υλικής αυτονομίας των κινήματων και της κοινωνίας από τον κόσμο των κρατών και του κεφαλαίου. Στα όρια μεταξύ της σφαίρας των Κοινών και της σφαίρας της καπιταλιστικής αγοράς δημιουργούνται χώροι, η οικειοποίηση των οποίων απαιτεί τέτοια ένταση εργασίας, ώστε αυτή σε συνθήκες παντοκρατορίας του εμπορεύματος και του χρήματος να μην μπορεί να καλυφθεί από τους αγωνιστές των κινήματων, εκτός αν λάβουν χώρα μετασχηματισμοί, όπως το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Τέτοιοι χώροι είναι όμως αναγκαίο να καλυφθούν επιθετικά από τα κινήματα, καθώς οριοθετούν τη σφαίρα των Κοινών από την αγορά και λειτουργούν ενισχυτικά στην επέκτασή της.

Για την κάλυψη τέτοιων χώρων από τα κινήματα είναι απαραίτητη η υιοθέτηση και ο πολλαπλασιασμός παραγωγικών εγχειρημάτων αλληλέγγυας και συνεργατικής οικονομίας. Τέτοια εγχειρήματα συνεχίζουν να παραμένουν στο πεδίο της ανταλλακτικής οικονομίας. Επιπλέον, συνεχίζουν να κυριαρχούνται από τις κεφαλαιοκρατικές δυνάμεις / σχέσεις παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, δηλαδή να υπάγονται στους καταπιεστικούς νόμους του ανταγωνισμού και στον καπιταλιστικό νόμο της αξίας.

Εντούτοις, τα εγχειρήματα αυτά αποτελούν ένα βήμα μπροστά για πολλούς λόγους. Κατ' αρχάς, προάγουν σχέσεις αμοιβαιότητας, συνεργασίας και αλληλεγγύης των εργαζομένων μεταξύ τους και με τις κοινότητες των καταναλωτών. Επιπλέον, σε τέτοια εγχειρήματα η μισθωτή και εξαρτημένη εργασία δύναται να παραχωρεί τη θέση της σε οριζόντιες και δημοκρατικές σχέσεις (συν)εργασίας, με τελικό στόχο – πρόταγμα την εξάλειψη της κυριαρχίας και της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Ακόμη, η δημοκρατία στους χώρους δουλειάς, η πρόσωπο με πρόσωπο σχέση με τους καταναλωτές, η απαγόρευση της διανομής κερδών και ο σταθερός προσανατολισμός στην ικανοποίηση των κοινωνικών και οικολογικών αναγκών δύναται να αίρουν την αλλοτρίωση του εργαζομένου ως προς το περιεχόμενο και το προϊόν της εργασίας, που αναπαράγεται στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Καμία όμως τύχη δε θα έχουν τέτοια εγχειρήματα, αν δεν υιοθετούν βαθιά πολιτικό χαρακτήρα, με συνείδηση φυσικά της μεταβατικής φύσης τους. Έτσι, τα παραγωγικά εγχειρήματα της αλληλέγγυας και συνεργατικής οικονομίας έχουν νόημα μόνο ως προσάρτημα και δομή του ευρύτερου αντικαπιταλιστικού κινήματος. Ενώ δηλαδή μέχρι σήμερα τα κινήματα οργανώνονταν χωρικά σε συνελεύσεις και ελεύθερους κοινωνικούς χώρους, οι κολεκτίβες της αλληλέγγυας και συνεργατικής οικονομίας μπορούν και πρέπει να γίνουν τα νέα κύτταρα των κινήματων στον κοινωνικό ιστό και να λειτουργούν με πολιτικούς / κινηματικούς όρους σε κάθε γειτονιά και χωριό, βαθαίνοντας την κοινωνική απεύθυνση των κινήματων. Με δυο λόγια, η αλληλέγγυα και συνεργατική οικονομία δεν έχει κανένα πολιτικό νόημα, αν δεν είναι αντιεξουσιαστική, δηλαδή προσάρτημα και επέκταση των κινήματων μας μέσα στον κοινωνικό χώρο / χρόνο.

Για μία Δημοκρατία των Κοινών

Ο Μάρρεϋ Μπούκτσιν αποδεικνύεται εκ των υστέρων ότι μάλλον είχε δίκιο. Η κρίση της παγκοσμιοποιημένης καπιταλιστικής αγοράς και των κρατών – προσαρτημάτων της δημιουργεί κοινωνικές καταστροφές και φυγόκεντρες τάσεις πίσω στο τοπικό για λόγους επιβίωσης. Καθώς οι άνθρωποι επανασυγκροτούν τον

κοινωνικό ιστό, τοπικοποιούν τις οικονομίες τους και πειραματίζονται με εναλλακτικές κοινωνικές σχέσεις, τίθεται ξανά το πολιτικό ζήτημα, το ζήτημα του ποιος αποφασίζει, το ζήτημα της πραγματικής -της άμεσης- δημοκρατίας.

Κατ' αρχάς, οφείλουμε να πούμε ότι το αίτημα για πραγματική δημοκρατία των σύγχρονων κινημάτων αποτελεί ταξικό φαινόμενο. Άμεση δημοκρατία δε ζητούν αυτοί που αυτοτοποθετούνται εντός των τειχών και θεωρούν πως τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους λίγο ως πολύ τις λύνει το κράτος και η αγορά. Η άμεση δημοκρατία αποτελεί διακαή πόθο όσων βρίσκονται εκτός των τειχών, όσων δηλαδή ελέγχουν ελάχιστα ως καθόλου -και ως εκ τούτου επιθυμούν να συλλογικοποιήσουν- τις συνθήκες επιβίωσης και ευημερίας τους. Περαιτέρω, οφείλουμε να πούμε ότι άμεση δημοκρατία χωρίς όρους υλικής αυτονομίας δε μπορεί να υπάρξει. Κοινωνικές θεσμίσεις για την υλική αυτονομία των κοινοτήτων αναφέρθηκαν παραπάνω. Ωστόσο, η διασφάλιση της υλικής αυτονομίας δεν προηγείται της θέσμησης αμεσοδημοκρατικών δομών και τούμπαλιν αλλά αμφότερα τελούν σε παράλληλη διαλεκτική σχέση. Κοινώς, όπως λένε οι Ζαπατίστας, τους δρόμους τους ανοίγουμε περπατώντας.

Η Συγκρότηση του Πολιτικού Πόλου των Κινήματων

Τα κοινωνικά κινήματα δε θα πραγματώσουν ποτέ τη συντηρητική νοητική κατηγορία του μαρξικού επαναστατικού υποκειμένου. Και αυτό γιατί οι συνθέσεις τους, οι συνθέσεις της πραγματικής ζωής, δεν οδηγούν σε χιλιαστικές ουτοπίες αλλά μπορούν μόνο να μετατοπίζουν τα επίπεδα των κοινωνικών αντιθέσεων. Περαιτέρω, γιατί οι δομήσεις τους δεν μιμούνται την μονολιθικότητα του αντίπαλου πόλου κρατών / κεφαλαίου αλλά είναι πληθυντικές, δημοκρατικές και εγκολπώνουν τη διαφωνία και τη διαφορετικότητα ως στοιχεία της σύστασής τους. Η πολυμορφία, η πληθυντικότητα και η έντονη εσωτερική διαφοροποίηση των κινήματων αποτελούν λοιπόν τα πρώτα θετικά δείγματα της προεικόνισης ενός άλλου κόσμου, πιο ελεύθερου, δίκαιου και δημοκρατικού. Την ίδια όμως ώρα, τα χαρακτηριστικά αυτά θέτουν ορισμένους περιορισμούς στις δυνατότητες των κινήματων να

κυκλοφορούν και να σωρεύουν την κοινωνική τους εξουσία, δημιουργούν μία εικόνα μερικότητας και μη σύνδεσης των κοινωνικών αγώνων και, έτσι, αδυνατίζουν την εικόνα της κοινωνίας για τις προοπτικές τους και την παρεπόμενη κοινωνική τους διεισδυτικότητα.

Αν οι αγωνιστές των κινημάτων επιθυμούμε να έχουμε στοιχειώδεις όρους επιτυχίας και, κυρίως, αν θέλουμε να ανοίξουμε απτές προοπτικές για την κοινωνία, ώστε οι δικές μας κοινωνικότητες να αποκτήσουν ορμή χιονοστιβάδας, στην κοινωνική αναμέτρηση με τον αντίπαλο πόλο κρατών / κεφαλαίου τα κινήματα θα πρέπει να γίνουν πιο αποτελεσματικά στην κυκλοφορία και τη συσσώρευση της κοινωνικής τους εξουσίας. Και θα πρέπει να τα καταφέρουμε όλα αυτά, δίχως να αφομοιωθούν τα ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά των κινημάτων μας, χωρίς δηλαδή να υιοθετήσουμε τα οργανωτικά χαρακτηριστικά της ιεραρχικής γραφειοκρατίας του κράτους και των επιχειρήσεων, την ομοιογένεια των εμπορευματικών σχέσεων και τις κυριαρχικές τάσεις διαχωρισμένων από την κοινωνία εξουσιών.

Τρεις στρατηγικές προτείνονται από τον γράφοντα σε αυτή την κατεύθυνση:

Θετικές δικτυακές εξωτερικότητες (network effects): Τα σύγχρονα κινήματα δομούνται γύρω από συγκεκριμένους κοινωνικούς αγώνες και στόχους πάλης. Κινδυνεύουν έτσι να δίνουν προς την κοινωνία μία επίπλαστη εικόνα μερικότητας, που αδυνατίζει τη διεισδυτικότητά τους. Εντούτοις, η εικόνα αυτή μερικότητας είναι επίπλαστη, ακριβώς γιατί ο κόσμος των κινημάτων έχει κοινές αφετηρίες, στόχους και πρακτικές αλλά χτίζει και ενιαίες κοινωνικότητες και κοινότητες αγώνα. Επομένως, η συνεχής δόμηση νέων κινημάτων και η κάλυψη κάθε πτυχής του κοινωνικού δεν είναι μόνο επιθυμητή αλλά και αναγκαία, αφού προσφέρει θετικές εξωτερικότητες στα κινηματικά δίκτυα, εξυφαίνοντας όλο και εκτενέστερα τον ιστό τους στο κοινωνικό σώμα. Το δίκτυο των κινημάτων, στον ιστό του οποίου υφαίνονται συνεχώς καινούργια «μάτια», είναι το σύγχρονο συλλογικό υποκείμενο, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της

αντικαπιταλιστικής πάλης, της πάλης δηλαδή ενάντια σε μία κυριαρχία του κεφαλαίου που διαχέεται με όρους κυβερνησιμότητας σε κάθε πτυχή του κοινωνικού. Η απόδοση λοιπόν κρίσιμης μάζας στα κινήματα περνά μέσα από την θετική επίδραση που έχει η συνεχής δημιουργία, επέκταση και συντονισμός των επιμέρους κινήματων.

Κοινωνικά Μέτωπα: Έχει περάσει εδώ και δεκαετίες ανεπιστρεπτή η εποχή που η κυριαρχία του κεφαλαίου και του εμπορεύματος περιοριζόταν πίσω από τις πύλες των εργοστασίων. Έχοντας διαχυθεί σε όλες σχεδόν τις πτυχές του κοινωνικού, το κεφάλαιο μεταβολίζει τις κοινωνίες και τα οικοσυστήματα σύμφωνα με τις νομοτέλειές του, καταστρέφοντας τις υπάρχουσες μορφές ζωής. Η διαδικασία αυτή, που ονομάζεται νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός, επηρεάζει αρνητικά -μολονότι με διαφορετικούς όρους- τη ζωή όλων των ανθρώπων, ανεξαρτήτως τάξης ή κοινωνικής ομάδας. Το ζήτημα σήμερα δεν είναι η δημιουργία κοινωνικών μετώπων ενάντια στην καπιταλιστική παντοκρατορία, αφού τέτοια μέτωπα είναι πια αντικειμενικό γεγονός. Το ζήτημα είναι πώς οι κοινωνικές δυνάμεις των κινήματων, που συσπειρώνουν τους καταπιεζόμενους / εξεγειρόμενους και τα πιο προοδευτικά κοινωνικά κομμάτια, θα ηγεμονεύουν μέσα σε αυτά τα μέτωπα και θα τα εκτρέπουν κάθε φορά στις ατραπούς της καταστροφής κρατών / κεφαλαίου, σε μετακαπιταλιστικές κοινωνίες ελευθερίας, κοινωνικής δικαιοσύνης και άμεσης δημοκρατίας. Στα διάχυτα αυτά μέτωπα δεν παίζουμε φυσικά μπάλα μόνοι αλλά έχουμε απέναντί μας τις δυνάμεις του ολοκληρωτισμού, που σηκώνουν κεφάλι. Δεν επιτρέπουμε λοιπόν στους εαυτούς μας ποτέ να μένουμε εκτός των κοινωνικών συγκρούσεων και των κοινωνικών διεργασιών στο όνομα οποιασδήποτε ιδεολογικής καθαρότητας. Οι καιροί είναι γόνιμοι και οφείλουμε να σηκώσουμε το γάντι.

Αντιθετική αυτονομία: Το εγχώριο ανταγωνιστικό κίνημα δομήθηκε εδώ και δεκαετίες με όρους αντιθετικής ετερονομίας απέναντι στο Ελληνικό κράτος και στο κεφάλαιο. Δεν κατάφερε να δομήσει έναν αυτόνομο και διακριτό πολιτικό πόλο και να επιβάλλει μακρο-κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Ο ετεροκαθορισμός των

αγώνων με μόνο κριτήριο την αντίθεσή μας στην κυριαρχία δεν πάυει να είναι ετεροκαθορισμός και όχι κίνημα με όρους αυτονομίας, οδηγώντας διαρκώς σε κυκλικές ομφαλοσκοπήσεις και συρρικνώσεις. Η δε ρευστοποίηση και αναδιάταξη του εγχώριου συστήματος κυριαρχίας, που έχει επιφέρει η κρίση κοινωνικής αναπαραγωγής, δε μπορεί να αντιμετωπίζεται με τις συνταγές του παρελθόντος, που έχουν εξαντλήσει προ πολλού τον ιστορικό τους ρόλο, αλλά επιβάλλει την επανατοποθέτηση από την πλευρά των κινημάτων. Ζητούμενο λοιπόν για αυτή την επανατοποθέτηση είναι η συγκρότηση ενός πολιτικού πόλου αυτόνομου από τις δυνάμεις της αντιπροσώπευσης και με δική του αυτόνομη ατζέντα κοινωνικών μετασχηματισμών, που δεν θα εξαντλείται στην αντιπαράθεση με την καταστολή. Η αντιθετική μεν, αυτονομία δε, των κινημάτων είναι ο δρόμος, για να αλλάξουμε τα πράγματα.

Η Θεωρία της Κινηματογραφικής Νοσταλγίας

Αλέξανδρος Σχισμένοσ

'This world is the movie of what everything is, it is one movie, made of the same stuff throughout, belonging to nobody, which is what everything is.'

Jack Kerouac, The Scripture of the Golden Eternity, 10

Σε μία περίοδο που η νευροεπιστήμη εισέρχεται στα χωράφια της γνωσιολογίας και η ψυχιατρική εισβάλλει στους χώρους της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας, περίοδο των μεγάλων εξαναγκαστικών μετακινήσεων πληθυσμών και της ανάδειξης του ανθρωπολογικού 'τύπου' του πρόσφυγα, ίσως είναι καιρός να ρίξουμε μια ματιά σε μία σκοτεινή συναισθηματική περιοχή, ανάμεσα στις μεγάλες κατηγορικές ενότητες της Μνήμης και της Αίσθησης, η οποία

προσομοιάζει περισσότερο με τον *συνειρμό*.

Θα ονομάσουμε αυτό το συναίσθημα *νοσταλγία* και επειδή αρχή της συζήτησης είναι η *‘των ονομάτων επίσκεψις’*, ας αναφέρουμε πως η λέξη *νοσταλγία* (η οποία στην αγγλική μεταφέρεται αυτούσια ως *nostalgia*) είναι σύνθετη από το *νόστος* (που σημαίνει την επιστροφή στο σπίτι) και το *άλγος* (που σημαίνει πόνος).

Τουτέστιν, στην πρωταρχική της εκδήλωση, η *νοσταλγία* σημαίνει **τον πόνο που δημιουργεί η απόσταση** από την οικεία, από τον γενέθλιο τόπο, από την φαντασιακή πατρίδα, καθώς επίσης τον **πόνο που δημιουργεί η έντονη ψυχική έλξη** που ο τόπος αυτός ασκεί από μακριά. Ο φαντασιακός γενέθλιος τόπος, η ψυχική οικεία, με όποια μορφή και αν εμφανίζεται, (διότι ως φαντασιακός δεν χρειάζεται καν να υπάρχει με την κοινή έννοια), λειτουργεί ως απωθημένος πόθος και δημιουργεί έναν ασυνείδητο τόπο απωθημένων πόθων, οι οποίοι προσδιορίζουν όχι μόνο την θεμελιακή συγκρότηση της ταυτότητας του συνειδητού Εγώ, αλλά και την αποβλεπτικότητα και τις ασυνείδητες ροπές του ατόμου που *νοσταλγεί*.

Φυσικά οι εντάσεις διαφέρουν, καθώς κάθε άνθρωπος *θεωρητικά* είναι μία **βόμβα απείρου** μέσα στο Είναι-ως-Χρόνος, δηλαδή μία πηγή απροσδιοριστίας, λαμβάνοντας το *άπειρον* όχι ως το απροσμέτρητο αλλά με την αρχική έννοια ως *μη-πεπερασμένο*, δηλαδή *μη-προσδιορισμένο*. Εντός της κοινωνικοϊστορικής χρονικότητας που αποτελεί το οντολογικό περιβάλλον του ανθρώπου, το μάγμα του *καιρού* και της *διάρκειας* καθορίζεται από τους εκάστοτε ιδιοχρόνους των εκάστοτε θεσμών, οι οποίοι συνθέτουν τον δημόσιο χρόνο, ως πραγμάτωση κυρίαρχων φαντασιακών σημασιών, που ανταποκρίνονται και επενεργούν σε αντίστοιχες παραστάσεις, *αισθήματα* και *βλέψεις*. Όταν μιλάμε για την *νοσταλγία*, αυτή μπορεί να εκδηλώνεται ως προσωπικό αίσθημα, ακόμη και ερωτικό. Όμως, με την ευρεία έννοια επενεργεί και εκδηλώνεται και στην κοινωνική θέσμιση, στο θεσμίζον κοινωνικό φαντασιακό, στο βαθμό που κάθε θεσμός ετερονομίας ανάγεται σε ένα φαντασιακό συλλογικό παρελθόν, κατ' ουσίαν πλαστό και κατ' αίσθημα *νοσταλγικό*.

Πριν προχωρήσουμε σε πιο συγκεκριμένες περιοχές, κάποιες αναγκαίες επισημάνσεις. Καταρχάς, ένας σχηματικός και κάποιος βιαστικός, προς χάριν της συζήτησης, διαχωρισμός ανάμεσα στην *ανθρωπογεωγραφία* και την *ψυχογεωγραφία*, προκειμένου να εντοπίσουμε το σημειακό συν-ανήκειν αυτού του φαντασιακού νοσταλγικού τόπου/πόθου.

Ως **ανθρωπογεωγραφία** ενός περιβάλλοντος ή ενός τόπου εννοώ την διερεύνηση των σχηματοποιημένων θεσμικών όντων και των ψυχολογικών συμπεριφορών των ατόμων που συγκροτούν τον κοινωνικοϊστορικό ιστό. Ως τέτοια αποτελεί *εξωτερική παρατήρηση*. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως πάντοτε η διερεύνηση αυτή διαμεσολαβείται και επηρεάζεται από τον ίδιο τον παρατηρητή που κουβαλά την δική κοινωνικοϊστορική επένδυση και την ατομική του οπτική γωνία, ανάλογη προς την κοινωνική του παιδεία και την προσωπική του ιστορία. Επίσης, καμία ανθρωπολογική τυπολογία δεν πρόκειται να εξαντλήσει ποτέ την δρώσα κοινωνικοϊστορική δυναμική, καθώς τα *πραγματικά άτομα* είναι πάντοτε μοναδικά και το μέλλον πάντοτε ανοιχτό. Τα πραγματικά άτομα δεν αρμόζουν ποτέ σε έναν ανθρωπολογικό τύπο και κάθε άνθρωπος μπορεί να ενσαρκώσει ή ακόμη και να δημιουργήσει άπειρους τύπους στην διάρκεια της ζωής του.

Ως **ψυχογεωγραφία** νοείται η διερεύνηση και απόπειρα αποτύπωσης, καταγραφής και σχηματοποίησης των ψυχικών επιδράσεων ενός συγκεκριμένου μερικού κοινωνικοϊστορικού περιβάλλοντος ή τόπου στον ίδιο τον παρατηρητή καθώς το διαβαίνει. Εδώ η διατήρηση της υποκειμενικότητας ως πόλου αναφοράς συνδέεται με την επίγνωση πως το υποκειμενικό είναι ή οφείλει να είναι *διάτρητο* και *ανοιχτό* το ίδιο. Είναι μία εσωτερική παρατήρηση, η *ενδοσκόπηση* μίας αλληλεπίδρασης.

Τώρα, η *νοσταλγία* μπορεί να ερευνηθεί και στις δύο διαστάσεις, αλλά όταν μιλούμε για την *νοσταλγία* στο ατομικό επίπεδο, τότε η ψυχογεωγραφική έρευνα σκοπεύει να αναδείξει τις μεταφορές και τις προβολές της *ατομικής νοσταλγίας* στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο και τις αντίστοιχες επενδύσεις και αλληλοδιεισδύσεις με κέντρο αναφοράς το υποκείμενο και την *ψυχή*. Όταν μιλούμε για

την νοσταλγία στο κοινωνικό επίπεδο, τότε η ανθρωπογεωγραφική έρευνα σκοπεύει να αναδείξει την διείσδυση και την επιβολή των σχημάτων της συλλογικής νοσταλγίας στην συγκρότηση της ατομικής ταυτότητας και της πολιτικής κοινότητας, με σημείο αναφοράς την συλλογικότητα και το *θεσμό*.

Ενδιαφέρον από αυτή την άποψη έχουν οι θεσμοί της κοινωνικής αναπαράστασης και αυτοπροσδιορισμού, και ιδιαίτερα αυτοί που ανήκουν στην *άρρητη εξουσία*, και συγκροτούν την ευρύτερη κοινωνική κουλτούρα και παιδεία. Γνωρίζουμε αρκετά για τους επίσημους εκπαιδευτικούς θεσμούς και το ρόλο τους στην αναπαραγωγή της κυρίαρχης κρατικής εξουσίας και στον ψυχικό ακρωτηριασμό των ατόμων μέσα από την επιβολή στεγανών και στεγνών σχημάτων επίπλαστης εθνικής νοσταλγίας. Η νοσταλγία ενός πλαστού συλλογικού παρελθόντος αποτελεί κεντρικό μηχανισμό επένδυσης σε οποιαδήποτε εθνοκρατική αφήγηση, καθώς επιτρέπει τον τριπλά επίπλαστο συνταυτισμό που είναι ο εθνικισμός – τριπλά επίπλαστη καθώς αναφέρεται σε μία πλασματική ιστορία, μία πλασματική κοινότητα συμφερόντων και μία πλασματική ιστορική αποστολή. Η εθνική νοσταλγία είναι η εθνοκρατική αφήγηση στραμμένη προς το παρελθόν, η παρελθοντική αναφορά της εθνικής προπαγάνδας, η πλέον σημαντική αφού αποτελεί το ψευδο-ιστορικό έδαφος των μυθευμάτων και των κατασκευών που στηρίζουν τις δύο επόμενες στιγμές της αφήγησης, την παροντική επίκληση της ‘εθνικής ενότητας’ και την μελλοντική υπόσχεση ενός νέου ‘μεγαλείου’.

Ειρήσθω εν παρόδω, στις περισσότερες εθνοκρατικές αφηγήσεις (με εξαίρεση την Αμερικάνικη, ίσως) η μελλοντική υπόσχεση συνίσταται σε μία ιδεατή αναβίωση ή αντιγραφή του μυθικού παρελθόντος, κλείνοντας έτσι τον ταυτολογικό κύκλο της εθνικής ψευδοϊστορίας. Η περιφέρεια του κύκλου συνίσταται στην ‘συνέχεια’ του έθνους που ξεκινά από ένα ένδοξο παρελθόν για να επιστρέψει στην δόξα του μελλοντικά. Το επίκεντρό του βρίσκεται πάντα στο παρόν, όπου η ‘ενότητα’ που εξασφαλίζεται μέσω της ενότητας του παρελθόντος και του μέλλοντος πραγματώνεται στην κρατική κυριαρχία. Συνήθως η εθνική αυτή

νοσταλγία φέρεται από τους επίσημους μορφωτικούς θεσμούς, το εκπαιδευτικό σύστημα, το στρατό, τον δημόσιο ημερολογιακό χρόνο με την επαναληπτικότητα των εθνικών εορτών.

Ήδη στον 20^ο αιώνα, το πεδίο ισχύος αυτών των επίσημων εκπαιδευτικών λειτουργιών είχε αρχίσει να συρρικνώνεται, καθώς εμφανίστηκαν συνάμα νέες, πρωτοφανείς και διακλαδωμένες μορφές κοινωνικού συνανήκειν και ατομικής υπο-ταύτισης, όπως ο φιλαθλητισμός, τα χόμπι, αργότερα το lifestyle, ο οπαδισμός, οι celebrities και οι κοινότητες των ακολούθων τους, ο χουλιγκανισμός. Τις ονομάζω υπο-ταυτίσεις, διότι αποτελούν παραφυάδες ενός κεντρικότερου πλέγματος κοινωνικών φαντασιακών σημασιών που συναποτελούν τον πυρήνα του κοινωνικού συνταυτισμού.

Ως τέτοιες, παράγουν υπο-ταυτότητες δεν αμφισβητούν την κυρίαρχη θέσμιση ή το κυρίαρχο θεσμισμένο φαντασιακό. Αντιθέτως, λειτουργούν συμπληρωματικά και διαθλαστικά σε αυτό, δημιουργώντας τις ψυχικές και κοινωνικές προϋποθέσεις για την αποικιοποίηση του προσωπικού χρόνου από τις κυρίαρχες συστημικές λειτουργίες, και την μετατροπή του σε χρόνο 'διασκέδασης', αντιστοίχως με την συρρίκνωση του δημόσιου χρόνου και την μετατροπή του σε χρόνο 'εργασίας'.

Η γέννηση αυτών των τάσεων συμβαδίζει με την διαρκώς επεκτεινόμενη κυριαρχία της εικόνας στην κυρίαρχη πολιτισμική σφαίρα, από τις αρχές του 20^ο αιώνα, που σημαδεύτηκε, εκτός των άλλων, από την γέννηση τριών νέων μορφών τέχνης, της φωτογραφίας, του κινηματογράφου και του κόμικ. Δεν είναι τυχαίο πως αυτές οι τέχνες από τη μία υπήρξαν άριστα εργαλεία στην υπηρεσία της εθνοκρατικής προπαγάνδας, ολοκληρωτικής ή ολιγαρχικής, και εντάχθηκαν στους επίσημους μηχανισμούς κοινωνικής εκπαίδευσης, ενώ από την άλλη διάνοιξαν νέα κοινωνικά ρήγματα αμφισβήτησης των σημασιών, προσφέροντας απεριόριστα πεδία αντικατοπτρισμού και κριτικής της κοινωνίας.

Μαζί τους αναδύθηκε και μία εντελώς νέα μορφή νοσταλγικής

επένδυσης, ένα νέο συναισθηματικό ερέθισμα και καινούργιοι απωθημένοι ψυχικοί πόθοι.

Μιλώ για την **κινηματογραφική νοσταλγία**, την νοσταλγία για πράγματα που το υποκείμενο δεν έχει ζήσει, αλλά του έχουν παρασταθεί. Αυτό που διαφοροποιεί την νοσταλγία αυτού του τύπου είναι ότι αφενός εκδηλώνεται ως αυστηρά *ατομική* και συχνά έρχεται σε *δυσαρμονία* ή και σε *αντίθεση* με το *άμεσο* *υπαρκτό* κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου, (όπως συχνά μοιάζει η *ατομική* νοσταλγία π.χ. του ερωτευμένου), αφετέρου όμως έχει αναγκαστικά *συλλογική* αναφορά και προβάλλεται *αναγκαία* στο κοινωνικό (όπως συμβαίνει συνήθως με την *συλλογική* νοσταλγία π.χ. μίας εξόριστης μειονότητας).

Είπαμε και προηγουμένως ότι το *ατομικό* και το *συλλογικό* συνδέονται, όμως στην περίπτωση της *κινηματογραφικής* νοσταλγίας η σύνδεση αυτή παρουσιάζεται ως *άμεση* και *αναγκαία* και κυρίως, το αντικείμενο του πόθου της είναι εντελώς *παραστασιακό* και *διόλου* *θεσμικό*, πλήρως *ανέφικτο* και πλήρως *ουτοπικό*. Το αντικείμενο του πόθου της *κινηματογραφικής* νοσταλγίας *οφείλει* να είναι *ανέφικτο* και *μη-πραγματοποιήσιμο*, διότι έτσι μπορεί να διατηρείται ως *καθαρή παράσταση*, διατηρώντας ταυτόχρονα την *αποκλειστική* *ατομικότητα* και την *φανταστική καθολικότητά* του.

Ως τέτοιο, μπορεί εύκολα να αναπαραχθεί *μαζικά*, να γίνει προϊόν της πολιτισμικής βιομηχανίας. Αυτό δεν σημαίνει πως έτσι δεν σχηματίζονται *φαντασιακές κοινότητες*, μάλιστα αυτός είναι ο τρόπος να σχηματιστούν *ευρεία δίκτυα* *φαντασιακών κοινοτήτων*, αλλά η σημαντική διαφορά είναι πως τούτες οι *φαντασιακές κοινότητες* είναι *κοινότητες πολιτιστικές*, όχι *πολιτικές* και η *αποβλεπτικότητα* τους είναι *εντελώς εσωτερική*, όχι *εξωτερική*, με ροπή προς την *αυτοαναπαραγωγή* και *αυτοδιατήρηση* και όχι την *αυτονόμηση* ή την *αμφισβήτηση*. Γι' αυτό και συγκροτούνται ως *υπό-κουλτούρες* και δημιουργούν *σφαίρες life style* κάτω από τις κυρίαρχες *σφαίρες* του *πολιτικού* και του *οικονομικού*, *συναρμοσμένες* *λειτουργικά* προς αυτές και το *ευρύτερο σύστημα* της *πολιτισμικής βιομηχανίας*.

Και καθώς οι κοινότητες αυτές συστήνονται γύρω από την ιεροποίηση ενός προϊόντος (που συμπληρώνει την πραγματοποίηση του ιερού) ουσιαστικά τα μέλη τους προσφέρονται επίσης ως υπό-προϊόντα, μετατρέποντας μια μηχανή κέρδους σε μηχανισμό κοινωνικού συνταυτισμού.

Εδώ και καιρό η τηλεόραση απείλησε να αναλάβει πλήρως την κοινωνική εκπαίδευση, όμως το Ιντερνετ εμφανίστηκε ευτυχώς αρκετά νωρίς. Παρότι η επινόηση του Ιντερνετ αποτελεί από μόνη της μία οντολογική επανάσταση κατά τη γνώμη μου, οι υπό-ταυτότητες αυτές, που αποτελούν ειδολογικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας μας εδώ και ενάμιση περίπου αιώνα μπόρεσαν να ανθίσουν στην απεραντοσύνη και την αμεσότητα της ψηφιακής διαδικτυακής σφαίρας.

Μέσω και εντός του Διαδικτύου οι υπο-ταυτότητες μπόρεσαν να διαχωριστούν, να διακλαδωθούν και να απαλλαγούν από τα βάρη της υλικότητας στην επικοινωνία, διαμορφώνοντας ολόκληρες φαντασιακές κοινότητες κοινωνικών υπό-ταυτοτήτων, όπως το fandom.

Ένα πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η διαφημιστική καμπάνια της Disney σχετικά με την νέα της ταινία **Star Wars VII: The Force Awakens**, που κατέληξε να γίνει παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο. Αποκάλυψε σε ένα ευρύτερο, ανυποψίαστο κοινό, την συνεχή κατασκευή κοινωνικών ρόλων και υποδιαίρέσεων με επίκεντρο την ταινία, που ξεφεύγουν από τα στενά όρια των πραγματικών συντελεστών. Το Διαδίκτυο έχει επιτρέψει την δημιουργία μίας ιεραρχικής κλίμακας στις τάξεις των fan της ταινίας, στην κορυφή της οποίας βρίσκονται οι πλέον διάσημοι σχολιαστές της, οι οποίοι φυσικά δεν έχουν κανένα ρόλο στην δημιουργία της, αλλά είναι προνομιούχοι οπαδοί που πλέον απολαμβάνουν οι ίδιοι το κύρος μιας διασημότητας με δικούς τους οπαδούς. Δεν έχουν σχέση με τους παλιούς σινεφίλ, που απολάμβαναν το περιεχόμενο μίας ταινίας, αυτοί ενδιαφέρονται για το περιτύλιγμα, όχι για τον κινηματογράφο, αλλά για την μυθολογία του. Όλοι αυτοί φροντίζουν να διαδώσουν, να σχολιάσουν, να προστατεύσουν το προϊόν της Disney σαν ιερό αντικείμενο, χωρίς να έχουν τίποτε

να κερδίσουν, παρά μόνο το πιο σημαντικό από όλα. Την συναισθηματική ταύτιση με ένα κοινωνικό είδωλο, icon, που ξεπερνά τα στενά, και θνητά, όρια του Εγώ, έστω για δύο ώρες, που με τις διαρκείς αναπαραγωγές και επαναλήψεις θα επεκταθούν σε χρόνια νοσταλγίας.

Μάλιστα, η εμφάνιση της ψηφιακής τεχνολογίας υπήρξε μία πολύ σημαντική τομή στην ιστορία της κινηματογραφικής βιομηχανίας, η οποία ξαφνικά απέκτησε εξαιρετικά τεχνικά εργαλεία αναπαραστάσης και κατασκευής ρεαλιστικών εικονικών κόσμων στο πανί. Η τομή δεν αφορά τόσο το περιεχόμενο των σύγχρονων ταινιών, όσο την νοσταλγική αξία των παλαιότερων. Όπως ο βικτωριανός βιομηχανικός καπιταλισμός που εξόντωσε τις παλαιότερες κοινότητες, ανακάλυψε την αξία της αντίκας, έτσι και η σύγχρονη πολιτιστική βιομηχανία, εξοντώνοντας την ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα κάθε κινηματογραφικού κόσμου, ανακάλυψε την αξία του *ρετρό* και του *franchise*. Έτσι, παλαιές ταινίες απέκτησαν ξαφνικά την γονιμότητα ενός σημαίνοντος, πάντοτε έτοιμου να γεννήσει σημανόμενα/αντίγραφα για να θρέψουν μια νέα καταναλωτική νοσταλγία. Η συνάντηση του κινηματογράφου με τα κόμικ που έγινε εφικτή με ρεαλισμό, συγχώνευσε τις δύο μεγάλες Αμερικάνικες μυθολογίες σε μία, κάτω από το ίδιο φαντασμαγορικό περίβλημα, με αποτέλεσμα να αποστειρωθούν και οι δύο, το Χόλιγουντ μέσω της απώθησης της πρωτοτυπίας του και τα κόμικ μέσω της ομογενοποίησης. Αυτό που αναδείχθηκε ήταν η σχηματοποίηση της αφήγησης που έγινε μετά-αφήγηση, με το κέντρο βάρους να μετατοπίζεται προς τις αναφορές σε ταινίες του παρελθόντος παρά στην εκτύλιξη της πλοκής, με σκοπό να προκληθεί ακόμη πιο έντονη νοσταλγία. Είναι αυτό που πουλάει, ιδίως σε καιρούς κρίσης.

Θα μπορούσαμε να δούμε κάτι ανάλογο να συμβαίνει και στην επίσημη σφαίρα του πολιτικού, ή στην 'κεντρική πολιτική σκηνή', όπου τα κόμματα στρέφονται προς το παρελθόν τους, όχι το μέλλον τους, για να πείσουν μέσω νοσταλγίας, πως είναι οι κληρονόμοι μίας ένδοξης ιστορίας, άρα οι απόστολοι μίας ένδοξης επιστροφής. Φυσικά, αυτό τροφοδοτεί πλήρως τον

ακροδεξιό λόγο, που είναι λόγος ρητά στραμμένος στο ψευδοπαρελθόν.

Πριν κλείσω το μικρό αυτό σημείωμα, να αναφέρω σχηματικά δύο περιπτώσεις ναυτίας που συνδέονται με την κινηματογραφική νοσταλγία και ιδίως με την θέαση της ζωής ως ταινία. Από τη μία έχουμε την ναυτία του θεατή, που εμφανίζεται στην ανθρωπογεωγραφική έρευνα, όταν το υποκείμενο είναι εξωτερικός παρατηρητής. Βιώνεται ως θόλωμα της σκέψης και της κρίσης όταν αυτή εκπίπτει στα χρονικά και τοπικά κενά που σχηματίζονται ανάμεσα στα καρέ της 'βιο-ταινίας' των άλλων.

Από την άλλη έχουμε την ναυτία του σκηνοθέτη, που προκύπτει στην ψυχογεωγραφική έρευνα, όταν το υποκείμενο είναι ενδοπαρατηρητής και βιώνεται ως θόλωμα της σκέψης και της κρίσης όταν η πραγματικότητα αντιστέκεται.

Και αυτό ίσως τελικά είναι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της πραγματικότητας. Να αντιστέκεται.

Η αυθεντική σκιά μιας φανταστικής αυθεντίας

(μία οφειλόμενη απάντηση στον Νίκο Ν. Μάλλιαρη)

Αλέξανδρος Σχισμένος – Νίκος Ιωάννου

Είναι η κατάρα σχεδόν όλων των μεγάλων φιλοσόφων να αποκτούν, μεταθανάτια, σχέτες οπαδών και σχολιαστών που με ζήλο μάχονται για να διαφυλάξουν την κληρονομιά του ειδώλου τους στο ιδιωτικό τους οστεοφυλάκιο με πρόσχημα την ορθοδοξία. Συνέβη στον Πλάτωνα, στον Αριστοτέλη, στον Χέγκελ, στον Μαρξ, ήταν επόμενο να συμβεί, εσχάτως, και στον Καστοριάδη.

Κάποιοι ανέρχονται τις βαθμίδες της ακαδημαϊκής κοινότητας (βλ. Κράτος, εξουσία, αυτονομία) ισχυριζόμενοι ότι ο Καστοριάδης ήταν υπέρ του αντιπροσωπευτικού κοινοβουλευτισμού (φιλελεύθερης ολιγαρχίας σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Καστοριάδη). Κάποιοι άλλοι κατοικούν υπεράνω της κοινωνίας, με την απόσταση του κριτή, προσδοκώντας έναν καλύτερο κόσμο να αναδυθεί από μόνος του. Και οι δύο κατηγορίες αρνούνται το κεντρικό οντολογικό και πολιτικό δίδαγμα του Καστοριάδη, την συνεχή δημιουργικότητα της ανθρώπινης Ιστορίας, την διαρκή ένταση ανάμεσα στο θεσμισμένο και το θεσμίζον κοινωνικό φαντασιακό και την προτεραιότητα της πράξης έναντι της θεωρίας. Οι απόπειρές τους να απολιθώσουν την σκέψη του Καστοριάδη καταρρέουν φυσικά, μπροστά στην ίδια αυτή τη σκέψη, που είναι σκέψη προς την ελευθερία, φιλοσοφία της πράξης και πρόταγμα αυτονομίας.

Σε αυτή την κατηγορία ανήκει και το περιοδικό *Πρόταγμα* και ο συντάκτης του Νίκος Ν. Μάλλιαρης, που όσοι ασχολούνται με τον μικρόκοσμο της 'ριζοσπαστικής διανόησης' ίσως γνωρίζουν από τον υψηλού επιπέδου διαπληκτισμό του με τον Φώτη Τερζάκη το 2008. Ήδη από τότε ο Νίκος Μάλλιαρης επιδίωκε να γίνει πάπας κάποιου Καστοριαδισμού και θεματοφύλακας της κληρονομιάς του και η ρηχότητά του έδωσε αργότερα την ευκαιρία στον Τερζάκη να ξιφουλκήσει ενάντια σε κάποιον φανταστικό 'Καστοριαδισμό'[1]. Ο Μάλλιαρης δεν πτοήθηκε και συνέχισε να μάχεται ενάντια σε όσους κατά τη γνώμη του παρέκκλιναν από την ορθόδοξη ανάγνωση αυτού που με ανοίκεια οικειότητα αποκαλεί τον 'φαλακρό φιλόσοφο' (μάλλον κατά το 'Φαλακρή τραγουδίστρια'- α, και ο Φουκώ φαλακρός ήταν).

Εσχάτως, στο τελευταίο τεύχος του περιοδικού του μας έκανε την τιμή να αναφερθεί στο βιβλίο μας 'Μετά τον Καστοριάδη' και μάλιστα σε δύο διαφορετικά άρθρα. Κάθε κριτική είναι καλοδεχούμενη και η απάντησή μας θα μπορούσε να είναι η αρχή ενός διαλόγου που ενδεχομένως να έβγαζε τον μικρό κύκλο του *Προτάγματος* από την θεωρησιακή του απομόνωση. Δυστυχώς, το υψηλό ήθος του Μάλλιαρη δεν μας επιτρέπει να είμαστε ευγενικοί

μαζί του. Ο ίδιος, αυθεντική σκιά μιας φανταστικής αυθεντίας, δεν μασάει τα λόγια του ούτε απέναντι στην φαλάκρα του Καστοριάδη, ούτε απέναντι σε όσους διαφωνούν μαζί του. Με τον Μάλλιαρη, όχι τον Καστοριάδη. Δυστυχώς, αν συμφωνείς με τον Καστοριάδη, είναι αδύνατον να μην διαφωνήσεις με τον Μάλλιαρη. Και εδώ ερχόμαστε να δούμε σύντομα το φιλοσοφικό μεγαλείο της Μαλλιαρής κριτικής.

Δυστυχώς, οφείλουμε να αρχίσουμε με ένα δείγμα θρασύτητας, όταν ο μικρός Νικόλας κατακρίνει τους αναρχικούς που πήραν συνέντευξη από τον Καστοριάδη για την εφημερίδα *Εκτός Νόμου* τον Αύγουστο '90, καθώς : '...οι αναρχικοί συντάκτες της εφημερίδας έσπαγαν τα νεύρα στον φαλακρό φιλόσοφο (sic) με την προσπάθειά τους να του εκμαιεύσουν δήλωση ότι, όντως, η ΕΕ προωθούσε τότε, ένα καθεστώς ημιολοκληρωτικού τύπου'[2]. Δεν έχουμε όλοι την ικανότητα του Μάλλιαρη να γνωρίζουμε την κατάσταση των νεύρων του Καστοριάδη σε μία συνέντευξη που δεν παρευρισκόμαστε, αλλά ο ίδιος προφανώς έχει άλλου τύπου επικοινωνία με τον φιλόσοφο, μεταθανάτια, ειδικά δεν εξηγούνται οι εκτιμήσεις του. Ας δούμε όμως και την απάντηση του ίδιου του Καστοριάδη στην επίμαχη συνέντευξη, που αναφέρεται γενικά στα δυτικά καθεστώτα, και φυσικά όχι στην Ε.Ε., η οποία, αν και δεν το γνωρίζει ο Μάλλιαρης, δεν υπήρχε τον Αύγουστο 1990 (!):

‘Δεν νομίζω ότι θα συμφωνούσα με τη γενική σας εκτίμηση. Δεν συζητάω για το τι θα γίνει, είτε σε περίπτωση οικολογικής, περιβαλλοντικής καταστροφής, είτε άλλων, αγνώστων προς το παρόν, εξελίξεων. Εγώ, αυτό που νομίζω αυτή τη στιγμή, είναι κάτι που, αν θέλετε να χρησιμοποιήσετε αυτές τις αναφορές, είναι πολύ πιο κοντά στην ουτοπία του Χάξλεϋ, στον ‘θαυμαστό νέο κόσμο’, χωρίς τα χημικά μέσα που επικαλείται και άλλα παρόμοια.

Δηλαδή, αυτό το οποίο υπάρχει είναι ένας **υπέρ-μαλακός ολοκληρωτισμός**, με μια έννοια, ο οποίος είναι ικανός να αφήσει ένα σωρό ‘παράθυρα’, να μην θίξει τις παραδοσιακές κατακτήσεις ελευθεριών και δικαιωμάτων.

Δεν νομίζω ότι υπάρχει επίθεση με την έννοια μιας σαφούς, είτε τρομοκρατίας του κράτους, είτε περιστολής των κλασικών δικαιωμάτων. Νομίζω ότι το σύστημα λειτουργεί πολύ καλά προς το παρόν με την **αποχαύνωση** την οποία δημιουργεί και ότι δεν έχει ανάγκη από περισσότερη ένταση.’ [3]

Προφανώς, ο Καστοριάδης μπορούσε και με σπασμένα τα νεύρα να είναι σαφής και να παραδέχεται ότι δεν γνωρίζει τι θα γίνει σε περίπτωση ‘άγνωστων προς το παρόν, εξελίξεων’. Εμείς τολμάμε να υποστηρίξουμε ότι από το 1990 ή το 1997 μέχρι σήμερα συνέβησαν πολλές ‘άγνωστες’ εξελίξεις. Ζαπατίστας, Αντιπαγκοσμιοποίηση, Δίδυμοι Πύργοι, εξεγέρσεις των προαστίων, Δεκέμβρης του 2008, παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, παγκόσμιο κίνημα των πλατειών και του Occupy, Αραβική Άνοιξη, εμφύλιος στη Συρία, προσφυγική κρίση, για να αναφέρουμε τα γνωστά.

Και σύμφωνα με τον ίδιο τον Καστοριάδη, ο μόνος τρόπος να τον τιμήσουμε είναι να συνομιλήσουμε με την σκέψη του υπό το πρίσμα της εποχής μας, λαμβάνοντας υπόψιν όσα συνέβησαν, και να σκεφτούμε αυτές τις τεράστιας ιστορικής βαρύτητας εξελίξεις που ο ίδιος δεν έζησε, συνεχίζοντας την φιλοσοφική και πρακτική δραστηριότητα. Ο Μάλλιαρης αυτό δεν το συγχωρεί. Οπότε, περνάει στην επίθεση.

Αφού μας ειρωνεύεται ότι ‘έχουν, όπως λένε, διαβάσει τον Καστοριάδη[4]’, μας καταγγέλλει γιατί τολμούμε να ισχυριστούμε πως η εποχή της ασημαντότητας έχει παρέλθει.

Τι σήμαινε αυτή η ασημαντότητα; Ας δούμε τι έγραφε ο Καστοριάδης τότε, το 1990: ‘...δεν βιώνουμε σήμερα μια κρίση με την αληθινή έννοια του όρου, δηλαδή μια στιγμή απόφασης [...] ζούμε σε μια φάση αποσύνθεσης. Σε μια κρίση, υπάρχουν, αντίθετα στοιχεία που μάχονται μεταξύ τους – ενώ αυτό που χαρακτηρίζει, ακριβώς, τη σύγχρονη κοινωνία είναι η εξαφάνιση των κοινωνικών και των πολιτικών συγκρούσεων.’ [5]

Και πράγματι, κάπως έτσι είχε ο κόσμος τότε. Σήμερα, το 2015,

εμείς θεωρούμε ότι η κρίση δεν είναι πλέον παθητική, είναι θερμή, περιέχει την επανεμφάνιση των κοινωνικών και πολιτικών συγκρούσεων. Έχουμε δει σφοδρές κοινωνικές συγκρούσεις αδιανόητες στο παρελθόν, έχουμε στον τόπο μας βιώσει μία κοινωνική εξέγερση, αναρίθμητες πορείες, ένα τεράστιο κοινωνικό κίνημα κατάληψης των πλατειών, καθώς και την ανάδυση νέων νοημάτων και λειτουργιών, από δίκτυα αλληλεγγύης και αντίστασης μέχρι ελεύθερους κοινωνικούς χώρους. Γνωρίζουμε ότι ο Νίκος Μάλλιαρης δεν τα καταλαβαίνει αυτά, αφού ως κριτής, τα κοιτά αφ' υψηλού. Για αυτόν, όλη αυτή η εποχή δεν είναι παρά *'η νεοελληνική εκδοχή της σύγχρονης καταναλωτικής απάθειας'* [6] και το γράφει αυτό ανερευθρίαστα. Μπορεί ο ίδιος να αναπαύεται σε κάποια καταναλωτική απάθεια, μαζί με μια μικρή μειοψηφία σήμερα, αλλά είχε άραγε επαναπαυτεί και ο Καστοριάδης; Τι έγραφε ο ίδιος;

'Από μέρους μου πιστεύω ότι σε όλους τους τομείς της ζωής, τόσο στο «αναπτυγμένο» όσο και στο «μη αναπτυγμένο» τμήμα του κόσμου, τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται σε μια πορεία διάλυσης των παλιών σημασιών και ίσως σε μία πορεία δημιουργίας καινούργιων. Ο δικός μας ρόλος είναι να κατεδαφίσουμε τις ιδεολογικές αυταπάτες που τους παρεμποδίζουν στη δημιουργία αυτή.' [7]

Ο Μάλλιαρης θα μας πει όμως ότι ο 'φαλακρός' τα έλεγε αυτά το 1974. Τι έλεγε άραγε το 1997, μέσα στην εποχή της ασημαντότητας; Μήπως ήταν το τέλος της Ιστορίας; Ας το δούμε κι αυτό:

'Η προοπτική που απορρέει δεν είναι η προοπτική μιας «οικονομικής κρίσης» του καπιταλισμού εν γένει με την παραδοσιακή έννοια. Θεωρητικά, ο καπιταλισμός (οι παγκόσμιες επιχειρήσεις) θα μπορούσε να βαστάξει όλο και πιο καλά, μέχρι την ημέρα που ο ουρανός θα πέσει στο κεφάλι μας. Αυτό θα προϋπέθετε εντούτοις, μεταξύ άλλων, ότι η καταστροφή των παλαιών εκβιομηχανισμένων χωρών, ιδίως στην Ευρώπη, και η έξοδος μυριάδων ατόμων από τον παραδοσιακό αιωνόβιο κόσμο τους στις όχι ακόμη εκβιομηχανισμένες χώρες, προς τις

τεχνικοποιημένες, αστικοποιημένες κοινωνίες, θα μπορούσαν να συντελεσθούν χωρίς μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές δονήσεις. Πρόκειται για μία δυνατή προοπτική. Δεν είναι σίγουρο ότι είναι η πλέον πιθανή.

Η θεωρητική ανάλυση μπορεί το πολύ να φθάσει μέχρι σ' αυτόν τον τύπο ερωτημάτων. Τα υπόλοιπα εξαρτώνται από τις δράσεις και αντιδράσεις των πληθυσμών των ενδιαφερόμενων χωρών.' [8]

Αυτές τις δράσεις και τις αντιδράσεις τις ζούμε σαν ιστορικούς σεισμούς αλλά δεν φτάνουν στο οπτικό πεδίο του Μάλλιαρη, που δεν έχει ανατραφεί, όπως εμείς οι μύωπες 'με τις διανοητικές αγκυλώσεις και τις εμμονές του εγχώριου αναρχικού χώρου'[9], γι' αυτό και η κριτική του στην άποψη είναι τόσο βαθιά που τελειώνει εκεί. Ο Μάλλιαρης δεν κατάλαβε καν ότι το Ίντερνετ είναι κάτι καινούργιο.

Έτσι, φτάνουμε στη δεύτερη αναφορά του μεγάλου Καστοριαδιστή στο βιβλίο μας. Εδώ, δεν μας παραχωρεί παρά μια υποσημείωση. Πρέπει να την παραθέσουμε ακριβώς όπως τυπώθηκε:

'Αν έχει κανείς έστω και στο ελάχιστο ανθιστεί[10] τι διακυβεύεται εν προκειμένω, δυσκολεύεται να μπει σε διαδικασία συζήτησης αφελών απόψεων σύμφωνα με τις οποίες το Ίντερνετ συνιστά απελευθερωτικό εργαλείο που προωθεί, δήθεν, χειραφετητικές εξελίξεις, όπως πιστεύουν οι Α. Σχισμένος και Ν. Ιωάννου...' [11]

Ευχαριστούμε τον Νίκο Μάλλιαρη που προσποιήθηκε πως διάβασε το βιβλίο μας, όπως κάνει και με τον Καστοριάδη, αλλά δυστυχώς δεν το κατάλαβε, όπως και με τον Καστοριάδη. Οφείλουμε να παραθέσουμε ένα δικό μας απόσπασμα:

'Η 'εισβολή' αυτή της διαδικτυακής οικονομίας στο κοινωνικοϊστορικό οδήγησε σε στρατόπεδα εργασίας στην Κίνα όπου κρατούμενοι αναγκάζονται να παίζουν μέχρι εξαντλήσεως το εκάστοτε διαδικτυακό παιχνίδι ρόλων προκειμένου να συλλέξουν αντικείμενα προς πώληση στη μαύρη αγορά προς όφελος της ίδιας της κυβέρνησης. Παράλληλα με αυτές τις ακρότητες, εμφανίζονται

κρατικές εταιρείες που προσλαμβάνουν επαγγελματίες παίκτες (που αποκαλούνται *gold-diggers*) για να συλλέγουν ψηφιακά αντικείμενα οικονομικής αξίας στο πλαίσιο των εικονικών παιγνιο-κόσμων, ώστε να τα ανταλλάξουν με πραγματικά χρήματα στην διαδικτυακή μαύρη αγορά.

Από την άλλη όμως πλευρά, στην πρόσφατη ιστορία είδαμε μία διάχυση του κοινωνικοϊστορικού μέσα στο ψηφιακό και αντιληφθήκαμε πως η διάδραση έχει δύο δρόμους. Από τα *wikileaks* και το κίνημα των *Anonymus*, μέχρι τις αραβικές εξεγέρσεις, βιώσαμε μία «εισβολή» της ιστορίας στο διαδίκτυο, κατά τρόπο που κινήσεις που εμφανίζονται καταρχάς στο διαδίκτυο αναπαράγονται και μεταφέρονται στον πραγματικό κόσμο. Και μάλιστα κατά τρόπο emphaticό, στην περίπτωση της Μέσης Ανατολής του 2011, όταν η ελευθερία επικοινωνίας και διάδρασης έρχονται σε σύγκρουση με ένα καθεστώς λογοκρισίας και σκοταδισμού. Δεν είναι τυχαίο πως στον αραβικό κόσμο το *facebook* απέκτησε μια απελευθερωτική διάσταση δίπλα στην αποχαυνωτική του λειτουργία, ακριβώς επειδή υπέβαλε τρόπους ελεύθερης επικοινωνίας σε μία κοινότητα στεγανών, κλειστών φαντασιακών σημασιών και βοήθησε άμεσα να καμφθεί η κρατική λογοκρισία. [12]

Δεν τα φανταστήκαμε αυτά, έγιναν. Και προφανώς δεν γράφουμε ότι το Ίντερνετ συνιστά αμιγώς απελευθερωτικό εργαλείο, αλλά ότι με έκπληξη είδαμε πως εκτός από την αποχάυνωση μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη χειραφέτηση. Κι αυτό δεν σημαίνει ότι βλέπουμε μία μόνο όψη. Παρακάτω λέμε:

‘Ωστόσο, όπως είπαμε παραπάνω, η σχέση του ψηφιακού προσώπου με το πραγματικό υποκείμενο και το κοινωνικοϊστορικό του περιβάλλον είναι εξαιρετικά προβληματική. Καταρχάς είναι μία σχέση καθαρής παραπομπής, σε μία κατασκευασμένη ταυτότητα δίχως εξωτερικούς περιορισμούς όπου η φαντασία του ατόμου μπορεί να προβληθεί άφοβα. Πέρα από τους προφανείς ψυχολογικούς κινδύνους για το ίδιο το άτομο, οι οποίοι έχουν οδηγήσει στη δημιουργία ακόμη και κλινικών απεξάρτησης από το διαδίκτυο, τον κίνδυνο της ψυχικής απομόνωσης και ενός

επίκτητου ψηφιακού αυτισμού, αυτό δημιουργεί νέα πεδία διακινδύνευσης και για τον δημόσιο λόγο την στιγμή που ο ψηφιακός δημόσιος χώρος δεν υπόκειται στις φυσικές μεταβολές, κοινωνικές αλλοιώσεις και πολιτικούς περιορισμούς του πραγματικού δημόσιου χώρου. Δεν υπάρχει η αντίστοιχη απόδοση ευθύνης όπως στην πραγματική ζωή, και δεν υπάρχει η χρονική και αντικειμενική αμεσότητα της ενσώματης παρουσίας. Η αποσωματικοποίηση της συνείδησης μέσα στο διαδίκτυο συνεπιφέρει μία αποσωματικοποίηση του αισθήματος, που διαμορφώνει έναν εντελώς διακριτό και πλασματικό ψηφιακό δημόσιο λόγο, ο οποίος, αν και δημόσιος, εκφέρεται από τον πραγματικό ιδιωτικό χώρο της οικίας.[13]'

Οπότε, μάλλον ο Μάλλιαρης δεν μας διάβασε, δεν φταίμε εμείς. Μήπως φταίει ο Καστοριάδης; Τι θα έλεγε αυτός; Φυσικά, δεν είμαστε Μάλλιαρης να το γνωρίζουμε. Προσφάτως όμως, κυκλοφόρησε και στα ελληνικά η βιογραφία του Καστοριάδη από τον Francois Dosse, όπου αναφέρεται πως:

‘Ήδη από την εποχή του Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα, άποψη του Καστοριάδη ήταν πως, για να εφαρμοστούν οι αρχές της άμεσης δημοκρατίας σε μια ολόκληρη χώρα, θα πρέπει να αξιοποιηθούν οι τεχνολογίες αιχμής στο πεδίο των επικοινωνιών.’ [14]

Ευχόμαστε μετά από αυτό ο κύριος Μάλλιαρης να ασχοληθεί με την καθύβριση του Dosse και να μας αφήσει εκεί που ποτέ δεν τον βρίσκουμε, στα ανοιχτά πεδία του αγώνα για την κοινωνική και ατομική αυτονομία.

Σημειώσεις:

[1] Βλ. Φ. Τερζάκης, «Για τον ‘καστοριαδισμό’ ως ιδεολογία», Βαβυλωνία, τ. 40, Ιανουάριος και Α. Σχισμένος, «Για τον ‘καστοριαδισμό’ ως κατασκευή» (Απάντηση στον Φ. Τερζάκη), Βαβυλωνία, τ. 41, Φεβρουάριος.

[2] Ν. Μάλλιαρης, *Editorial*, σελ. 60, περ. Πρόταγμα, τ. 8, Νοέμβριος 2015.

[3] Περιοδικό Contact, τ. 10, Νοέμβριος 2007, σελ. 43.

- [4] Ν. Μαλλιαρης, Προταγμα, τ.8, σελ.60.
- [5] ο.π. σελ. 123
- [6] Ν. Μαλλιαρης, Προταγμα τ.8, σελ. 60
- [7] Κ. Καστοριάδης, «Σκέψεις πάνω στην «ανάπτυξη» και την «ορθολογικότητα», στον τόμο Χώροι του ανθρώπου, σελ. 43
- [8] Κ. Καστοριάδης, Η ορθολογικότητα του καπιταλισμού, εκδόσεις Ύψιλον, 1999 σελ. 66-67
- [9] Ν. Μαλλιαρης, Προταγμα, τ.8, σελ. 60.
- [10] Υποθέτουμε ότι πρόκειται για λάθος στην επιμέλεια του κειμένου, αλλά έτσι τυπώθηκε και με στοχαστές του μεγέθους του Μάλλιαρη δεν μπορείς ποτέ να είσαι σίγουρος, ίσως πράγματι εννοεί ότι η κοινωνία 'ανθίζεται'.
- [11] Ν. Μαλλιαρης, Εισαγωγή στο Χιπστερισμό, υποσ. 84, περ. Πρόταγμα, τ.8, σελ. 173
- [12] 'Μετά τον Καστοριάδη', εκδ. Εξάρχεια, σελ. 129
- [13] ο.π., σελ. 131
- [14] Francois Dosse, Καστοριάδης, μια ζωή, εκδ. Πόλις, σελ. 418.
-

Σύμφωνο συμβίωσης και για ομόφυλα ζευγάρια...ένας δρόμος με νάρκες

Δανάη Κασίμη

Σύντομα θα ψηφιστεί από τη Βουλή των Ελλήνων ο νόμος για την κατοχύρωση του δικαιώματος σύναψης συμφώνου συμβίωσης, το οποίο θα εκτείνεται και στα ομόφυλα ζευγάρια καλύπτοντας τις εγκληματικές παραλείψεις του Ν. 3719/2008, όπως ισχύει σήμερα. Μετά από τους αγώνες και τις επίμονες πιέσεις των ομάδων που ασχολούνται με το έμφυλο, θα αναγνωρισθεί και στη χώρα μας ένα

βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο βέβαια σε καμία περίπτωση δεν είναι αυτονόητο όταν επιτρέπουμε σε θρασύδειλα ανθρωπάκια που προέρχονται κυρίως από το χώρο της Εκκλησίας και από το χώρο της ακροδεξιάς, να ανοίγουν το βοθροειδές στόμα τους και να πετάνε σεξιστικούς και ομοφοβικούς τσιμεντόλιθους.

Θα θέλαμε βέβαια να επιρρίψουμε μόνο στη Δεξιά και στην Εκκλησία την ευθύνη για τις ομοφοβικές φραστικές και όχι μόνο επιθέσεις όμως η πραγματικότητα αποδεικνύεται εντελώς διαφορετική όσο και αν δε συμφέρει μερικούς. Ακόμα και στους θεωρητικά φιλόξενους χώρους της Αυτονομίας και της Αριστεράς, είναι ιδιαιτέρως εμφανείς και ενοχλητικές οι παρουσίες των γνωστών νταήδων, οι οποίοι φεύγουν από τη μαμά τους για να βρουν μια άλλη μαμά να τους πλένει τα σώβρακα και μετά τους ενοχλούν τα γκέι ζευγάρια που θέλουν ΔΗΜΟΣΙΑ να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με την εκλεκτή τους αφεντιά. Δυστυχώς μου είναι πάρα πολύ δύσκολο να είμαι πιο επιεικής και λιγότερο καυστική σε αυτή μου την τοποθέτηση πόσο μάλλον οι ίδιοι οι ομοφυλόφιλοι, στους οποίους το λιγότερο που μπορώ να κάνω είναι να ζητήσω συγγνώμη για την απίστευτη ηθική βλάβη που υφίστανται όλους αυτούς τους μήνες από την εμετική μπουρδολογία που εξαπολύεται σε βάρος τους από τα στόματα διαφόρων ανεγκέφαλων κοινοβουλευτικών και μη.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μας «ξεφτίλισε» ήδη μια φορά για το ανεπαρκές μας νομικό πλαίσιο στο θέμα της αναγνώρισης και προστασίας των ενώσεων ομοφυλοφίλων, κατά παράβαση του δικαιώματος στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, σε συνδυασμό με την απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού αλλά δε φαίνεται να ιδρώνει ιδιαίτερα ούτε το δικό μας αντί ούτε της Ιταλίας, η οποία καταδικάστηκε επίσης για τον ίδιο λόγο. Η αγανάκτησή μου αυτή, δεν πηγάζει από τις αδυναμίες βέβαια του νομοθετικού μας οπλοστασίου αλλά από την φαντασιακή συγκρότηση της νέο-συντηρητικής φασίζουσας ελληνικής και όχι μόνο κοινωνίας, η οποία μαστίζεται από υπολείμματα σκοταδιστικής προέλευσης μίσους απέναντι στη διαφορετικότητα και στην επιλογή

γενικότερα. Η εκτόνωση της καταπιεσμένης βίας όλων αυτών που αντιμάχονται τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων και άλλων ομάδων ακόμη και των γυναικών, βρίσκει έδαφος καθημερινά στην ανοχή της ελληνικής κοινωνίας σε κάθε σοκάκι, σε κάθε στενό και σε κάθε δρόμο, όπου υποχρεούνται οι «πιο αδύναμοι» ή απλά διαφορετικοί να υφίστανται βάνανυες επιθέσεις από τραμπούκους κατά κύριο λόγο ανδρικού φύλου.

Ναι δυστυχώς, η σιωπή απέναντι σε τέτοια φαινόμενα που συναντά κανείς στο πεζοδρόμιο και η αδιαφορία ακόμη και για την άσκηση απόλυτης βίας σε βάρος ομοφυλοφίλων αποτελούν την αιτία του κοινοβουλευτικού και όχι μόνο ξεκατινιάσματος για την αναγνώριση ίσων δικαιωμάτων. Όταν ο «μου πλένει η γυναίκα τα σώβρακα γιατί εγώ είμαι άνδρας» πρέπει να δώσει την έγκρισή του, ακόμα και στους χώρους της Αριστεράς με την ευρεία έννοια, για την αποδοχή ενός γκέι σε μια συλλογικότητα, τότε καλύτερα να πάμε σπίτια μας, παιδιά, γιατί δεν το χουμε. Αναφέρομαι ανοιχτά σε φαινόμενα έμφυλων διακρίσεων από το πεζοδρόμιο μέχρι τον πιο ασφαλή χώρο ενός κοινωνικού κέντρου, όπου δε χωράει κανενός είδους διάκριση.

Δεν έχει διευκρινιστεί βέβαια από πού πηγάζει αυτό το μίσος. Ίσως να έχει δίκιο ο Κορνήλιος Καστοριάδης ότι το μίσος για τον άλλο έχει την ίδια ρίζα με το μίσος για τον ίδιο μας τον εαυτό και δε βλέπω πώς αυτό μπορεί να καταπολεμηθεί με τη θέσπιση ενός ή περισσότερων νόμων. Παραθέτοντας τα λόγια του: *«Το κομμάτι του μίσους και της καταστροφικότητας που απομένει φυλάσσεται σε μία δεξαμενή έτοιμη να μετατραπεί σε καταστροφικές δραστηριότητες, σχηματισμένες και θεσμοθετημένες, που στρέφονται εναντίον άλλων ομάδων – δηλαδή να μετατραπεί σε πόλεμο.»*, παρατηρούμε ότι η τάση αυτή εξόντωσης της διαφορετικότητας μπορεί να έχει συνέπειες που θα εκτείνονται σε όλα τα κομμάτια της κοινωνίας και θα δημιουργήσουν ένα τσουνάμι καταστροφής παρασυρόμενο από τα ρεύματα του ρατσισμού, των έμφυλων διακρίσεων και εν γένει του σεξισμού, τα οποία ενυπάρχουν στις καθημερινές κοινωνικές σχέσεις.

Από την άλλη πλευρά, στο ΚΚΕ, που δε θέλει, λέει, να δέχονται οποιαδήποτε διάκριση οι γκέι αλλά όχι και να απασχολούν τα δημόσια πράγματα με τη συμβίωσή τους, απαντάμε με τους ακόλουθους στίχους του Θανάση Γκαϊφύλλια: «Του άλλου πόναγε η κοιλιά του τέταρτου το δόντι και σαν να ήταν λίγα αυτά μας έπιασε και χιόνι» και της Πάολα: «Αυτά μου είπε ο θεός, αυτά και εγώ σου λέω γιατί το παίζεις μια ζωή τραβάτε με και ας κλαίω». Όπου θεός βάζουμε ΚΚΕ και τελειώνει η ιστορία.

Χωρίς πλάκα τώρα, εκείνο που είναι άξιο προβληματισμού είναι η αδυναμία μας να αποδεχτούμε τη διαφορετικότητα στην καθημερινή μας ζωή, αποκλείοντας ανθρώπους από θέσεις εργασίας, πολιτικές ομάδες, παρέες κλπ. Κανένας νόμος δεν κατοχυρώνει πιο αποτελεσματικά τα ανθρώπινα δικαιώματα από την καθημερινή μας πρακτική. Όμως αφού χρειαζόμαστε διαπαιδαγώγηση και δεν μπορούμε μόνοι μας, τότε ας διεκδικήσουμε και τη νομική κατοχύρωση...